

POISSAOLON TARINAT

Vankilassa olevien vanhempien ja vanhemman vankeuden kokeneiden lasten kertomaa

JOHANNA SANTANEN
Tampereen yliopisto, Pori
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2013

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
SANTANEN, JOHANNA: Poissaolon tarinat. Vankilassa olevien vanhempien ja vanhemman vankeuden kokeneiden lasten kertomaa.
Pro gradu -tutkielma, 111, 6 liites.
Sosiaalityö
Ohjaaja: Heli Valokivi
Helmikuu 2013

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata, millaista on elää lapsena, jonka vanhempi on vankilassa ja miten vanhemmuus rakentuu vankilasta käsin. Tutkimuskysymyksenä ovat, miten lapset kokevat vanhemman vankilassaolon ja millaisia käsityksiä vankilassa olevilla vanhemmilla on heidän lastensa elämästä sekä tuen tarpeesta. Tutkimus kuuluu sosiaalityön tieteenalaan sekä sosiaalityön kehittämiseen. Aineistona käytettiin vankiloissa kerättyä kyselyaineistoa sekä lapsina vanhemman vankeuden kokeneiden elämäntarinoita. Vankien kyselyaineisto sisältää laadullisen aineiston lisäksi myös kvantitatiivista aineistoa. Kvantitatiivinen aineisto on vankien tilannetta kuvaava. Vankien kyselyaineiston laadulliset osiot sekä vankien lasten elämäntarinat analysoitiin narratiivisella tutkimusotteella.

Vankilassa olevat vanhemmat määrittivät keskeiseksi ongelmaksi poissaolonsa lastensa luota. Osa vanhemmista oli kertonut lapsilleen poissaolonsa synn, mutta osa vanhemmista pyrki salaamaan vankilassaolonsa. Vanhemmat käyttivät kolmenlaista tarinatyyppiä kertoessaan lapsilleen poissaolostaan. Tuloksena ovat: totuustarinat, valkoiset valheiden tarinat sekä kuvitteelliset tarinat. Vastaajat kokivat, että tukea vanhempana olemiseen oli vaikea saada. Vanhempien tarinoissa esiintyi kolmenlaista vanhemmuuden roolityyppiä: suhteen rakentajavanhempi, suhteen ylläpitäjä vanhempi sekä luovuttajavanhempi. Vanhemman vankeuden kokeneet aikuisikäiset lapset kertoivat elämäntarinoissaan yksinäisyydestä. Lapsuuteen kuului keskeisesti vaikeneminen perheen sisäisistä asioista. Vanhemman vankeudella oli vaikutuksia heidän identiteettiinsä rakentumiseen. Kirjoittajat kuvasivat tunteneensa itsensä ulkopuolisiksi. Lapsuudessaan he olisivat toivoneet lähelleen heidän tarpeitaan kuuntelevaa aikuista. Aikuisiässä heidän oli vaikea uskoa tulevaisuuteen. Kertojat määrittivät itsensä selviytyjiksi.

Vankilassa olevien vanhempien lapset tulee kohdata yksilöllisesti. Huomiota tulee kiinnittää lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutussuhteen tukemiseen sekä vankilassaolon puheeksi ottamiseen. Tutkimuksen tuloksena on, että vanhemman vankeus koskettaa lapsen kokemusmaailmaa tapahtumahetkellä, mutta myös lapsen myöhemmissä elämänvaiheissa. Lapsi jää usein tilanteeseen, jossa hänen tarpeisiinsa ei vastata auttamisjärjestelmissä eikä myöskään perheen sisällä. Vankilassa olevan vanhemman lapsi kokee yksin jäämisen tunteita. Johtopäätöksenä on, että ennaltaehkäisevää työtä tulee lisätä, tukemisen painopistettä tulee suunnata lapsen elinympäristöön kuuluville henkilöille. Jatkotutkimusaiheena nostetaan esille lapsen tukemisen mahdollisuudet päiväkodissa ja koulussa vanhemman vankeuden aikana. Tärkeänä tutkimusaiheena pidetään myös vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutussuhteen tutkimista vankilassa ja vankilan ulkopuolella tapahtuvissa kohtaamisissa.

Asiasanat: narratiivisuus, vanhemmuus, lapsuus, vankila, vanki

University of Tampere
School of Social Sciences and Humanities

SANTANEN, JOHANNA: The Stories of absences. The narratives from parents in prison and the children whose parents have been in prison.

Master's Thesis, 111, pages, 6 appendix

Social work

Supervisor: Heli Valokivi

February 2013

The purpose of this study is to describe what is like to live as a child whose parent is in prison, and how it is possible to build parenting from prison. The investigated study question was: how do children experience the situation when one of their parents is in a prison. The study belongs to the field of social science research and the development of a social work perspective.

The study data consist of two sets of material. The first data is a questionnaire to the prisoners and the second is stories from those who lived their childhood when one of their parent was in a prison. The questionnaire included also qualitative material. The qualitative part of the questionnaire and the stories were analysed by narrative method.

According to the parents in prison the main problem during a prison time is being away from their children. Some of the prisoners had told their children where they are and why. Some of the prisoners tried to keep the reason of absence as a secret. There were found three different types of stories parents used for telling about their absence. Those types are stories of the truth, stories of white lies and imagined stories. Parents' experience was that it is difficult to get support to being a parent. In the stories of the parents in prison were found three kinds of role types to be a parent: parents who build the relationships to their children, parents who keep in touch with their children and parents who give up. Prisoners' adult children told in their stories about loneliness. The silence of the families' inner matters existed in their childhood. The situation also had influences to building an identity. Prisoners' adult children felt themselves outsiders in their childhood. They described that they wished to have an adult to take care of their needs in their childhood. In adulthood they had difficulties to believe in future. They described themselves as survivors.

Children whose parent is in prison must be seen and meet as individuals. It is important to notice the importance to strengthen the relation between a child and a parent. The result of this study is that parent being in prison influences their children in the childhood but also when they are adults. Prisoners' children don't often get help from official system or from the family. A child whose parent is in prison feels that they are all alone. The conclusion is that there should be more preventive work. The focus should be in persons belonging to the child's natural environment. The idea for further study is how to support prisoners' children in kindergartens and schools. Also it is important to study the interrelations of parent in prison and their children when they meet in prison or outside of it.

Keywords: narrative, parenthood, childhood, prison, prisoner

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	7
2 LAPSI JA VANHEMMAN VANKEUS TUTKIMUSTEN KUVAAMANA.....	9
3 LAPSUUS, PERHE JA VANHEMMUUS.....	13
3.1 LAPSUUS	13
3.2 PERHE.....	14
3.3 VANHEMMUUS JA ISYYDEN ROOLIT	15
3.4 MINÄKÄSITYS JA IDENTITEETTI	17
4 TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄ JA METODOLOGIA.....	21
4.1 TUTKIMUSKYSYMYKSET	21
4.2 TUTKIMUKSEN AINEISTOT JA AINEISTON KERUU.....	22
4.2.1 <i>Elämäntarina-aineisto</i>	23
4.2.2 <i>Vankien kyselyaineisto</i>	24
4.3 TUTKIMUKSEN METODOLOGIA	27
4.3.1 <i>Metodologisena valintana narratiivisuus</i>	28
4.3.2 <i>Narratiivinen lähestymistapa elämäntarina-aineiston tulkinnassa</i>	29
4.3.3 <i>Narratiivinen lähestymistapa kyselyaineiston tulkinnassa</i>	30
4.4 TUTKIMUKSEN EETTISET HAASTEET JA LUOTETTAVUUS.....	32
5 TUTKIMUKSEN KONTEKSTINA VANKILA JA VANKIEN KOKEMUKSET	36
5.1 VANKILA JA VANKEUSRANGAISTUS	36
5.2 VANKILASSA TEHTÄVÄ SOSIAALI- JA PERHETYÖ	38
5.2.1 <i>Sosiaalityö vankilassa</i>	39
5.2.2 <i>Perhetyö vanhempien tukena</i>	40
5.3 KUVAUS TUTKIMUKSEEN OSALLISTUNEISTA VANGEISTA	42
5.3.1 <i>Perhetilanteet</i>	45
5.3.2 <i>Vankien lapsuuden kokemuksia</i>	47
6 LAPSI VANKILASSA OLEVAN VANHEMMAN SILMIN	56
6.1 TAUSTATIETOJA LAPSISTA	57
6.2 LAPSI PALVELUJÄRJESTELMISSÄ JA VERKOSTOISSA	61
6.3 LAPSEN JA VANKILASSA OLEVAN VANHEMMAN YHTEYDENPITO	67
6.4 POISSAOLON TARINAT.....	70
6.4.1 <i>Kurssilla, töissä tai vankilassa</i>	71
6.4.2 <i>Totuus, valkoinen valhe tai kuvitteellinen tarina</i>	72
6.4.3 <i>Vanhemmuuden roolit suhdepuheena</i>	75
6.5 KYSELYTUTKIMUKSEEN OSALLISTUNEIDEN KEHITTÄMISIDEAT	79
7 ELÄMÄNI VANGIN LAPSENA.....	83
7.1 ELÄMÄNTARINOIDEN RAKENNE.....	83
7.2 TARINOIDEN HENKILÖ- JA TAPAHTUMAPAIKKAGALLERIA.....	87
7.3 IDENTITEETIN RAKENTUMINEN.....	93
7.5 KAMPPAILU PESSIMISMIN JA OPTIMISMIN VÄLILLÄ	97
8. JOHTOPÄÄTÖKSET	101
LÄHTEET.....	105
LIITE 1: KIRJOITUSPYYNTÖ	112
LIITE 2: KYSELYLOMAKE	113

KUVIOLUETTELO

KUVIO 1. Vastajat ikäryhmittäin	43
KUVIO 2. Kokonaisrangaistuksenpituus	44
KUVIO3. Vankilakertalaisuus	45
KUVIO4.Siviilisäätö	46
KUVIO 5. Asumismuoto vapautumisen jälkeen	46
KUVIO 6. Vankilassa olleet sukulaiset	49
KUVIO 7. Vankilassaolot sukulaissuhteina	50
KUVIO 8. Ikä ja sukulaisen vankilassaolo	51
KUVIO 9. Lasten määrä	58
KUVIO 10. Lasten ikäjakauma	58
KUVIO 11. Perheiden koko	59
KUVIO 12. Lapsen asuminen	60
KUVIO 13. Vankilassaolosta tietävät tahot	61
KUVIO 14. Läheishenkilögalleria vanhempien kuvaamana	64
KUVIO 15. Tapaamismuodot vankila-aikana	67
KUVIO 16. Lasten tieto vankilassaolosta	71
KUVIO 17. Henkilögalleria muistelutarinoissa	87
KUVIO 18. Tapahtumapaikkagalleria	91

Kiitokset

Annan Pro gradu – tutkielmani alkusanat elämäntarinan kirjoittajalle. On tärkeää asettua toisen ihmisen asemaan, ja toisen ihmisen asemaan voi asettua vain kuuntelemalla ja eläytymällä. Tutkielmani on pyrkimys tähän kuulemiseen, kysymyksenä on, millaista on elää lapsena, jonka vanhempi on vankilassa.

Elämäni vangin lapsensa

Elämäni vangin lapsena on hetkittäin ollut yhtä helvettä. Kuka kuitenkaan tietää, mitä elämäni olisi ollut ilman tuota kokemusta. Maailmassa ja perheissä tapahtuu koko ajan paljon pahaa. Monien ystäväni perheissä on ollut alkoholismia, mielenterveysongelmia, perheväkivaltaa ja seksuaalista hyväksikäyttöä. Kohtaloni ei kai ole ollut kauhein! Vaikka usein mietin, voiko ihmisen kokemusten vakavuutta verrata tapahtuneita asioita vertaamalla. Sillä me kaikki olemme yksilöitä, omilla voimavaroillamme ja selviytymiskyvyllämme. Ja tässä maailmassa meillä kaikilla taitaa olla omat vastoinkäymisemme. Olen kuitenkin yrittänyt löytää myös positiivisia asioita kaikesta tapahtuneesta. Tietämykseni ja ymmärrykseni asioita, ihmisiä ja ilmiöitä kohtaan on kasvanut kokemusteni kautta mielettömästi. Suurin asia, jota yritän edelleen itselleni päivittäin muistuttaa, on se että loppuen lopuksi - vaikkakin vakavasti haavoittuneena, taisin kuitenkin selvittää taistelusta voittajana. (Kanerva¹)

Kiitän tutkimukseen osallistuneita henkilöitä, teidän avullanne saamme lisää ymmärrystä. Viestinänne on, että vaikeat kokemukset on mahdollista kääntää voitoksi. Kiitän asiakkaitani vankilassa ja lastensuojelussa, joiden innoittamana olen aihetta halunnut tutkia. Haluan kiittää myös työtovereitani tavasta, jolla olette haastaneet minua ajatustyöhön yhä uudelleen. Yhdessä voimme kehittää hyviä käytäntöjä. Kiitollinen olen myös mahdollisuudesta opiskella yliopistossa. Suurin kiitos kuuluu ystäväilleni ja läheisilleni, jotka olette kannustaneet viemään opintoni loppuun ja antaneet mielipiteenne tutkimustyöhöni sen eri vaiheissa. Kiitos kaikille läheisilleni, että annatte minulle vapauden uppoutua projekteihini, ja aika ajoin palautatte minut keskuuteenne. Ilmeisesti olette ymmärtäneet, että tämä kaikki on osa minua.

¹ Vanhemman vankeuden kokeneiden lasten elämäntarina-aineiston lainaukset merkitään tutkijan antamilla nimillä. Vankien kyselyaineisto-otteet merkitään K – kirjaimella ja lomakkeiden numeroilla.

1 JOHDANTO

Jokaisella lapsella tulee olla oikeus turvalliseen ja suojattuun lapsuuteen, silti näyttää olevan huolestuttavan yleistä, että lapsi kokee vanhempansa vankeuden ilman tukea. Tässä tutkimuksessa kartoitetaan, mitä lapsen elämässä tapahtuu, kun vanhempi on vankilassa. Aihe on tärkeä erityisesti inhimillisestä näkökulmasta. Tutkijan kiinnostus lapsen tilanteen tutkimiseen on herännyt työn kautta. Tutkija työskentelee Satakunnan vankilassa, työhön sisältyy vankien vanhemmuuden ja perhesuhteiden tukeminen.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan viranomaisten on lasta koskevissa toimenpiteissään ja päätöksissään arvioitava niiden vaikutukset lapseen, otettava huomioon lapsen etu ja kuunneltava lapsen mielipidettä. (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 1989, 1: 2 - 3, 9). Vankilan ulkopuolella olevat lapset eivät yleensä saa ammatillista tukea vanhempansa vankilassaolon tai vankeudesta aiheutuvien seurauksien käsittelyyn. Lapsen tilannetta voidaan verrata Tove Janssonin kirjoittamaan kertomukseen Näkymättömästä lapsesta nimeltä Ninni.

Kuka sinulla on mukanasasi? Kysyi mumipeikko. Ninni, sanoi Tuu-tikki. Lapsen nimi on Ninni. Hän piti ovea jatkuvasti auki ja odotti. Ketään ei tullut. Nojaa, Tuu-tikki sanoi ja kohautti harteitaan. Olkoon sitten ulkona, jos on niin ujo. Mutta eikö hän kastu, kysyi Mumipeikon äiti. Mahtaako se paljonkaan haitata, jos on näkymätön. Tuu-tikki vastasi.. Tiedättehän, että jos jota kuta säikäyttää kovin usein, hän muuttuu helposti näkymättömäksi. (Jansson 1962, 101 – 102).

On tärkeää kysyä lapsen kokemuksista, sillä vaikenemiseen on usein syynsä. Ehkä nämä lapset ovat kokeneet, että on parempi pysyä näkymättömänä. Heidän vanhemmillaan voi olla käsitys, ettei näkyväksi tulo tuota mitään hyvää, ja heillä voi olla huonoja kokemuksia muiden ihmisten reaktioista. Kertomuksessa näkymätön lapsi muuttuu vaiheittain näkyväksi, kysymys on prosessista. Aluksi on havainto ja muiden osoittama kiinnostus.

Hei, Ninni, huusi Pikku Myy...Milloin näytät naamasi? Olet varmaankin hyvin kurjan näköinen, koska sinun täytyy tehdä itsesi näkymättömäksi. (Jansson 1962, 108.)

Näkymätön lapsi kohtaa ennakkoluuloja. Vanhemman vankeuden aikana tarvitaan monipuolista herkistymistä lapsen tarpeille. Ninnin näkyväksi tuloa auttoi muiden hyväksyntä. Lapsi sai tulla näkyväksi omalla ajallaan, ja näkyväksi tulo rauhoitti myös muun yhteisön elämää. Edellä mainittua tarinaa vastaava tilanne voi tapahtua esimerkiksi koulussa, jossa lapsen koulukaverit saavat yllättäen tietää hänen vanhempansa vankilassaolosta. Näissä tilanteissa olisi hyvä, jos lapset saisivat aikuisen tuen.

Tutkimuksen aihe liittyy oman työn tutkimiseen ja kehittämiseen siten, mistä tässä ilmiössä on kyse. Tutkimus antaa vastauksia vanhemman vankeuden kokeneiden lasten sekä heidän vanhempiansa tukemiseen. Tutkimuksessa käytetään kahta aineistoa, vankilassa kerättyä kyselyaineistoa sekä vanhemman vankeuden kokeneiden elämäntarinoita. Tutkimuksen etenee ilmiön aiempien tutkimuksien kuvauksella, ja teoreettisessa osiossa kuvataan tutkimuksen keskeisiä teemoja, kuten lapsuutta ja vanhemmuutta sekä identiteettiä käsityksinä.

Tutkimus liittyy identiteettitutkimukseen. Tutkimustehtävänä on kuvata millaista on elää lapsena, jonka vanhempi on vankilassa. Tutkimuksen kontekstiluvun sisältönä ovat vankila ja vankien kokemukset. Kontekstiluku on tarkoitettu johdannoksi tutkimuksen empiriaosaan. Se johdattaa lukijan hahmottamaan käsitteistöä, mitä tarkoittaa olla vanki ja vankilassa.

Analyysin lähestymistapana on narratiivisuus. Tutkimusaineistosta nostetaan esille vankilassa olevien vanhempien käsityksiä lapsen tilanteesta sekä vanhemmuudesta. Vanhemmat määrittävät poissaolonsa lastensa elämästä merkittäväksi ongelmaksi. Läsnaölo on muuttunut poissaoloksi. Syytä vankilassaoloon on vaikea kertoa lapselle. Elämäntarinat kertovat vanhemman vankeuden kokeneiden kokemuksista, ja nämä kokemukset vanhemman vankeudesta heijastuvat aikuisuuteen. Tutkimuksen aineistot täydentävät toisiaan ja aineistojen tulokset ovat samansuuntaisia. Molemmat aineistot kertovat poissaolon tarinoita. Tutkimustuloksista voidaan päätellä, että lasten tarpeet tulisi ottaa avoimeen keskusteluun sekä perheiden sisällä että myös yhteiskunnallisella tasolla.

2 LAPSI JA VANHEMMAN VANKEUS TUTKIMUSTEN KUVAAMANA

Vanhemman vankeus koskettaa Suomessa vuosittain arviolta 12 500 lasta. (Ryynänen & Suomela 2011, 55). Tutkimusta lapsista, jotka ovat kokeneet vanhemman vankilaan joutumisen, on tehty Suomessa vähän, joten tietoa lapsen kehityksen riskitekijöistä ei ole. Vankilan ulkopuolella asuvien lasten tukemisen työkäytäntöjä ei ole tehty systemaattisiksi. Yleinen käsitys vankilassa olevan vanhemman lapsen elämäntilanteesta perustuu pääasiassa hiljaiseen tietoon ja uskomuksiin. Tässä luvussa esitellään tutkimuksia, jotka liittyvät tämän Pro gradu – tutkielman aiheeseen. Lapset vankilassa on selvitys lapsista, jotka viettävät varhaislapsuuttaan vankilassa vangitun vanhemman kanssa (Enroos, Pösö & Vierula 2006, 3). Vuosina 2000 – 2006 oli vanhempansa mukana vankilassa arviolta 100 lasta. Vankila lapsuudessa, lapsi vankilassa on tutkimus lapsista, joiden äiti suorittaa vankeusrangaistusta. (Enroos 2008, 4.) Edellä mainitut tutkimukset käsittelevät lapsia, jotka ovat vanhempiensa mukana vankilassa.

Tässä tutkimuksessa keskitytään lapsiin, jotka ovat vanhemman vankeuden aikana vankilan ulkopuolella. Tutkimuksen aineisto painottuu isä – lapsi näkökulmaan. Creasie Hairston (1998) on tutkinut vankilassa olevia isiä Yhdysvalloissa, ja siinä todetaan, että isien kontakti lapseen on rajoitettua ja perustuu usein siihen, mikä suhde isällä on lapsen toiseen vanhempaan. Vankeus sinänsä ei tee isästä huonoa, mutta tuo vanhemmuuteen erilaisia haasteita. Vankilassa olevat isät saattavat vetäytyä tai luopua isän roolista. Hairston painottaa, että myös vankilassa olevilla isillä tulisi olla mahdollisuus tukeen. (Emt., 617 -639.) Rosi Enroosin (2008, 4) mukaan vankilan ulkopuolella olevien lasten tilanne vaatii tutkimusta. Lapset jäävät näkymättömiksi vankeinhoidon käytännöissä, ja lapsen etu vankeusaikana nähdään ristiriitaisena. Lisäksi lasten palvelujen saanti on sattumanvaraista. Lapsen asema tulisi olla itsenäisen tarkastelun kohteena ja osana vankeinhoidon ja lastensuojelun kehittämistyötä, kunnes lapsen edun huomioon ottamisesta tulee itsestään selvää.

Vaikka vankilassa olevien vanhempien lasten kokemuksia on tutkittu vähän, on vankilassa olevia vankeja tutkittu paljon. Nämä tutkimukset voivat toimia johtolankoina myös heidän lastensa tilanteen ymmärtämiseen. On esimerkiksi tutkittu, että usealla vangilla on mielenterveys- ja päihdeongelmia. Tämä tieto antaa viitteitä siitä, että kyseiset ongelmat voivat heijastua myös vanhemmuuteen. Tästä lähtökohdasta on tässä tutkimuksessa huomioitu tutkimuksia lapsista, joiden vanhemmilla on päihde- tai mielenterveysongelma. Mainittavia taustatutkimuksia ovat Maritta Itäpuiston (2008) Pullon pohjimmaisesta – lapsi, perhe ja alkoholi ja Matti Inkisen (2001) toimittama Näkymätön lapsi aikuispsykiatrissa sekä Annikka Taiton (2002) teos Huomaa lapsi: Päihdeongelma perheessä. Tytti Solantausta (2001, 19 - 32) mukaan psyykkisesti sairaan vanhemman lapsella on vaara sairastua psyykkisiin häiriöihin lapsuudessa ja myöhemmin aikuisuudessa. Vanhemman alkoholismi ja psykoosi vaikuttavat lapseen.

Useat tutkimukset ovat kiinnittäneet huomiota myös väkivaltaisissa oloissa kasvaviin lapsiin. Itäpuisto korostaa (2008), että alkoholiongelmaisten lapset ja heidän avuntarpeensa tulee nähdä yksilöllisesti. Itäpuisto esittää kysymyksen, autetaanko jatkossa lapsia pelkästään kestämiään vanhempien päihdeongelmasta aiheutuvia seurauksia vai puututaanko itse ongelmaan. Hänen mukaansa lapsen oikeutena tulee nähdä vanhemmuus, johon ei kuulu häiritsevää päihteiden käyttöä. (Emt., 140.)

Vankien terveystutkimuksen (2007 – 2009) mukaan suurella osalla vangeista on mielenterveys- ja päihdeongelmia ja tyypillistä on moniongelmaisuus. Kolmanneksella on alentunut työkyky ja lähes viidesosa on työkyvyttömiä. Riippuvuus alkoholista ja amfetamiinista on yleistä sekä persoonallisuushäiriötä esiintyy kahdella kolmasosalla. Yleisimpiä ovat epäsosiaalinen persoonallisuus ja tunne-elämältään epävakaat persoonallisuus. (Joukamaa & Aarnio 2010, 4.) Epävakaat vanhempi on käytökseltään arvaamaton, kypsymättömyys näkyy vanhemmuuden puutteina. Persoonallishäiriöisen vanhemman lapsi oppii tarkkailemaan vanhempansa mielentilaa eikä voi luottaa saavansa vanhemmaltaan turvaa. (Kiviniemi & Koivisto 2001, 184 – 185.) Pullon ja humalatilaa välinen yhteys on pieninkin lapsen oivallettavissa kun taas psyykinen sairaus voi jäädä vaille selitystä. Kun lapset jäävät vaille tietoa ja sitä seuraavaa

ymmärrystä, jää tilaa uskomuksille ja luuloille, ja lapset kohdistavat usein pahanolon itseensä. (Jähi 2001, 57 - 58.)

Toisaalta raskaat elämäkokemukset voivat kääntyä vahvuuksiksi ja lapsille voi kehittyä kyky herkkyyteen ja vastuuntuntoisuuteen. Lapset ovat oppineet tarkkailemaan vanhempansa yrittäen ennakoida tämän reaktiota. Heistä saattaa kehittyä ihmissuhdeasiantuntijoita, joilla on tarkka huomiokyky sekä sensitiivisyyttä aistia tunnelmia. Monesti he ovat lapsina joutuneet huolehtimaan arjesta. Parhaimmillaan heille kehittyä kyky oma-aloitteisuuteen, mikä lisää luottamusta omaan selviytymiseen, sillä on kuitenkin usein hintansa. Aistimalla muiden tarpeita lapsi saattaa ohittaa omat tarpeensa eikä hänen persoonallisuutensa saa tilaa kasvaa. Riskinä saattaa olla uupuminen. Lapsen kehityksen häiriintyminen johtuu monen tekijän pitkäaikaisesta vaikutuksesta. Vanhemman elämäntilanteen häiriö vaikuttaa lapsen ja vanhemman väliseen kiintymyssuhteeseen varsinkin, mikäli vanhemman suhtautuminen lapseen on jatkuvasti torjuvaa tai vanhempien välit ovat ristiriitaiset. (Solantaus 2001, 22 - 28.) Seija Sandbergin (2000, 2282 – 2284) mukaan stressaavat elämäkokemukset lisäävät mielenterveyden häiriöiden ja fyysisten sairauksien riskiä. Tietyt tapahtumat, kuten hylätyksi tuleminen, vaikuttavat kielteisesti lapsen elämään, ne murentavat perusturvallisuutta.

Lapsi voi kuitenkin selvitä vaikeista perhetilanteista. Selviämistä auttavat lapsen temperamentti, älykkyys, vastuuntunne, positiivinen minäkäsitys, ikä sekä sisäinen hallinnan tunne ja usko omiin kykyihin. (Taitto 2001, 192.) Identiteetin kasvua suojaavana tekijänä on todettu olevan uskotun aikuisen olemassaolo. Tavallisesti paras uskottu on jompikumpi vanhemmista tai näiden puuttuessa lähisukulainen. Uskotun tärkein ominaisuus on, että hänen kanssaan voi puhua mistä tahansa. Toverit ja samanikäiset ystävät eivät korvaa aikuista. Ammattiauttajat tai opettajat eivät myöskään kykene täyttämään läheisen aikuisen paikkaa. Lapset tarvitsevat turvallisia kokemuksia, jotka mahdollistavat tunteen tilanteen hallitsemisesta. (Sandberg 2000, 2284 – 2285.)

Tutkimuksissa vangit määritellään usein huono-osaisiksi ja moniongelmaisiksi. Ei ole kuitenkaan tarpeen tehdä hypoteesia heidän vanhemmuudestaan pelkästään tältä

pohjalta, sillä sosiaalityön tutkimuksessa tulee olla avoin myös ihmisten voimavaroille. Kun asiakkaalle annetaan mahdollisuus oman tilanteensa määrittelyyn, hän saa samalla myös asiantuntijan roolin. Tämä on tavoitteena myös tässä tutkimuksessa. Kirsi Juhilan (2006, 111) näkemyksen mukaan ihmistä ei tule nähdä vain yhden ominaisuuden valossa eikä luokitella pelkästään syylliseksi tai uhriksi, vaan on oltava avoin ihmisten monenlaisille piirteille.

Vankilassa olevien vanhempien lapset kohtaavat ennakkoluuloja ja he saattavat leimautua. Stereotypioille on tunnusomaista se, että ne pelkistävät kohteena olevan ihmisryhmän, liioittelevat heidän joitakin ominaisuuksiaan ja jähmettävät heitä muuttumattomaan tilaan (Hall 1999, 190). Reijo Sundin (2006, 41 – 42) mukaan ryhmän huono-osaisuudesta ei voi tehdä päätelmiä siihen kuuluvan yksilön huono-osaisuudesta eikä yksilön huono-osaisuudesta ei tule tehdä suoranaisia päätelmiä suhteessa ryhmään.

3 LAPSUUS, PERHE JA VANHEMMUUS

Tämän tutkimuksen kyselyaineisto sisältää pääosin isien ajatuksia lapsista ja vanhemmuudesta. Vankilan ulkopuolella olevien lasten kokemuksia isän vankilassa olosta on tutkittu hyvin vähän. Vankilassa olevien äitien vanhemmuuden kokemuksista voi lukea Enroosin (2008) tutkimuksesta: Vankila lapsuudessa, lapsi vankilassa. Taustatiedoksi on tarpeen avata lapsuuden, vanhemmuuden ja perheen peruskäsitteitä sekä identiteettiteoriaa.

Lapsi, jonka vanhempi on ollut vankilassa, lokeroidaan herkästi tietynlaiseksi henkilöksi, jonka tulevaisuus on ennalta määrätty ja hän saattaa kohdata ennakkoluuloja. Aivan samoin kuin muiden perheiden lapset, vankilassa olevan vanhemman lapsi on osallisena yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin. Koulun aloittaminen, paikkakunnalta muutto tai perheen sisäiset muutokset, kuten vanhempien eroaminen koskettavat yhtälailla monia lapsia. Edellä mainittu koskee myös vanhempia, jotka ovat vankilassa, vankeus vaikuttaa vanhemmuuden toteuttamiseen. Vankeus voi vaikuttaa myös henkilön identiteettiin vanhempana. Sosiaalityössä on tärkeää osasta nähdä laajempi konteksti sekä ne erityistilanteet, joissa asiakkaat elävät.

3.1 Lapsuus

Lapsuus on historiallisesti, ajallisesti sekä paikallisesti ehdollinen yhteiskunnallinen ilmiö, ja lapsi on sosiaalinen toimija. Hän on osallinen yhteiskunnallisissa suhdejärjestelmissä ja sen erilaisissa vaihtoprosesseissa. Lasten osallisuus ja kyvykkyys yhteiskunnallisina vaikuttajina jää usein näkymättömäksi. (Alanen 2009, 22 – 23.) Lapsilähtöisessä kasvatusorientaatiossa aikuinen antaa tilaa lapsen omaehtoiselle toiminnalle, mutta vastuu lapsen kehityksestä on aikuisella. (Huttunen 1989, 46.) Sekä lastensuojelulaki että laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta osaltaan pyrkivät turvaamaan lapsen kehitystä. Vastuu lapsen hyvinvoinnista on ensisijaisesti lapsen

vanhemmilla ja muilla huoltajilla. Vanhempien tulee näiden lakienkin mukaan turvata lapselle tasapainoinen kehitys. (Lastensuojelulaki 417/2007, luku 1: 2§, 6§.)

Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella loukkaavasti. Hänen itsenäistymistään sekä kasvamistaan vastuullisuuteen tulee tukea. Huoltajuuden tehtävänä on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi hänen yksilöllisten tarpeidensa mukaisesti. Huoltajuuden tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu. Lasta tulee kasvattaa siten, että hän saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lapselle on turvattava hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta määrittää vanhemmille vastuun huolehtia lapsesta siten, että hän voi kasvaa turvallisissa olosuhteissa mahdollisimman tasapainoiseksi yksilöksi. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983, 1:1§.)

3.2 Perhe

Hannele Forsbergin (2003) mukaan perhe on yhteiskunnallisten ja kulttuuristen prosessien tuote. Sanat rakentaminen ja luominen kuvaavat perheen neuvottelevaa luonnetta. Perheen käsite ei yksikössä tee oikeutta perheiden moninaisuudelle ja läheissuhteiden ulottuvuuksille, joten yksittäisen perheen sijaan voidaankin puhua perheistä. Yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissa perhekäsite tarkoittaa henkilökohtaisia intiimisuhteita eikä niinkään kaikkien jakamaa muodollista instituutiota. (Emt., 9 – 11.) Lapsen näkökulmasta perhe edustaa sosiaalista ympäristöä, jossa lapset löytävät itsensä lapsina. (Allison & Prout 1996, 42). Tarja Pösö (2008) näkee perhesuhteet sekä kannattelevina että alistavina tekijöinä. Perhesuhteet kannattelevat, kasvattavat ja kiinnittävät yksilöitä, mutta toisaalta ne voivat myös laiminlyödä jäseniään. (Emt., 93.)

Perheen käytännöissä kohtaavat kulttuuriin, historiaan ja henkilökohtaiseen elämänmenoon liittyvät tavat, jotka muuttuvat olosuhteiden mukana. Perheen perusytimessä säilyvät resurssien, hoivan, vastuiden ja velvollisuuksien jakaminen ja läheisten suhteiden subjektiivinen merkitys. (Ritala- Koskinen 2001, 9 – 10.) Irmeli Järventien ja Hannele Saulin mukaan traditionaalinen perhesysteemi epävakautuu ja perhemallit muuttuvat enenevässä määrin uusperhemalleihin ja avoliittoihin. (Järventie & Sauli 2001, 8.) Perhelähtöinen lähestymistapa tukee myös lapsen hyvinvointia, ja lapsi tulee nähdä toimijana, mutta vastuu huolenpidosta kuuluu aikuisille.

3.3 Vanhemmuus ja isyyden roolit

Vanhemmuus on haastava tehtävä, jossa onnistumista ei voida selkeästi mitata. Jokaisella on omat lähtökohtansa ja taustansa kasvaa vanhemmaksi, ja myös lapset ovat erilaisia. Lapsesta huolehtimisen mahdollisuuteen vaikuttavat monet tekijät. Järventien & Saulin (2001, 8 - 9) mukaan lasten pahoinvointi on jatkuvasti lisääntynyt, lastensuojelun asiakkaiden määrä on kasvanut, ja yleisin huostaanottojen syy on vanhempien päihderiippuvuus. Lasten mielenterveysongelmat sekä aggressiivinen ja tuhoisa käytös ovat lisääntyneet, mutta lasten pääsy hoitoon on hidastunut.

Lapsi tarvitsee kehityksensä tueksi läsnä olevaa vanhemmuutta. Vanhemmuus voidaan jakaa riittävään ja riittämättömään vanhemmuuteen. Riittävässä vanhemmuudessa vanhempi kykenee ottamaan vastaan lapsen tunteet. Vanhemmuus on tällöin vuorovaikutustapahtuma lapsen ja aikuisen välillä. Riittävä vanhemmuus vaatii aikuiselta hyvää itsetuntoa ja tietoisuutta omista tunteista. Riittämättömästä vanhemmuudesta puhutaan silloin, kun aikuinen on vieraantunut itsestään ja tarvitsee persoonansa jatkeeksi lisukkeita, kuten raha tai päihteet. Tämäntyyppisissä perheissä ei osata näyttää tunteita eikä puhua asioista. Lapsen vanhemmille suunnatut tunteet kimpoavat takaisin, ja lapsi joutuu käsittelemään ne itse. (Kristeri 2002, 24 – 25.) Lapsen ja vanhemman välinen suhde on lapsen kehityksen kannalta tärkeä. Lapsen varhaiset ihmissuhteet toimivat harjoittelukenttänä tunteiden ja ajattelun kehittymiselle.

Lapsi oppii, onko hän hoivan arvoinen ja voiko ihmisiin luottaa, ja kiintymyssuhteen kautta lapsi tulkitsee ympäristöään ja käsittelee tunteitaan. (Punamäki 2002, 174.)

Perheasiantuntijat tuottavat kahta diskurssia vanhempien työnjaosta: jaetun vanhemmuuden ja äidin hoivan diskurssin. Äidin antaman hoivan diskurssi korostaa naisen asemaa synnyttäjänä sekä ensisijaisena kasvattajana. Jaetun vanhemmuuden diskurssi korostaa miesten vastuunottamista pienten lasten hoidosta. Jaettu vanhemmuus kiistää ehdottoman rajan naisten ja miesten hoivaroolien välillä ja lapsen tarvetta molempiin vanhempiin korostetaan. (Vuori, 2001, 355 – 357.) Nykytutkimuksessa korostetaan lapsen ja isän välistä tunnesuhdetta. Minna Rantalaiho (2003) puhuu miehen tarve lapseen -diskurssista. Diskurssiin liittyy miehen halu kehittää itseään etenkin emotionaalisella tasolla. Lapsi on aktiivinen osapuoli, joka toiminnallaan kehittää miestä ihmisenä. (Emt., 221 – 222.) Uusi isyys kyseenalaistaa isyyteen ja äitiyteen liitettyjä itsestäänselvyksiä. Tämän käsityksen mukaan mies on sitoutunut vanhemmuuteen ja pyrkii lapselle läheiseen isyyteen. (Huttunen 2001, 186 – 187.)

Jouko Huttusen (2001, 60 – 65) mukaan isyys voidaan luokitella biologiseen, juridiseen, sosiaaliseen sekä psykologiseen isyyteen. Sosiaalisessa isyydessä isä jakaa arjen lapsen kanssa. Ja isyyteen kuuluu myös julkinen esiintyminen lapsen kanssa sosiaalisissa tilanteissa. Muut tottavat pitämään isää lapsen isänä ja hänen isyytensä hyväksyttään. Uusperheissä korostuu sosiaalinen isyys. Nykypäivän isyys on yksinhuoltajuuden, etävanhemmuuden ja uusperheiden myötä laajentunut monipuolisemmaksi sekä mahdollisesti myös useamman miehen jaettavaksi. Miehet ovat ryhtyneet hoivaajiksi. Psykologinen isyys määrittyy lapsen kautta riippuen siitä, ketä lapsi pitää isänään, ja keneen hän on kiinnittynyt. Isyyttä vahvistavat miehen kiinnostus ja arvostus lasta kohtaan. Kiintymyssuhdeteorioihin pohjautuvaa vuorovaikutusta lapsen ja isän välillä pidetään tärkeänä. Juridisesta isyydestä on kyse, kun isyys on vahvistettu avioliiton, tunnustetun isyyden tai adoption kautta. Juridinen isyys voidaan mieltää oikeuksien ja velvollisuuksien kokonaisuudeksi. Biologinen isyys määrittyy biologisista perusteista. Isyyden eri puolet voi yhdistyä samassa henkilössä.

Merja Korhonen (1999, 144 - 160) määrittelee isyyden viiteen tyyppiin. Vastuulliset isät kasvattavat lapsia kunnan kansalaisuuteen, ja oleellista on rajojen asettaminen ja lapsista huolehtiminen. Vuorovaikutus lasten kanssa on tiivistä. Toisena ryhmänä ovat taustalta tukijat, jotka korostavat lapsen itsenäisyyttä. Näiden miesten ja lasten elämät ovat eriytyneet, ja molemmilla on omat harrastuksensakin. Taustalta tukijat seuraavat lastensa elämää ja tukevat lapsiaan tarvittaessa. Kolmantena ryhmänä ovat toiminnalliset isät, jotka viettävät paljon aikaa lastensa kanssa. Yhdessä tekemisestä syntyy vastavuoroisuutta. Toiminnallinen isä jakaa kasvatusvastuuta äidin kanssa ja kasvatusote on melko salliva. Neljäs tyyppi, miehiset auktoriteetit, korostaa kasvatuksessa kurin merkitystä. Ero sukupolvien välillä on selkeä, ja lasten katsotaan kuuluvan naisen alueelle. Viidentenä tyyppinä ovat otteensa menettäneet isät, jolloin lapset kääntyvät asioissaan vain toisen huoltajan puoleen ja konfliktitilanteissa nämä isät luovuttavat.

Perheessä vallitsevat vanhemmuuden tyypit vaikuttavat siihen, miten lapsi huomioidaan. Esimerkiksi toiminnallisuutta korostavan isän lähtö kotoa on iso muutos lapselle, joka on tottunut isän läsnäoloon ja yhdessä tekemiseen. Tässä tilanteessa myös perheen äiti on tottunut jakamaan kasvatukseen liittyvät asiat toisen vanhemman kanssa. Vankeinhoidossa tulisi huomioida perheen sisäiset rooli- ja tehtäväsuhteet suunnitelmaa perhesuhteiden tukemiseksi. Vanhemman vankilassaolo vaikuttaa lapseen monella tavoin. Vankeus ilman vanhemmuuden tukea voi vahvistaa otteensa menettäneiden isien roolia, ja tuottaa entistä enemmän etäisyyttä vanhemman ja lapsen suhteeseen.

3.4 Minäkäsitys ja identiteetti

Tässä tutkimuksessa selvitetään vanhemman vankilassaolon kokeneiden lasten käsityksiä itsestään sekä vankilassa olevien henkilöiden ajatuksia suhteestaan lapseen ja sitä kautta vanhemmuuteen. Vankilassaolo voi vaikuttaa ihmisen käsitykseen omasta minuudestaan, vankeusrangaistusta suorittavia kutsutaan vangeiksi, ja he saavat vangin roolin. Teoreettisesti tämä tutkimus perustuu narratiivisuuteen sekä minäkuva- ja

identiteettitutkimukseen Ihmisten tarinoita lähestytään narratiivisesti tutkimalla, millaisia tarinoita henkilöt kertovat itsestään ja kokemuksistaan.

Narratiivisessa tutkimuksessa identiteetti nähdään muuttavana ja moniulotteisena kulttuurisena prosessina. Samalla kun henkilö kertoo itselleen tarinaa, hän jäsentää ja kokoaa omaa minuuttaan. Näin ollen identiteettiä on mahdollista luoda ja tulkita yhä uudelleen. Ihminen on ajallinen olento, jonka nykyhetki on ladattu henkilöhistoriallisella menneisyydellä ja ennakoidulla tulevaisuudella. Ihmisen sisäinen tarina sijoittaa ihmisen laajempaan sosiaaliseen todellisuuteen ja määrittelee ihmiselle hänen identiteettinsä. Reflektoitu identiteetti eli tulkittu minä on vastaus kysymykseen kuka minä olen. Käsitys muodostuu ihmisen kertoessa itselleen tarinaansa. Identiteettiä on mahdollista luoda ja tulkita yhä uudelleen. Tietoista identiteetin rakentamista tapahtuu erityisesti, kun elämää on arvioitava uudestaan tai kun elämäntapahtumat joutuvat ristiriitaan keskenään. (Hänninen 2000, 58 - 62.)

Ajatus ihmisen minuudesta ja identiteetistä liittyy elettävän aikakauden tietoon ja käsityksiin ihmisyydestä ja ympäröivästä todellisuudesta. Yhteiskunnalliset käytännöt vaikuttavat ajatteluun. Tutkimuksen teoreettisena taustana painottuu narratiivisen identiteettikäsitteen lisäksi George Meadin käsitys minuudesta. Reflektoitu identiteetissä on kysymys Meadin minäteorian ”objektiminästä” (Hänninen 2000, 61). Toisaalta minuutta ei voida tyhjentävästi määrittää vain yhden teorian ja käsityksen valossa. Todellisuus ei ole yksiselitteisesti selitettävissä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2005, 152). Hermann Hesse (1925) kuvaa ihmisen minuutta ja suhdetta ympäristöön seuraavasti.

Todellisuudessa ei yksinkertaisinkaan minuus ole suinkaan yhtenäinen, vaan se on koostunut loputtoman moninaisesta muotojen, asteiden, asemien, perintöosuuksien ja mahdollisuuksien kaaoksesta, - se on tähtitaivas pienoiskoossa. Sellainen jopa hyvinkin kehittyneille ihmisille ominainen harhakuva, että sielumme kaaos olisi yhtenäinen minuus, jonka muodot ja ääriiivat ovat muka kiinteät ja selvät, näyttää olevan ihmisille suoranainen elämäntarve. (Hesse 1925, 70.)

Voidaan siis päätellä, ettei ole mahdollista vastata tyhjentävästi, millaiseksi vanhemman vankeuden kokeneen lapsen minuus ja elämä muodostuu, koska kokemukset ovat yksilöllisiä. Ei ole olemassa kahta samanlaista ja samat asiat kokenutta persoonaa. Tapahtumien ajallisuus, tapahtumapaikat sekä suhteet toisiin vaikuttavat monin tavoin. Ihminen voi valita, missä määrin hän jakaa kokemuksiaan ja merkitysmaailmaansa. Asioita pohtiessaan ihminen oppii ja tekee oivalluksia itsestään. Näin hän antaa myös muille ihmisille oppimiskokemuksen ja mahdollisuuden tuottaa merkityksiä. Pauli Siljanderin (1996, 119) mukaan subjektiivinen merkityksenanto on mahdollista, koska sosiaalinen todellisuus on merkityksellinen. Yksilö syntyy monimutkaisten konventioiden maailmaan, joka on merkityksellinen jo ennen kuin yksilö itse on tullut siitä tietoiseksi, ja ennen kuin hän alkaa luoda merkityksiä asioille. Sosiaalinen todellisuus rakentuu merkityksellisistä suhteista. Alasdair MacIntyre (1981, 79) kuvaa yksilön elämän olevan sidonnainen yhteiskunnan traditioihin. Kerrotut tarinat välittävät yksilölle yhteisön arvoja ja opastavat häntä toimimaan niissä rooleissa, joita yhteisöllä on tarjottavana.

Minuus kehittyy sosiaalisen kokemuksen ja toiminnan yhteisvaikutuksessa. Pekka Kuusela (2001, 68 - 70) selittää Meadin minäteorian sisältävän näkemyksen minuuden puolista, ja niin sanotun yleistyneen toisen kehityksestä. Yleistynyt toinen tarkoittaa, että yksilö omaksuu yhteisönsä asenteita ja odotuksia. Meadin mukaan minässä on kaksi eri puolta, subjektiminä *"I"* ja objektiminä *"Me"*. *"I"* on minuuden spontaani ja aktiivinen osa. Se on tapa, jolla yksilö suhtautuu muiden odotuksiin. *"Me"* taas kuvaa toisten odotuksia, jotka yksilö on omaksunut. Meadin teoriassa yleistynyt toinen tarkoittaa, miten yksilö omaksuu yhteisönsä odotukset. Sosiaaliset instituutiot ovat yleistyneitä toisia, ja instituution toimintatavat ohjaavat yksilön toimintaa.

Identiteetti tarkoittaa tapoja, joilla ihmiset ymmärtävät itsensä suhteessa sosiaaliseen ympäristöön, kulttuuriinsa sekä itseensä. Identiteetin käsite jaotellaan yleensä persoonalliseen ja sosiaaliseen identiteettiin. Persoonallinen identiteetti merkitsee johdonmukaisuuden ja jatkuvuuden tunnetta yksilön minä-kokemuksesta elämäkerran muutoksissa. Sosiaalinen identiteetti merkitsee samaistumista sosiaalisiin yhteisöihin ja

ryhmiin sekä johdonmukaisuutta sosiaalisissa rooleissa toimittaessa. (Saastamoinen 2006, 172.)

Pertti Alasuutarin (2007) mukaan yksilö voi kokea identiteettinsä rajoittuneeksi samaistumalla ryhmään, jolloin identiteetti voi määrittää toimintaa. Alasuutari määrittää identiteetin käsitteet toimijan asemaan, oikeutuksiin, selviytymisstrategiaan sekä ryhmätietoisuuteen. Toimijan asema tarkoittaa asemaa, johon yksilö tai ryhmä on asetettu position haltijana. Ihmisellä voi olla samanaikaisesti useita positioita. Positiot eroavat toisistaan siinä, kuinka kokonaisvaltaisia ne ovat ja kuinka paljon autonomiaa ne suovat. Toimijan positio muodostuu sosiaalisten suhteiden verkossa, se voi asettaa rajoituksia ja tuoda oikeuksia. (Emt., 176 – 186.)

Kysymykset identiteetistä sekä erilaisista toimija-aseamista liittyvät vankilassa olevien vanhempien ja heidän lastensa kokemusmaailmaan. Vankilassaolo vaikuttaa vanhemman mahdollisuuksiin toteuttaa vanhemmuuttaan sekä lapsen mahdollisuuksiin olla vanhempansa kanssa. Tutkimuksen kohderyhmän kokemusten taustalla vaikuttavat yhteiskunnalliset asenteet rikollisuuteen ja ne käytännöt, miten rangaistuksia toteutetaan.

4 TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄ JA METODOLOGIA

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on lapsen kokemusten näkyväksi tuominen. Tutkimus on perhetutkimusta siltä osin, että aineisto kertoo perhe- ja läheissuhteista. Tutkimuksen aineistoina ovat vankilassa kerätty kyselyaineisto ja vankien aikuisiässä olevien lasten tarinat. Tutkimus liittyy oman työn tutkimiseen ja kehittämiseen. Tavoitteena on tuottaa uutta tietoa ja lisätä ymmärrystä vankilassa olevien vanhempien lasten tilanteeseen.

Tutkimusaihe on kohderyhmälle erittäin henkilökohtainen, ja se kytkeytyy kiistanalaisten perhesuhteiden tutkimiseen. Kiistanalaisuus liittyy tässä tutkimuksessa siihen, että lapselle tärkeä läheinen on tuomittu rikoksesta vankilaan. Kiistanalaiset perhesuhteet ovat perhesuhteita, jotka tavalla tai toisella kiistävät, kyseenalaistavat tai rikkovat kulttuurissa ja yhteiskunnassa vallitsevia sääntöjä ja normeja. Eettiset ja moraaliset ratkaisut ovat tämän tutkimisalueen kohdalla vastuullisia. Perhetutkimuksessa äänen antaminen merkitsee sitä, että perhesuhteita tarkastellaan niiden moninaisuuden näkökulmasta. Perheen ääni kuuluu erilaisena tänään kuin eilen. Yksilötasolla tämän hetkinen ongelma voi haalistua muistoakin laimeammaksi tai toisaalta jäädä kuormittamaan elämää jatkossa. (Pösö 2008, 98.) Tutkimus on myös identiteettitutkimusta, sillä tutkimukseen osallistuneet kuvaavat elämäntarinoissaan omaa kasvuaan aikuiseksi, ja he kertovat millaisia kokemuksia vanhemman vankeus on tuottanut heidän elämäänsä.

4.1 Tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tutkimuskysymyksenä ovat, mitä kokemuksia vanhemman vankeus tuo lapsen elämään, ja miten vanhemmuus rakentuu vankilasta käsin. Tutkimuskysymystä lähestytään kahden eri aineiston avulla. Ensinnäkin, mitä aikuisikäiset henkilöt kertovat elämästään lapsena, jonka vanhempi on ollut vankilassa.

Toiseksi, millaisia kokemuksia ja muistoja vanhemman vankeus on tuottanut. Lisäksi tutkimuksen tarkoituksena on selvittää vankilassa olevien vanhempien käsityksiä heidän lastensa elämästä, ja lähemmin millaisia asioita heidän lastensa elämään liittyy, ja millaista tukea lapset tarvitsevat. Vankilassa olevat vanhemmat kertovat suhteestaan lapseen vankilassa olevan vanhemmuuden näkökulmasta. Kyse on kokemuksellisen tiedon esille tuomisesta. Vaikka tutkimuksen ensisijaisena tavoitteena onkin selvittää yksilön kokemuksia, niin tutkimus liittyy myös laajempaan yhteiskunnalliseen tutkimukseen. Keskeisenä kontekstina on rikosseuraamusalaan sisältyvä vankeinhoito, mutta aineistoon sisältyy myös asiakkaiden käsityksiä kunnallisista palveluista, kuten kouluista, päivähoidosta ja sosiaalitoimistoista. Tutkimuksessa pohditaan, miten lapset huomioidaan vankeinhoidossa ja sosiaalipalveluissa. Jukka Törrösen (2005, 32) näkemyksen mukaan yhteiskunnallisessa analyysissä tutkija asettaa aineiston vuoropuheluun yhteiskunnan laajemman kokonaisuuden kanssa. Työtään kehittävä tutkija lähestyy tutkimusaineistoaan kysymällä, miten hän itse osallistuu huono-osaisuutta säätelevien institutionaalisten järjestelmien, sosiaalisten käytäntöjen ja poliittis-taloudellisten valtasuhteiden ylläpitämiseen tai muuttamiseen.

4.2 Tutkimuksen aineistot ja aineiston keruu

Tutkimuksen aineistoina ovat vanhemman vankeuden kokeneiden lasten elämäntarinat sekä tutkijan vankiloissa keräämä kyselyaineisto. Kahden aineiston käyttäminen täydentää tutkimuksen tuloksia. Vankilassa toteutettuun kyselyaineiston keräämiseen on rikosseuraamuslaitos antanut luvan Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen kolmeen avovankilaan vuosiksi 2009 – 2010. Avovankilat on valittu tutkimukseen kolmesta syystä. Tulokset ovat analysoitavissa yhdenmukaisemmin, ja koska avolaitos on tutkimuksen tekijälle työn kautta tutumpi toimintaympäristö. Lisäksi tutkimus on oman työn kehittämisen väline. Suljettujen vankiloiden perhetyön tutkiminen olisi myös tärkeä tutkimuskohde. Tutkimuksessa käytetään sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista tutkimusotetta. Määrällinen osio liittyy vankien taustatietoihin ja heidän kokemuksiinsa sukulaisten vankilassa olosta. Kyselyaineiston avoimien vastausten avulla kartoitetaan

vanhemman ja lapsen välistä suhdetta vankilassa olevan vanhemman kertomana. Tulokset ovat vanhemman vankeuden kokevien lasten elämää kuvaavia.

Kyselyaineistoon on sisällytetty osio koskien kokemuksia sukulaisen vankilassaolosta. Kyselyaineistoon vastanneista 22 henkilöllä on kokemus isän vankilassa olosta ja kuudella on kokemus äidin vankilassa olosta, aineisto sisältää myös heidän muistojaan vanhemman vankilassaoloon liittyen. Kahteen aineistoon sisältyy yhteensä 32 kokemusta vanhemman vankilassaolosta. Lisäarvona tutkimuksessa on vankilassa olevien vanhempien käsitys heidän suhteestaan lapseen.

4.2.1 Elämäntarina-aineisto

Tutkimusprosessi alkoi elämäntarina-aineiston keräämisellä. Tarinoita pyydettiin 16 vuotta täyttäneiltä, jotka olivat kokeneet lapsuudessaan vanhemman vankilassa olon. (Liite 1.) Kirjoituspyyntö oli muun muassa esillä Uusi Toivo ja Lapsen maailma lehdessä sekä Vankien omaisten internetsivustolla. Omaiset vankien tukena yhdistys antoi mainittavaa tukea erityisesti tutkimusprosessin alkuvaiheessa. Lisäksi kirjoituspyyntö lähetettiin kolmen oppilaitoksen opiskelijasähköpostiin sekä yhdistysten välitettäväksi. Yhdistykset valittiin siten, että niiden työ liittyy ihmisten sosiaaliseen tukemiseen. Kaikki yhdistysten yhdyshenkilöt eivät lähettäneet vastauksia kirjoituspyynnön esille laittamisesta, ja osa yhdyshenkilöistä kertoi, ettei aikonut välittää kirjoituspyyntöä eteenpäin. Tämä oli tutkimuksen teon kannalta aineiston keräämistä hidastava asia, koska tarinoita oli vaikea saada. Toisaalta, koska kaikilta yhdistysten yhdyshenkilöiltä ei saatu vastausta, ei ole varmaa, ovatko he kuitenkin laittaneet kirjoituspyynnön esille.

Joka tapauksessa elämäntarinoita, jotka sisälsivät ainutlaatuista tietoa vanhemman vankeuden kokeneiden lasten tuntemuksista, saatiin kerättyä. tarinat rikastuttavat tutkimusta monipuolisuudellaan ja tunnepitoisella sisällöllään. Elämäntarina-aineisto sisältää neljän henkilön kokemukset: kaksi kirjoitusta ja kaksi haastattelua. Kaksi

elämäntarinaa toteutettiin haastatteluna, koska nämä henkilöt halusivat kertoa kirjoittamisen sijaan suullisesti tapahtumista. Haastattelurunkona käytettiin elämäntarinakirjoituspyyntöä. Näiden lisäksi yksi henkilö kirjoitti kokemuksestaan vangin sisarena olosta. Tätä kirjoitusta ei voitu käyttää analyysissä, koska aihe on lopullisen tutkimuskysymyksen ulkopuolelta ja sisaruskokemus tuli vain yhdeltä kirjoittajalta. Vangin sisaren tarinassa esiintyy samoja ilmiöitä kuin lasten kokemuksissa.

Elämäntarinat käsiteltiin nimettöminä säilyttäen tutkittavien anonymiteettiä. Elämäntarina kirjoitukset ovat yhteispituudeltaan 11 sivua. Kaksi elämäntarinaa tehtiin haastatteluna käyttäen runkona elämäntarina-kirjoituspyyntöä. Haastattelut ovat litteroituina viisi sivua. Haastateltavalta pyydettiin kirjallinen lupa haastatteluun ja sen nauhoittamiseen. Puhelinhaastattelua ei ollut mahdollista nauhoittaa. Yhteensä elämäntarina - aineisto sisältää 16 sivua tekstiä, joka analysoidaan kokonaisuutena.

4.2.2 Vankien kyselyaineisto

Kyselyaineisto on kerätty Vilppulan, Käyrän sekä Satakunnan vankilan Köyliön osastolta vuosien 2009 ja 2010 välisenä aikana. Vilppulan vankilassa oli 66 vankipaikkaa, Käyrän vankilassa 72 vankipaikkaa ja Satakunnan vankilan Köyliön osastolla 68 vankipaikkaa miehille. Lisäksi Köyliön osastolla oli kymmenen vankipaikkaa naisille. Yhteensä vankipaikkoja oli 206. Kyselyaineisto sisältää 136 vankilassa olleen henkilön vastaukset. Eettisistä syistä kysely-aineistoa ei kerätty Satakunnan vankilan, Huittisten osastolta, koska se on tutkijan oma työpaikka. Vaikka kyselyaineistot kerättiin nimettöminä, anonymiteetti olisi saattanut kärsiä ja täten vaikuttaa joidenkin vastaamiseen.

Kyselylomakkeessa (Liite 2.) kysytään vankien taustaan sekä heidän lapsiinsa liittyviä asioita. Kyselylomake suunniteltiin elämäntarina-aineistojen pohjalta. Lomakkeen sisällön ovat tarkistaneet yliopiston ohjaaja, Vilppulan vankilan perhetyön erityisohjaaja sekä kaksi vankia, ja kyselylomakkeeseen on tehty tarvittavat korjaukset. Lomake on

jaettu kolmeen teemaan. Aluksi kysytään vastaajien taustatiedot, minkä jälkeen kartoitetaan vastaajan kokemusta läheisen vankilassaolosta. Kolmas teema sisältää vastaajien käsityksiä vankilassa olevien vanhempien lasten tilanteista.

Kyselytutkimuksen vastaanotto vankiloissa oli hyvä. Kysely osoitettiin vankilassa oleville suomea osaaville vangeille. Kahdessa vankilassa tutkimukseen osallistujat vastasivat pienissä ryhmissä. Kysely toteutettiin vankilan ryhmätiloissa. Edellä mainitussa järjestelyssä vangit kutsuttiin paikalle neljänä ryhmänä, mukana oli myös vankilan työntekijä, jonka läsnäolo tuki kyselyaineiston keräämistä. Ensimmäisen kyselyaineiston vastaustilanteessa mukana oli myös avustaja. Kolmannessa vankilassa vangit osallistuivat yhtenä ryhmänä kyselytutkimukseen vankilan ruokalassa. Tämä oli kyseisen vankilan taholta helpoin järjestely, ja vartija oli valvomassa tilanteen sujumista. Kyselyaineiston kerääminen sujui kaikissa vankiloissa hyvin, ja vastaajien oli mahdollista keskittyä lomakkeen täyttämiseen.

Tutkimukseen osallistuneet vangit saivat suullisesti informaatiota ennen kyselytutkimuksen aloitusta. Vastaajilla oli mahdollisuus kysyä tutkimuksesta. Osallistujille kerrottiin vastaamisen vapaaehtoisuudesta ja mihin vastauksia käytetään. Kyselyyn vastattiin nimettömänä. Vastausaikaa varattiin 45 minuuttia. Mikäli vastaaja ei halunnut vastata kyselyyn, hän sai palauttaa tyhjän lomakkeen suljettuun lomakelaatikkoon. Vangit vastasivat kyselyihin siten, etteivät vastaajat kyenneet näkemään toisen vastausta. Ne vangeista, jotka olivat kyselyaineiston keräämisen aikana lomilla, perhetapaamisissa, vankilan ulkopuolisessa opiskelussa, -työssä tai valvotussa koevapaudessa, eivät osallistuneet, eikä sairaita vankeja velvoitettu vastaamaan.

Pääosin vastaamispaikalle tulleet vangit vastasivat kyselyyn, kolmen osalta vastaamista vaikeutti kielimuuri. Taustakysymyksiin he olisivat kyenneet vastaamaan, mutta lomakkeen loppuosio tuotti ongelmia. Nämä henkilöt keskeyttivät kyselylomakkeen täyttämisen ja kertoivat kielimuurin keskeytyksen syyksi. Nämä henkilöt vähennettiin kokonaisvastaajien määrästä. Yhtäkään täysin tyhjää lomaketta ei palautettu. Yhteensä vastaustilanteissa oli 139 vankia. Kyselylomakkeen palautti 136 vastaajaa, joten

paikalle kutsuttujen vastausprosentti on miltei 100 %. Vastaajista 129 oli miehiä ja seitsemän vastaajista oli naisia. Tutkimusjoukko osoitti kiinnostusta tutkittavaa aihetta kohtaan. Vankien, tutkijan ja työntekijöiden välinen vuorovaikutus toimi, mikä oli tärkeää vastaamisen kannalta. Vastaustilanteet sujuivat rauhallisesti. Kaikissa kohteissa arvottiin yllätyskori, joissa oli mm. teetä, kahvia, pikkuleipiä, makeisia ja kirjepaperia.

Aineiston uskottavuuden kannalta on tärkeää, että kysely oli mahdollista toteuttaa vankilassa. Kontekstisidonnaisen vastaamisen tärkeys korostuu lomakkeen kolmannessa osiossa, jossa kartoitetaan vankilassa olevan vanhemman käsitystä lapsensa tilanteesta. Törrösen (2005, 21) mukaan vastaaminen paikallisessa yhteydessä mahdollistaa yksityiskohtaisen ja kontekstitietoisin paneutumisen toimijoiden omaan tietoon. Myös Kirsi Juhila (2006) korostaa paikkaan liittyvän tiedon merkitystä. Hänen mukaansa marginaalisuuden paikat mahdollistavat kuhunkin paikkaan liittyvän tietämisen. (Emt., 105.) Vankilassa olevat vanhemmat voidaan nähdä marginaalisina vanhempina, sillä vankeus kaventaa heidän mahdollisuuksiaan toimia vanhempina. Kun vanhempi on vastaushetkellä vankilassa, kokemus on läsnä tässä ja nyt. Lapsen tilannetta pohditaan vankilassa ja vankeusrangaistusta suorittavana vanhempana.

Kyselyaineisto käsiteltiin kokonaisuutena. Työstämisessä käytettiin SPSS - ohjelmaa. Kyselyaineistoon osallistuneiden 136 vastaajan määrälliset vastaukset syötettiin SPSS - ohjelmaan. Lomakkeiden avoimet vastaukset on kirjoitettu yhdeksi kokonaisuudeksi Word-ohjelmaan. Avoimien kysymysten vastaukset ovat koottuna 19,5 sivua. Fontin koko on 12 ja riviväli 1,5. Aineistoa ei ole analysoitu ja vertailtu laitoksittain. Vastaajia ei ole eritelty etnisen ryhmän tai kulttuurisen taustan mukaan. Vankien perhesuhteita ja lasten selviytymistä on tutkittu vähän, siksi tarkoituksena on laajemmin kuvata, millaisia ilmiöitä vankien perhesuhteista nousee. Tietojen erittelemättä jättäminen suojaa samalla myös vastaajien anonyymiyden. Naisvankeja on aineistossa vähän, joten isyyden eri muodot korostuvat tuloksissa. Tuloksista ilmenee kokonaisnäkemys tutkimukseen osallistuneiden vastaajien käsityksistä.

4.3 Tutkimuksen metodologia

Tutkimuksen filosofisena taustana sovelletaan fenomenologiaa, joka tutkii kokemuksia, havaintoja, uskomuksia ja muistoja. Fenomenologian avulla pyritään ymmärtämään inhimillistä toimintaa. (Perttula, 1996, 9 – 10.) Tässä tutkimuksessa selvitetään, millaista on kasvaa vankilassa olevan vanhemman lapsena, ja keskitytään kokemukselliseen tietoon. Fenomenologinen lähestymistapa korostuu kyselyaineiston avoimien vastausten analyysivaiheessa. Kyselyaineiston laadullisten vastausten analyysissä on käytetty narratiivista lähestymistapaa. Sara Heinämaan (2009) mukaan fenomenologinen tutkimus osoittaa kaikenalaisen läsnäolon kietoutuvan erilaisiin poissaolon muotoihin. Kaikki subjektien ja päämäärien sekä arvojen läsnäolo on annettu jonkinlaisen poissaolon kautta. Jopa nykyhetkeä jakavat ajalliset rakenteet. (Emt., 39.) Kun tutkitaan vanhemman ja lapsen välistä yhteyttä, vanhemmat kuvaavat yhteyttään poissaolon tarinoina ja läsnäoloa kuvataan poissaolon kautta.

Vilma Hännisen (2000, 24) mukaan inhimillinen kokemus on aktiivista toimintaa, jossa ihmisen kokemukset tulkitutuvat aiemmin muotoutuneen merkitysjärjestelmän pohjalta. Kokemukselle on ominaista menneen, nykyhetken ja tulevan yhdistävä ajallisuus. Heinämaa (2000) kuvaa Maurice Merleau-Pontyn (1945) käsitystä fenomenologiasta. Maaailma on leikkauspiste, jossa eriaikaiset kokemukset kohtaavat ja kytkeytyvät toisten kokemuksiin. Fenomenologian tehtävänä on tutkia kokemusta ja ikään kuin kaivaa kokemus esiin sitä koskevien teorioiden alta, ja tämän jälkeen tehtävänä on kuvata kokemusta. (Heinämaa 2000, 165 -168.)

Tutkimukseen sisältyy myös hermeneuttista lähestymistapaa, josta Hänninen (2000) on sanonut, etteivät kertomukset ainoastaan jäljittele elämää ja välitä kulttuurisen elämän malleja, vaan kertomukset ja tarinat jäsentävät ja rikastavat elämän merkityksiä. Elämän ja kertomusten välille syntyy näin ollen kehä ja yhteys. (Emt. 24 – 25.) Tämän tutkimuksen lähtökohtana on ihmisen ja hänen kokemustensa kuvaaminen ja kokonaisjuonena on lapsen tilanteen ymmärtäminen. Tarkoituksena on tulkita ja etsiä

lapsen elämään liittyviä ilmiöitä ja sitä, miten lapset ja vankilassa olevat vanhemmat jäsentävät maailmaa ja millaisia merkityksiä he antavat kokemuksilleen.

4.3. 1 Metodologisena valintana narratiivisuus

Metodologia sanana juontuu kreikan kielen sanoista ”*methodos*” ja ”*logos*”. Edellinen tarkoittaa tietä johonkin ja jälkimmäinen tarkoittaa tietoa jostakin. (Suoranta 1996, 27.) Juha Suorannan mukaan metodologia tarkoittaa, että tutkija on tietoinen tekemisistään ja osaa perustella tekemänsä tutkimukselliset ratkaisut ja tarvittaessa muuttaa niitä. (1993, 45.) Narratiivinen tutkimus pyrkii paikalliseen, henkilökohtaiseen sekä subjektiiviseen tietoon, ja se voi tuottaa uusia hypoteeseja tutkittavasta ilmiöstä (Greenhalgh & Hurwitz 1999, 48 – 50).

Aineiston analysointimetodina on narratiivinen lähestymistapa, sillä narratiivisuudella pyritään ihmisyyttä arvostavaan ja kuuntelemaan lähestymisotteeseen. Jeromy Brunerin (1996) mukaan narratiivinen tiedonkäsitelmä on kiinnostunut ihmisten kokemuksista enemmän kuin syistä ja seurauksista. Ihmisen toiminta on ainutlaatuista, mutta ei täydellisesti toistettavaa. Narratiivisen ajattelun avulla voidaan ymmärtää, kuinka ihminen merkityksellistää kokemuksiaan (Emt., 130.) Narratiivista lähestymistapaa on tässä tutkimuksessa sovellettu molempien aineistojen analyysissä.

Kyselyaineiston kvantitatiivisen sisällön erittelyn kautta on etsitty kuvaavaa tietoa vankien sosiaalisesta verkostosta ja taustasta. Kvantitatiivinen osio täydentää kvalitatiivista analyysia. Kyselyaineiston vastaajat kertovat, missä tilanteissa pitävät vankeusaikana yhteyttä lapsiinsa. Tapaamispaikat ja tapaamismuodot on luokiteltu ja kuvattu. Narratiivisen analyysiin kautta, on pyritty kuvaamaan vastaajien kokemuksellista tietoa suhteestaan lapsiin.

4.3.2 Narratiivinen lähestymistapa elämäntarina-aineiston tulkinnassa

Elämäntarinat sisältävät paljon itsetutkiskelua ja reflektiota. Narratiivinen analyysi soveltuu hyvin elämäntarina-aineiston purkamiseen. Vanhemman vankeuden kokeneiden lasten tarinat ovat paljolti kertomattomia tarinoita. Tineke Abman (2002, 5 - 27) mukaan kertomisen tutkimisella voidaan löytää kertomatta jääneitä kertomuksia. Riippuen ihmisestä ja hänen kokemuksistaan voi kertominen olla vaikeaa. On ryhmiä, joiden kertomukset jäävät kuulematta tai niitä ei oteta vakavasti. Tällaisten ryhmien kertomusten tutkiminen on tärkeää, koska näin voidaan julkistaa kertomatonta tutkimusta. Narratiivisen tutkimuksen totuus muodostuu konstruoinnin tuloksena. Totuus on suhteellista ja todellisuus rakentuu sosiaalisessa prosessissa.

Kysymyksenä on, millaista on olla lapsi, jonka vanhempi on vankilassa. Kertojat kuvaavat kantavansa vangin lapsena olon kokemusta myös vanhemman vankeuden jälkeen. He kertovat häpeän ja yksinäisyydentunteen tarinoita. Alasuutarin (2001) mukaan elämäntarina kertoo eletystä elämästä tietyssä elämänympäristössä. Se on myös kertomus muiden kertomusten joukossa. Elämäntarinassa kertova subjekti kertoo tapahtumia, kertomuksessa esiintyvän yksilön tekemiä valintoja. Hän arvioi tapahtumia ja ihmisten välisiä suhteita. (Emt., 132.) Tarinan tekemisessä narratiivisen ajattelun avulla on kyse siitä, että rakennamme kokemuksesta yhtenäisen tarinan episodeineen (Bruner, 1986, 92). Subjektiivisilla kokemuksilla on tärkeä merkitys, koska ne ovat elettyä sosiaalista todellisuutta, ja motivoivat inhimillistä käyttäytymistä. (Julkunen 2006, 48 – 49).

Aineiston analyysivaiheessa elämäntarinat on liitetty yhteen. Ne on luettu useampaan kertaan ensin erikseen itsenäisenä aineistona ja tämän jälkeen yhteen liitettynä aineistona. Yksittäisiä tarinoita lukemalla löytyi esittely-, muistelu- ja tulevaisuuskerrontaa. Aineistoista etsittiin tunteita, merkityksiä ja kokemuksia. Aineistosta koottiin henkilögalleria. Kertojien puhe analysoitiin tarkastelemalla millaisista tapahtumista, teoista ja tilanteista heidän elämän- ja minuutensa tarinat koostuvat. Tämän jälkeen aihekokonaisuudet jaettiin teemoihin ja tarinoiden osat liitettiin aihepiireittäin valittujen teemojen alle. Kertomuksista löytyi identiteettiä ja sisäiseen maailmaan liittyviä

tarinoita ja muistoja sekä kuvauksia suhteestaan vanhempiin ja muuhun ympäristöön. Aineiston analysointi oli haastava tehtävä, koska tarinat olivat monikerroksisia. Tutkijan oli tehtävä valintoja ja palattava useasti tutkimuskysymyksen äärelle. Tavoitteena oli saada tietoa, miten elämäntarinan kertojat kuvaavat elämäänsä vankilassa olleen vanhemman lapsena.

Törrösen (2005) mukaan tarina viittaa kertomuksen sisällön tasoon, sen tapahtumiin, henkilöihin, tekoihin ja tapahtumaympäristöön. Lähtökohtana on: Mitä kerrotaan. (Emt., 28 - 29.) Sisäinen tarina on mielen sisäinen, sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja kulttuurista juontuva, ja yksilölliseen kokemushistoriaan ankkuroitua elämäntilanteen jäsenysprosessi. (Hänninen 2000, 49). Elämäntarina-aineistossa välittyvät kertojien tunnetilat, kokemukset sekä muistojen paikat. Kokemuksia kuvataan henkilökohtaisella tasolla.

Tarinat tulee tutkia ja analysoida niiden sosiaalisessa kontekstissa. Tarinat välittävät vallitsevaa käsitystä ja kiteyttävät jaettuina kokemuksiamme, eivät vain ne tarinat, jotka olemme kuulleet ja mitä meille on kerrottu tai mitkä olemme lukeneet tai nähneet televisiosta. Myös päivittäisessä vuorovaikutuksessa vaihdetut oletukset ja selitykset muokkaavat ajatuksiamme. Kun ihmiseltä kysytään hänen elämäntarinaansa, hänen muistinsa piirtää hänelle ajatuksia aikaisemmista kokemuksista, tavoista kertoa tarinaa, jopa jos nämä ovat osa määrättyjä olosuhteita. Toisaalta tämä tarkoittaa sitä, että me usein sanoitamme elämäämme mukailen aiemmin luotua käsikirjoitusta. Ei ole riittävää sanoa, että tutkija tuo tutkittavien oman äänen esille, vaan tarinat ovat yhteistoiminnan tulosta. (Goodson 1995, 95.)

4.3.3 Narratiivinen lähestymistapa kyselyaineiston tulkinnassa

Tutkimuksessa vastaajat vastaavat vangin asemasta käsin, sillä he ovat vastaamishetkellä vankilassa ja näin ollen heidän lapsensa kategorisoidaan vankilassa

olevien vanhempien lapsiksi. Tutkimuksen kohteena paneudutaan tähän osaan heidän elämästään. Kategorisointi selkeyttää ja mahdollistaa vastausten saamista tutkimuskysymyksiin. Todellisuudessa vastaajat ovat paljon enemmän kuin vankeja, vankeus kuului heidän sen hetkiseen elämäntilanteeseensa.

Aina ei ole mahdollisuutta vaikuttaa, mihin toimijan asemaan henkilö sijoitetaan. Asemat ovat sosiaalisia instituutioita. Mikäli ihminen kykenee omaksumaan ja selviytymään positioistaan siten, että voi nauttia asemastaan, puhutaan yksilöllisestä selviytymisstrategiasta. Toimijan asemat luovat henkilöille myös yhteenkuuluvuuden ja ryhmätietoisuuden tunnetta. Ryhmätietoisuutta voidaan pitää kollektiivisena selviytymisstrategiana, jolloin he voivat ryhmänä puolustaa itseään ja liittävät voimansa yhteen. (Alasuutari 2007, 188 – 196.) Ryhmätietoisuus näkyy kyselyaineiston vastauksissa mielipiteinä lasten tilanteen parantamiseksi sekä vankilan perhetyön kehittämiseksi. Vastaushetkellä vankilassa oleva vanhempi asettuu tutkimaan lapsensa tilannetta. Keskeisenä tuloksena syntyy lapsen ja vanhemman vuorovaikutukseen liittyvät kertomukset, jotka nimetään poissaolon tarinoiksi. Aineiston kvantitatiivinen osuus kuvaa ja selkeyttää tutkimusjoukon ja heidän lastensa profiilia. Narratiivisen tutkimusotteen avulla pääpaino on vastaajien antamilla merkityksillä.

Narratiivinen lähestymistapa liittyy kyselyaineiston avoimien vastausten tulkintaan. Analysointivaiheessa vastaukset kirjoitettiin kysymyksittäin luetteloksi. Tämän jälkeen etsittiin, mitä tarinoita ja merkityksiä teksteissä esiintyy, ja millaisia painotuksia tarinoista löytyy. Näin löytyivät poissaolon tarinat sekä vanhemmuuden roolityypit. Poissaolon teksteistä löytyi erilaisia tapoja kertoa vanhemman vankilassaolosta lapselle. Vankilassaolosta ei aina kerrottu totuudenmukaisesti eikä yhdenmukaisesti. Tämän jälkeen analysoitiin, mitä poissaolon selitystyyppejä teksteistä löytyy. Totuuteen perustuvien tarinoiden lisäksi löydettiin kahtalaista totuutta sivuavaa tarinatyyppejä. Vanhemmuuden roolityypit tutkija nosti esille analysoidessaan kyselyaineiston tekstejä vanhemman yhteydenpidosta lapseen sekä vanhemman käsityksistä lapsen tarpeista sekä omasta vanhemmuudestaan. Myös poissaolon tarinoissa oli kuvauksia vanhemmuuden toteuttamisesta. Tutkija nimesi vanhemmuuden roolityypit kolmenlaiseen teeman, siten kuin vanhemmuudesta aineistossa puhuttiin.

4.4 Tutkimuksen eettiset haasteet ja luotettavuus

Tutkimuksen eettiset haasteet liittyvät tutkittavien asemaan yhteiskunnassa sekä perhesuhteissa. Tarja Pösön (2008, 98) mukaan tuloksia esitellessä tulee arvioida, millaisia vaikutuksia tutkimus aiheuttaa tutkittaville ihmisille, heidän suhteilleen sekä asioilleen. Tutkijan on oltava tutkimusprosessissaan sensitiivisesti läsnä. Vaatii eettistä taitoa reagoida tutkimuskohteen tai prosessin jännitteisiin.

Läheiset suhteet muovaavat käsityksiä itsestä, suhteista toisiin ihmisiin ja ympäröivään todellisuuteen. Merkittävässä suhteissa tunnustuksen kaipuu ja haavoittumisen mahdollisuus ovat vahvasti läsnä. Perheitä säädellään institutionaalisesti, mutta ne mielletään myös yksityisyyteen kuuluviksi suhteiksi. Luottamus tulkitaan yleensä myönteiseksi asiaksi, mutta samalla läsnä ovat petetyksi tulemisen riskit. Luottamussuhteisiin sisältyy hierarkkisia valta-asemia. (Husso & Virkki 2008, 260 – 261.) Tutkimuksessa tämä näkyy vaikenemisena ja puheeksi ottamisen epävarmuutena.

Analyysissa tutkija tulee näkyväksi opiskelijana, tutkijana sekä sosiaalialan työntekijänä. Rooleista ei ole pyritty pois, eikä tavoitteena ole ollut neutraali objektiivisuus. Tutkija on pyrkinyt pois ennakko-olettamuksista ja ymmärtämään aineiston antamia viestejä. Aineistot ovat puhuttelevia, sillä ihmiset kertovat elämäntilanteistaan, kasvustaan sekä selviytymisestä. Samalla he kertovat myös hämmennyksestä, yksinäisyydestä sekä epätietoisuudesta. Aineisto on nimisuojuuttu eikä se ole ollut tunnistettavissa. Vankien kyselyaineisto on koodattu SPSS-ohjelmaan siten, ettei muiden ole mahdollista tunnistaa, mistä vankiloista ne on kerätty. Aineistossa tilanteita ja ihmisten tunnettavuutta on suojuuttu siten, ettei nimiä tai nimettyjä tapahtumapaikkoja käytetä. Vankiloista on käytetty nimitystä suljettu tai avovankila. Tutkimuksen valmistuttua kyselyaineisto hävitetään. Elämäntarina-aineisto on sen sijaan mahdollista säilyttää jatkotutkimusta varten, siitä on hävitetty tunnistetiedot jo tutkimuksen alkuvaiheessa.

Tämän tutkimuksen aihe on kohderyhmälle arkaluontoinen asia. Kyselyyn ja kirjoituspyyntöön vastaaminen herätti heissä muistoja eikä vaietuista asioista kertominen ole helppoa. Kirjoituspyynnössä he saivat itse valita, miten he asiaa purkavat, ja elämäntarinoiden kertojat totesivat kirjoittamisen olleen vaikea, mutta samalla helpottava kokemus. Kyselyaineistossa vastaajat vastasivat avoimiin kysymyksiin vapaaehtoisesti. On mahdollista, että kysymykset saattoivat herättää heissä pohdintaa lapsuudesta ja omasta vanhemmuudestaan. Kokemuksista kysyminen ja kertominen voivat olla kuitenkin enemmän eheytymiseen kutsuva kuin haavoittava asia. Ennen kaikkea kokemuksista kysyminen on toista henkilöä arvostavaa. Kokemustiedon keräämisen avulla vältetään tekemästä johtopäätöksiä ennako-oletuksista käsin.

Jukka Törrösen (2005) mukaan tutkija asettaa aineistonsa edustavia kohtia keskinäissuhteisiin ja kertoo, miten aineisto-otteet liittyvät toisiinsa. Voidakseen tuottaa oleellista tietoa tutkijan on oltava aktiivinen ja tehtävä valintoja kysymyksenasettelussa, aineiston keruussa, analyysissä ja kirjoittamisessa. (Emt., 33.) Tässä tutkimuksessa on tehty edellä kuvattua valintaa jo aineistokeruun aikana. Tarinoita lapsista, joiden vanhempi on ollut vankilassa, oli hyvin vaikea saada, vaikkakin kirjoitukset olivat todella syvällisiä. Tavoitteena oli saada henkilökohtaisten kokemusten lisäksi myös laajempaa kuvaa aiheesta. Aineistonkeräämisen alkuvaiheessa kartoitettiin mahdollisuutta kerätä aineistoa sisarusten kokemuksista, mutta senkin aineiston riittävä saaminen osoittautui liian haastavaksi. Tämän jälkeen päädyttiin tekemään kyselytutkimus vangeille. Tutkija sai kokea olevansa tärkeän aiheen äärellä eikä halunnut luovuttaa tutkimustehtävästä. Myös vankilassa olevilta vanhemmilta voi kysyä lasten kokemuksista. Lisäksi osalla kyselytutkimukseen vastanneista oli oma kokemus vanhemman vankilassa olosta.

Tätä tutkimusta voidaan kritisoida siitä, että aineistona käytetään aikuisten kertomuksia lapsuudesta. Voidaan kysyä, onko näiden tarinoiden avulla mahdollisuutta päästä yhteyteen lapsuuden kokemusten kanssa. Riitta Jähin (2001) mukaan kokemukset eivät pysy muuttumattomina. Aikuisten tarinoissa on läsnä myös nykyisyyden konteksti. Tutkijan tulee huomioida kerrontahetken ja tapahtumien ajallinen etäisyys. Lähestymistavan vahvuutena on, että aikuisten kertomina lapsuudenkokemukset voivat

olla hyvin jäsenettyjä. Kertomukset sisältävät tietoa siitä, miten kokemukset ovat vaikuttaneet. (Emt., 55 – 56.) Muistikuvat syntyvät muistelutapahtumissa. Ne eivät ole aikamatkoja menneisyyteen sellaisina kuin ne tapahtuivat, vaan henkilö jäsentää kokemansa muistelutapahtumassa. (Kallio, Lauerma & Revonsuo 1998, 559 – 562.)

Myös kyselytutkimuksen haasteena oli henkilökohtaisten asioiden kysyminen. Kun kyselytutkimuksen tekoa verrataan teemahaastatteluun, voi teemahaastattelu tilanteessa toimia rakentava vuorovaikutus tutkijan ja haastateltavan välillä. Kuten Törrönen (2005) ilmaisee, dialogisessa haastattelussa on mahdollista tähdentää haastateltavan ja haastattelijan välistä yhteistyötä ja korostaa vuorovaikutuksen merkitystä. (Emt., 23.) Tämän tutkimuksen yhteydessä haastateltiin henkilöä, joka oli kokenut vanhempansa vankilassaolon ja oli nyt itse suorittamassa vankeutta, lisäksi hänellä oli myös oma lapsi. Haastattelutilanteessa käytettiin dialogista lähestymistapaa.

Kyselytutkimuksessa tutkija jää vieraammaksi, mikä herättää tutkijan pohtimaan oikeutta kysellä tutkittavien elämästä, ja jättää vastaajat sen jälkeen yksin ajatuksiensa kanssa. Kyselylomake saattoi herättää vastaajissa prosesseja suhteessa omiin lapsiin tai omaan lapsuuteen. Tilanteen haavoittavuutta lisäsi, että kyselyhetkellä vanhemmat olivat vankilassa ja poissa lastensa luota. Joillakin oli pitkä aika siitä, milloin olivat tavanneet lastaan. Tutkimustilanteen jälkeen vangeilla oli mahdollisuus työstää näitä kysymyksiä työntekijöiden kanssa jälkikäteen. Tutkija oli itse keräämässä kyselyaineistoa, näin ollen vastaajat saattoivat kysyä tutkimuksesta ja tavoitteista. Moni halusikin keskustella aiheesta, ja vuorovaikutuksen mahdollisuus näytti olevan heille tärkeää, tutkijalla oli kasvot.

Tutkimusprosessin aikana sen eri vaiheet lisäsivät arvostusta aineistoa ja vastaajia kohtaan. Tutkittavat antoivat arvokasta ja luottamuksellista tietoa. Tehtävänä on analysoida ja lähestyä tätä aineistoa niin, että vastauksien viestit, monikerroksisuus sekä yksilöiden jäsentämät kokemukset tulevat luotettavasti esille. Tulosten takana on 140 ihmisen kokemukset. Matti Hyvärisen (1998, 311 - 366) mukaan narratiivisen aineiston purkamisessa tutkijan on oltava tietoinen siitä, mitä kysymyksiä hän aineistolle esittää sekä siitä miten hän niitä esittää.

Kyselylomake suunniteltiin elämäntarinoiden sisältöä hyödyntäen, joten kysymykset antoivat tavoitteeseen suuntaavat vastaukset. Kaksi vankia oli etukäteen arvioinut kyselylomakkeen ja antaneet korjausehdotuksia kysymysten muotoihin. Tavoitteena oli saada lomake mahdollisimman ymmärrettäväksi. Tulosten analysointi oli myös eettinen haaste, aineistot täydentävät ja haastavat toisiaan. Tässä tutkimuksessa ilmiötä lähestytään aluksi laajemmasta näkökulmasta teorian ja kyselytutkimuksen kautta, lopuksi siirrytään yksilöasiantuntijan kokemukseen. Aineistot analysoitiin erillään ja johtopäätöksissä tehdään yhteenveto aineistojen tuloksista. Tarkoituksena ei ole tuottaa kohderyhmän elämää vaikeuttavaa tietoa, vaan tavoitteena on tiedon ja ymmärryksen lisääminen. Kokonaisaineisto on riittävän kattava tuomaan esille keskeisiä asioita lapsen elämästä, jonka vanhempi on vankilassa.

5 TUTKIMUKSEN KONTEKSTINA VANKILA JA VANKIEN KOKEMUKSET

Vankeuslaki sanoo, mitä vankilalla ja vankeusrangaistuksella tarkoitetaan. Sama laki määrittää myös ottamaan huomioon vankien läheis- ja perhesuhteet. Vankilan sosiaali- ja perhetyö vastaa osaltaan näistä suhteista. Tarkoituksena tässä luvussa on esitellä kyselyaineistoon osallistuneet vangit sekä kuvata heidän sosiaalisia verkostojaan ja kuvata heidän elämäntilannettaan.

5.1 Vankila ja vankeusrangaistus

Vankilat kuuluvat rikosseuraamuslaitoksen alaisuuteen, joka on valtion hallinnon alainen organisaatio. Se vastaa vapausrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta, ja arvoina ovat: turvallisuus, ihmisarvon kunnioittaminen, oikeudenmukaisuus, usko ihmisen mahdollisuuksiin kasvaa ja muuttua. (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011, 5.) Rikosseuraamuslaitoksen muodostavat keskushallintoyksikkö, kolme täytäntöönpanoaluetta ja terveydenhuoltoyksikkö sekä koulutuksesta vastaava Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatio on jaettu Etelä-, Itä- ja Länsi-Suomen alueeseen. Rikosseuraamusalueilla toimii aluehallinto, joka koostuu aluekeskuksesta ja arviointikeskuksesta. Vankilat ja yhdyskuntaseuraamustoimistot toimivat rikosseuraamuskeskusten alaisuudessa. (Rikosseuraamuslaitos, 2010.)

Vankilat ovat suljettuja vankiloita tai avolaitoksia. Avolaitokseen sijoittamisen edellytyksenä on, että vanki sitoutuu päihteettömyyteen sen valvontaan. Tuomittu on kuitenkin sijoitettava suljettuun vankilaan, jos on syytä epäillä, että hän ei sovellu avolaitoksessa järjestettävään toimintaan eikä noudata järjestystä. Avolaitoksessa vangit voivat oleskella ja liikkua vankilan tai sen osaston alueella, työpaikalla tai muussa toimintapisteessä ilman välitöntä valvontaa. Vankilaan ottaminen perustuu kirjalliseen täytäntöönpanomääräykseen. Tutkintavangin ottamisesta säädetään erikseen

tutkintavankeuslaissa. (Vankeuslaki 767/2005, luku 1:4§, luku 4: 1- 2§.) Vankilaan tuomitun pieni lapsi voidaan ottaa vankilaan, jos se on lapsen edun mukaista. (Emt., luku 4:10§).

Vankeusrangaistuksen tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan. Vankeja tulee kohdella oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen. Tavoitteena on estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Vankeuden sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen. Vankeus on pantava täytäntöön siten, että se on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangille. Vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja. Vangin mahdollisuuksia ylläpitää toimintakykyään on tuettava. (Vankeuslaki 767/2005, luku 1: 2 -5§.)

Vangin sijoittamisessa tulee huomioida vangin kotipaikka, yhteyksien säilyminen lähiomaisiin ja läheisiin. Vankia on tuettava sosiaalisessa kuntoutumisessa, ja hänellä on oikeus tavata vieraita tarpeellisen valvonnan alaisena. Vangin lähiomaisen tai muun läheisen tapaamiset voidaan sallia ilman valvontaa, jos se on perusteltua eikä tapaamisesta aiheudu haittaa vankilan järjestykselle. Tapaaminen voidaan järjestää myös erityisen valvotuissa olosuhteissa. Vangille voidaan antaa lupa poistua vankilasta. Poistumisluvalla tuetaan vangin yhteyksien säilymistä. Rangaistusajan pituuden mukaan laskettu loma-aika on mahdollista, kun vanki on suorittanut 2/3 osaa rangaistuksestaan. Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavan mahdollisuus poistumislupa määräytyy niin kuin vangin vankilassaoloaika olisi 12 vuotta. Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomitun vangin poistumislupa määräytyy kuin vangin vankilassaoloaika olisi kymmenen vuotta. (Vankeuslaki 767/2005, luku 10:6§, luku 13: 1 - 4§, luku 14: 1 – 3§.)

Vangille tulee laatia rangaistusajan suunnitelma, mikä sisältää suunnitelman vangin sijoittamisesta, toiminnasta, valvotusta koevapaudesta ja vapauttamisesta. Suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla, jota laadittaessa arvioidaan edellytykset selviytyä vapaudessa sekä palvelujen tarve. Rangaistusajan suunnitelma tulee tehdä

tarpeen mukaan yhteistyössä sosiaali- ja terveysviranomaisten kanssa. Vankeuslaki korostaa lasten ja omaisten asemaa. Rangaistusajansuunnitelmassa huomioidaan vangin sosiaalinen verkosto. Vangin koevapauden tulee edistää vangin rikoksetonta elämää. Valmistelun yhteydessä tulee huomioida vangin lasten hyvinvointiin sekä lähiverkostoon liittyvät tekijät. (Vankeuslaki 767/2005, luku 4: 6 – 7§).

5.2 Vankilassa tehtävä sosiaali- ja perhetyö

Riitta Granfeltin (2007) mukaan ehdoton vankeusrangaistus on usein päätepiste rikokselle, mutta myös menetysten, sivuun jäämisten ja osattomuuden jatkumo. Vankilat ovat köyhyyden ja psykososiaalisten ongelmien säiliöitä, jotka ottavat vastaan nekin ihmiset, joilla on porttikielto jopa kodittomien ensisuojaan. (Emt., 145.) Vangeilla on sosiaalisessa taustassaan usein hyvinvoinnin puutteita sekä kuntoutustarpeita. Vangit ovat yhtenäisen ryhmä vain siltä osin, että he ovat tietynä hetkenä vankilassa ja he ovat syyllistyneet rikokseen. (Karsikas 2005, 21, 23.) Sosiaalityön tarve on vangeille keskeinen.

Rikosseuraamuslaitoksen strategian 2011 – 2020 tavoitteena on kehittää perhetyötä lapsen näkökulmasta. (Rikosseuraamuslaitos, 2011, 10). Perhetyö sisältyy vankilan sosiaalityöhön, joka ymmärretään vuorovaikutuksena ja suhteina. Vankilan sosiaali- ja perhetyö on laaja-alaista vangin tilanteesta lähtevää työtä, mutta tässä tutkimuksessa painotetaan lapsen näkökulmaa. Vangit elävät hyvin erilaisia elämäntilanteita, missä vaikuttavat kulttuuriset taustat ja perheiden yksilölliset tapahtumat. Vankiloiden käytännöissä tulisi kehittää lapsilähtöisyyttä, ja huomioida vankien yksilölliset tilanteet sosiaalisissa suhteissa. Lapsiasiavaltuutettu Aula (2009) korostaa, että lapsia tulee kuulla vanhemman vankeuden aikana, ja lapsilla tulee olla vaikutusmahdollisuuksia. Vankilan sisällä tarvitaan muutoksia viranomaisten toimintakäytännöissä sekä osaamista lasten ja perheiden kohtaamisissa. Perheet, joissa toinen vanhempi on vankilassa ja toinen kotona, joutuvat asioimaan kahdessa useassa eri järjestelmässä.

Aulan mukaan hallinnon ja ammattikuntien rajat tulee ylittää yhteistyöllä lapsen edun toteuttamiseksi.

5.2.1 Sosiaalityö vankilassa

Sosiaalityöntekijän työ vankilassa ja sen ulkopuolella sisältää kohtaamisia, suhteita ja toimintaa. Vankilan sosiaalityö on vuorovaikutusta vankiryhmän, yksilön ja vankilainstituution välillä. Vankilassa sosiaalityön orientaatioon kuuluu vaikuttaminen ja sosiaalityön ammattilaisella tulee olla ammattitaitoa vaikuttaa syrjäytymiskehien katkaisemiseen. Sosiaalityöntekijä pyrkii kokoamaan ja ylläpitämään asiakkaiden elämänhallintaa vahvistavia elementtejä. Toiminta-alueena ovat vankilan sisäisten yhteistyötahojen lisäksi vankilan ulkopuoliset tahot viranomais- ja läheisverkostoiin.

Vankilan sosiaalityö on muutostyöskentelyä. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on vahvistaa asiakkaan kykyä toimia. Vankilan sosiaalityöntekijä kohtaa työssään raskaita elämänkohtaloita. Hän tapaa henkilöitä, joiden elämää varjostavat useat kipupisteet, kuten päihteet, työttömyys, rikokset, taloudelliset vaikeudet ja erilaiset sosiaaliset ongelmat. Sosiaalityön merkitys korostuu vankilassa siinä mielessä, että vankeusrangaistus vaikuttaa kaventavasti ihmisen itsemääräämisoikeuteen. Sosiaalityöntekijä toimii usein vankilan ja sen ulkopuolisen toimintaympäristön yhdyshenkilönä. Sosiaalityöntekijällä tulee olla osaamista niin rikosseuraamusalan sisällä kuin ulkopuolellakin.

Kirsi Juhila (2006) määrittelee sosiaalityön työntekijöiden ja asiakkaiden välisiksi kohtaamisiksi. Dialogisuus ja kumppanuus sekä keskinäinen ymmärrys asiakkaan ja työntekijän välillä ovat keskiössä. Sosiaalityö on toimintaa, jonka toteuttamiseen osallistuvat asiakkaat ja työntekijät yhdessä. Sosiaalityö on institutionaalisissa kulloisenkin ajan vallitseviin näkemyksiin, ja toimintaympäristönä oleva instituutio määrittää, millaisia identiteettejä asiakkaille ja työntekijöille on kohtaamisissaan tarjolla. Juhila määrittelee sosiaalityön suhteina, liittämisen- ja kontrollisuhteessa

sosiaalityöntekijä liittää asiakkaita yhteiskunnan valtakulttuuriin. Kumppanuussuhteessa asiakkaat ja sosiaalityöntekijä toimivat rinnakkain jäsentäen ongelma- ja muutostilanteita yhdessä. Huolenpitosuhteessa korostuu asiakkaan avun- sekä huolenpidon tarve. Vuorovaikutukseen rakentuvassa suhteessa asiakkaiden ja työntekijöiden roolit vaihtelevat, yhteistyösuhde on parhaimmillaan kehitysprosessi. Kumppanuussuhde syntyy, kun asiakas ja sosiaalityöntekijä yhdessä hahmottavat muutostarpeita. Menetelmiä ovat identiteettien ja narratiivien rakentaminen ja sosiaalisten ongelmien tulkintatyö. Sosiaalityöhön sisältyy reflektointia, johon kuuluu ymmärrys siitä, millaisia aineksia institutionaaliset ehdot ja vallitsevat kulttuuriset diskurssit tuovat asiakassuhteeseen. Sosiaalityön orientaatioon sisältyy institutionaalisten ja kulttuuristen diskurssien suuntiin vaikuttaminen. (Juhila 2006, 11 – 14, 58 – 59, 103, 138, 177, 218, 254 – 255.)

Sosiaalityöntekijän tulee arvioida, vaikuttavatko rikosseuraamusalan sisällä olevat käytännöt vangin tai hänen perheensä syrjäytymiseen. Irmeli Järventien ja Hannele Saulin (2001) mukaan syrjäytyminen on usein lapsuudessa alkanut prosessi. Inhimillisen ja sosiaalisen pääoman perusta syntyy lapsuuden olosuhteissa. (Emt., 201.) Sosiaalityön tavoitteena on vangin kuntoutumisen lisäksi huomioida perheiden hyvinvointiin liittyviä tekijöitä. Maritta Törrösen (1994, 57) mukaan lasten hyvinvointia rajoittavat perheen taloudelliset vaikeudet, vaihtuvat ja turvattomat ihmissuhteet, aikuiskeskeinen ja impulsiivinen elämäntyyli sekä vaikeus vastata lapsen tarpeisiin.

5.2.2 Perhetyö vanhempien tukena

Vankilan perhetyön tehtävänä on vähentää vankeudesta aiheutuvia haittavaikutuksia sekä edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Tavoitteena on tukea vangin lasten ja perheen psyykkisten, sosiaalisten ja taloudellisten asioiden hoitoa sekä perhesuhteita. Perhetyöhön kuuluu ohjaus ja neuvonta, yhteydenpidon järjestäminen, perhekuntoutus, tuki perheiden kriisitilanteissa, perhesuhteiden edistäminen sekä väkivallattomuuteen vaikuttaminen. Toimintamuotoja ovat yksilötyö, työskentely perheen kanssa sekä

verkostokokoukset. Perhetyöhön sisältyvät erilaiset toimintaryhmät ja perheleirit. Perhekeskeinen toiminta perustuu vangin rangaistusajan suunnitelmaan. (Karsikas & Perhetyöryhmä 2003, 3, 98 - 99.)

Aikuisia koskevissa palveluissa tulee huomioida heidän kasvatuksessaan olevien lasten tuen tarve. Velvoite koskee tilanteita, joissa lapsen vanhempi tai muu huoltaja suorittaa vankeusrangaistusta. (Malin 2010.) Rikosseuraamuslaitoksen palveluksessa oleva on velvollinen ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, mikäli hän on tehtävässään saanut tietää lapsesta, jonka hoidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttävät lastensuojelun tarpeen selvittämistä. (Lastensuojelulaki 417/2007 luku 5: 25§.)

Sosiaaliset verkostot ovat ratkaisevassa asemassa rikosten ehkäisyssä. Vangin elämänhallinnan tukemiseen voidaan sisällyttää vanhemmuuden taitojen kehittäminen. Vankiloiden perhetyössä esiintyy kuitenkin vielä epäyhtenäisiä käytäntöjä, ja vankiloihin tarvitaan lisää perhetyöntekijöiden virkoja ja määrärahoja ostopalveluja varten. Ammatillinen ja suunniteltu perhetyö kohdentuu pieneen osaan vankien lapsista. (Karsikas & Perhetyöryhmä 2003, 3, 90.)

Vankiloiden perhe- ja läheistyötä tehdään viranomaistoimijoiden lisäksi yhteistyössä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Tässä yhteistyössä kolme keskeistä tahoa ovat: Vankien omaisten yhdistys, VAO, Kriminellas Revansch i Samhället, Kris ja Kriminaalihuollon tukisäätiö, Kritis. VAO on vertaistukeen ja vapaaehtoistyöhön perustuva yhdistys, jonka tavoitteena on edistää vankien omaisten etua ja hyvinvointia. (Vilkama - Latvala, 2010.) Krisin tarkoituksena on tukea vankilasta vapautuvia vankeja ja toimii jälkihuollon asiantuntijajärjestönä. (Kris 2010). Kritis on rangaistuksesta vapautuvien elämänhallintaa edistävä asiantuntija- ja palveluntuottajajärjestö, joka tuottaa tietoa vankien lasten näkökulmasta. Järjestö ylläpitää Portti vapauteen -sivustolla Lasten sivuja, joiden tarkoituksena on lapsilähtöisesti kertoa vankilasta ja vankeudesta. (Kriminaalihuollon tukisäätiö, 2011.) Järjestö on perustanut vankiperhetyön verkoston, jonka tavoitteena on osaamisen kokoaminen, hyvien

käytäntöjen siirtäminen, ongelmakohtien esillä pitäminen sekä tiedottaminen. (Sassi 2010).

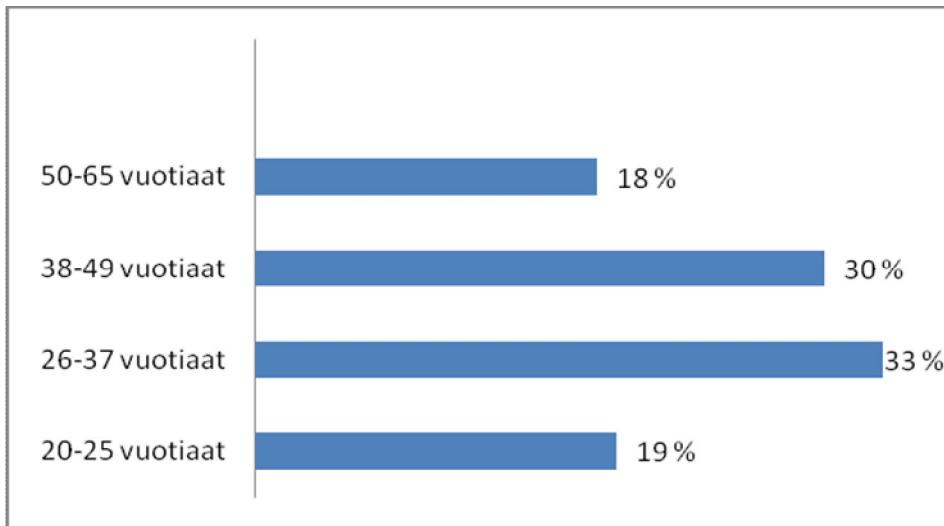
Ruotsissa keskeisenä tahona lasten asioissa toimii kolmannen sektorin ylläpitämä Bryggan. Työntekijät käyvät vankiloissa pitämässä vastaanottoa perheiden asioissa. Bryggan on kehittänyt lasten kanssa tehtävää työtä Ruotsissa. Vanhemman vankeus tuottaa lapselle hämmennystä ja kysymyksiä, lapsi voi syyttää itseään vanhempansa vankilassa olosta ja pohtia, onko hänen pakko tavata vanhempaa vai saako hän edes tavata tätä. Lapsi saattaa kysyä, voiko vankilaan joutuneesta pitää tai tietävätkö opettajat asiasta tai miten siitä voi kertoa kavereille. Bryggan on kehittänyt lasten vertaistukitoimintaa. (Stockholm Bryggan 2012.) Siitä saatua tietoa on sovellettu myös Suomessa. Esimerkkinä Kriminaalihuollon tukisäätiön Ehjä Perhe -hankkeen suomentama ja toteuttama elokuva Emilia, joka kertoo vankilassa olevan vanhemman lapsesta.

Vankilan käytäntöjen lapsilähtöisyydessä on kehitettävää. Oikeusministeri Brax (2010) on todennut, ettei vankiloiden perhetapaamistiloja ole kehitetty lapsiystävällisemmiksi toisin kuin esimerkiksi oikeustalojen tiloja. Valvotut tapaamiset pleksilasillisissa tiloissa tai puhelimen välityksellä eivät hänen mukaansa ole inhimillistä vanhempien ja pienten lasten välisissä tapaamisissa. (Brax 2010.) Myös rikosseuraamusalan perhetyöryhmä on jo vuonna 2003 ottanut esille vankilan tapaamistilojen kehittämisen tapaaajystävällisemmäksi. (Karsikas & Perhetyöryhmä 2003, 98.)

5.3 Kuvaus tutkimukseen osallistuneista vangeista

Tässä kappaleessa kuvataan kyselytutkimukseen osallistuneita henkilöitä. Luku sisältää tietoa heidän iästään, vankeusajastaan ja -kertalaisuudesta. Vankilatuomion pituus ja kertalaisuus vaikuttavat ihmisen perhesuhteiden ylläpitämiseen ja poissaolon kysymyksiin. Tässä kuvataan myös vastaajien vapautumisen jälkeistä asumistilannetta. Kyselytutkimukseen osallistuneiden vastaajien määrä on yhteensä 136 henkilöä, joista

129 miestä ja seitsemän naista. Vastaajien keski-ikä on 38 vuotta. Nuorin vastaaja on 20-vuotias ja iältään vanhin heistä on 65 -vuotias. Vastaajat on jaettu neljään ikäryhmään. Ikäryhmät kuvastavat henkilöiden ikävaihetta. Nuoria aikuisia on 19 prosenttia. Aikuisia on 22 prosenttia. Keski-ikäisiä on 30 prosenttia ja myöhemmässä keski-ikässä olevia on 18 prosenttia.

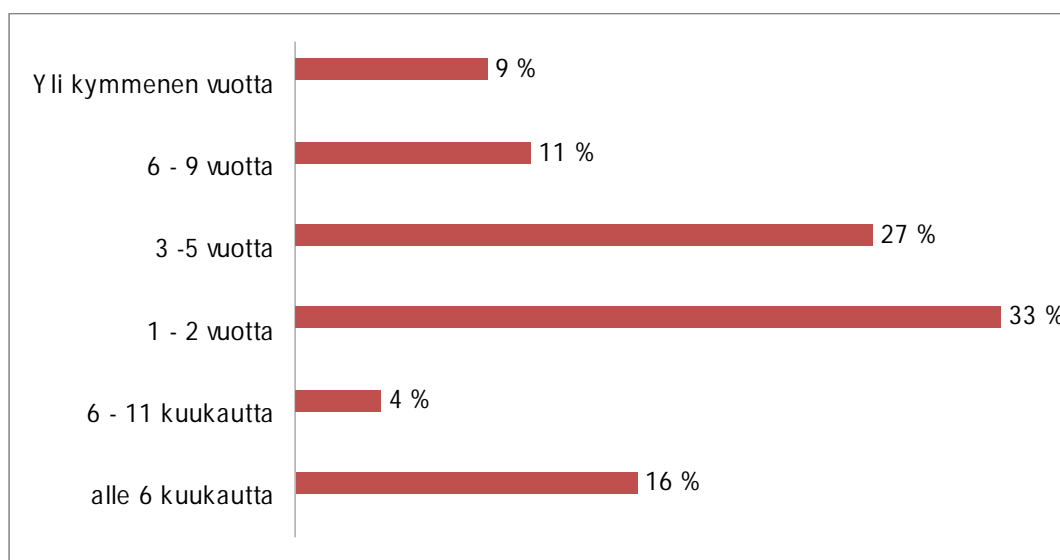
KUVIO 1. Vastaajat ikäryhmittäin

Suurimman ikäryhmän muodostavat 26 – 37 -vuotiaat, joita on 44 henkilöä. Aineistossa 50 – 65 -vuotiaita on 24 ja 38 - 49 -vuotiaita on 41 henkilöä. Nuoria aikuisia, 20 – 25 -vuotiaita on aineistossa 26 henkilöä. Ikänsä puolesta vastaajat elävät erilaisia elämänvaiheita suhteessa perheeseen. Osa on vasta kotoa muuttamisvaiheessa ja osa on saattanut kasvattaa jo omat lapsensa aikuisiksi.

Vankeutta tuomitaan joko määräajaksi tai elinkaudeksi. Määräaikaista vankeusrangaistusta tuomitaan vähintään 14 päivää ja enintään kaksitoista vuotta tai yhteistä rangaistusta määrättäessä viisitoista vuotta. Kun tuomitulla on samalla kertaa suoritettavana useita määräaikaista rangaistuksia, joista ei muodosteta yhteistä vankeusrangaistusta, on ne laskettava yhteen. (Vankeuslaki 767/2005, luku 2c: 2§, 4§.)

Vastaajien rangaistusajan pituudet vaihtelevat alle puolesta vuodesta yli kymmeneen vuoteen. Yleisin kokonaisrangaistuksen pituus on yhdestä kahteen vuoteen, 44

henkilöllä on tämän pituinen tuomio, ja vastaajista 36 henkilöä kertoo suorittavansa 3 – 5 vuoden pituista rangaistusta. Vastaajista 21 henkilöllä on alle puolen vuoden rangaistus. Yli puolella, 61 prosentilla on 1 – 5 vuoden tuomio. Alle vuoden ja yli kuuden vuoden tuomioita on aineistossa suhteessa yhtä paljon.

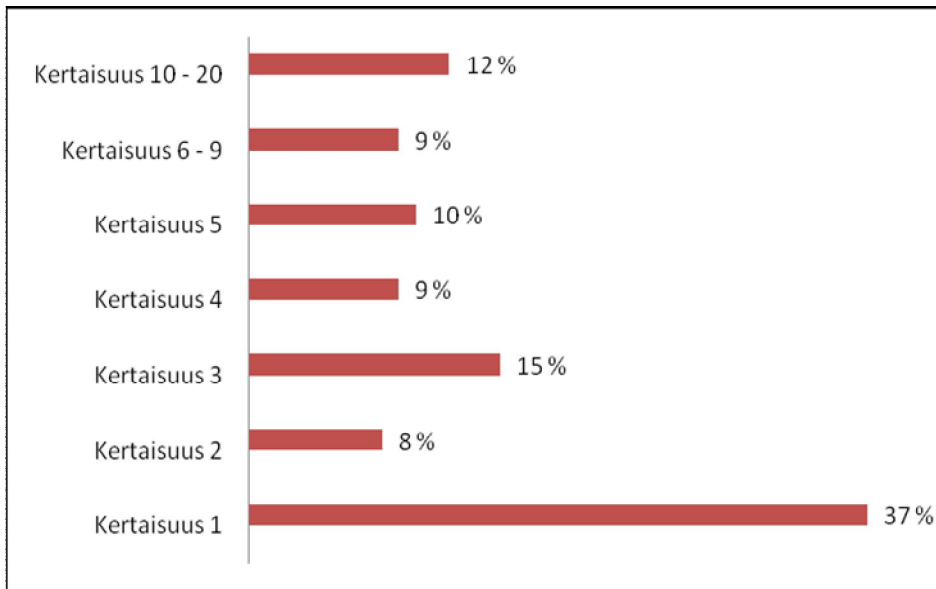

KUVIO 2. Kokonaisrangaistuksen pituus

Rangaistusajan pituus vaikuttaa perhesuhteiden ylläpitämiseen ja toisaalta myös kertaisuudella on vaikutusta. Esimerkiksi moninkertainen uusiminen voi kertoa vankilakierteestä. Uusiminen kertoo usein elämänhallinnan puutteesta tai/ja rikollisen elämäntavan jatkamisesta. Kimmo Hýpen (2004) on tutkinut vankilakierteeseen joutumista. Hýpenin mukaan kierteeseen jääneet vangit ovat erityinen haaste yhteiskunnalle. Hänen mukaansa vankilakierteeseen joutunut ryhmä on sairain, köyhin ja syrjäytynein osa väestöä. Ensi kertaa vankilassa olleet uusivat harvemmin kuin vankilatuomion jo kaksi kertaa saaneet. Hýpen käyttää tutkimuksessaan uusimisesta käsitettä kertalaisuus. (Emt., 3, 39.)

Tässä tutkimuksessa vastaajien vankilassaolokerrat vaihtelevat ensikertaisesta monikertaiseen uusijaan. Kertalaisuus vaihteli ensimmäisestä kerrasta 20 kertaan, tosin 20 kertaa voi koostua lyhyistä tuomioista. Toisaalta taas yksi tuomio voi olla pitkä. Kokonaisuudessa lyhyet tuomiot useita kertoja voivat tuottaa ajallisesti pitkän jatkumon

vankilassa. Monta kertaa vankilassa ollut on jo oppinut eri vankiloiden käytäntöjä, ja sitä kautta kykenee hoitamaan perhesuhteitaan nopeammin jo rangaistuksen alkuvaiheessa. Kuviossa 3. on jaettu vankilakertalaisuuden seitsemään ryhmään. Kaikkiaan 131 henkilöä kertoi vankilakertalaisuutensa.

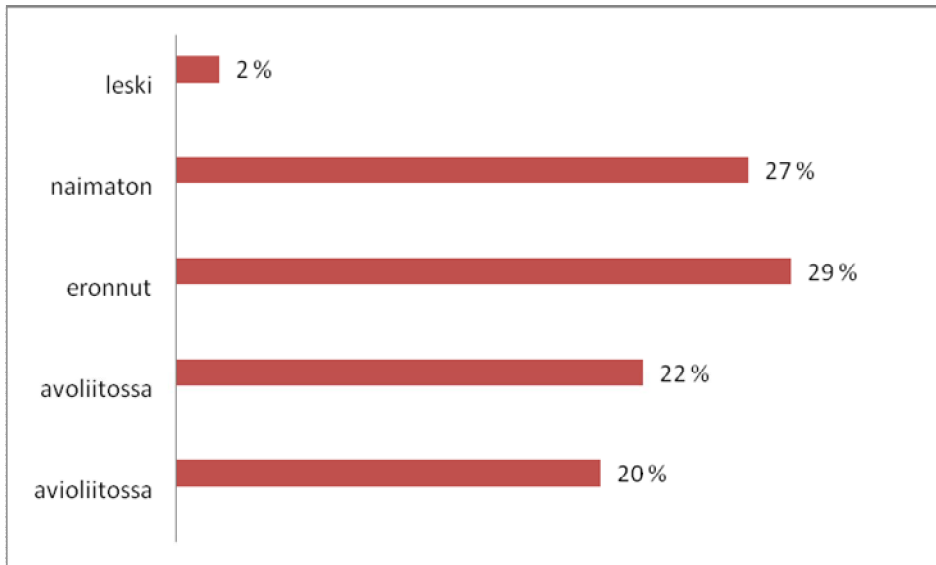

KUVIO 3. Vankilakertalaisuus

Ensimmäistä kertaa vankilassa olevat 48 henkilöä muodostavat suurimman ryhmän, 37 prosenttia. 11 henkilöä on vankilassa toista kertaa, kahdeksan prosenttia. Kolmatta kertaa rangaistustaan suorittaa 15 prosenttia vastaajista eli 20 henkilöä. Kolmanneksi suurin ryhmä on yli kymmenen kertaa vankilassa olleet henkilöt. Heitä on aineistossa 12 prosenttia eli 15 henkilöä

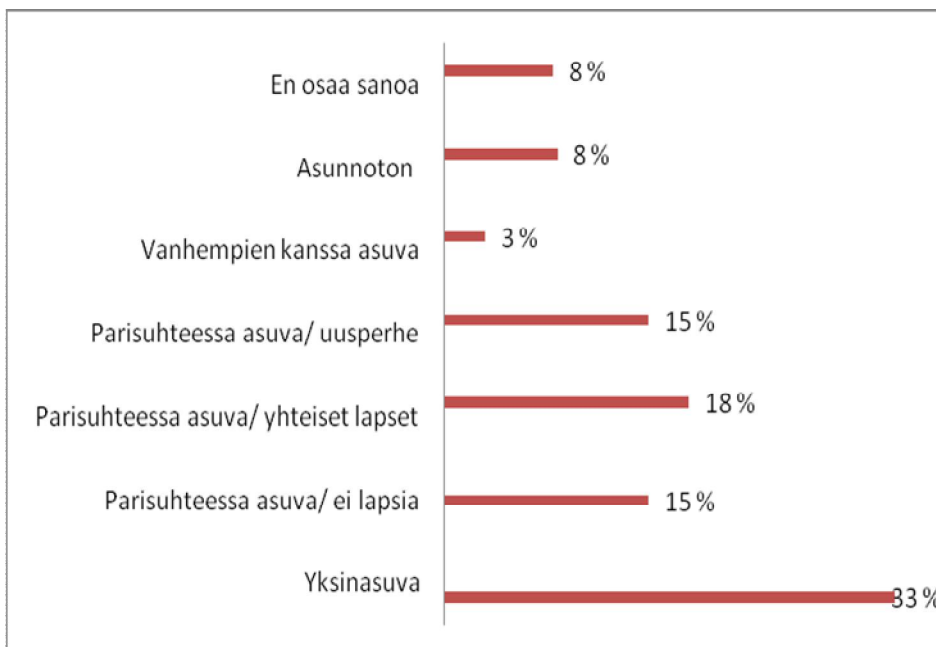
5.3.1 Perhetilanteet

Kysymällä vangin perhetilannetta haetaan tietoa lapsiperheiden määrästä. Perhetilannetta kuvaavat vastaukset on saatu 133 henkilöltä, josta ilmenee, että 43 vastaajan taloudessa asuu lapsia. Vastaajista 24 henkilöä kertoi vapautuessaan asuvansa ydinperheessä, jossa on yhteisiä lapsia. Lapsia on myös 19 vastaajan uusperheessä.

KUVIO 4. Siviilisääty

Avoliitossa ja avioliitossa olevat muodostavat aineistossa suurimman ryhmän. Avio- ja avoliitossa olevia on 44 prosenttia vastaajista ja naimattomia on 27 prosenttia. Eronneita on enemmän kuin avioliitossa olevia, vastaajista eronneita on 29 prosenttia, kaksi prosenttia vastaajista kertoo olevansa leskiä.

KUVIO 5. Asumismuoto vapautumisen jälkeen

Kuviossa 5. kuvataan vastaajien asumismuoto heidän vapautumisensa jälkeen. Yleisin asumismuoto, jossa vastaajalla on lapsia, on ydinperhe, 18 prosenttia. Uusperheellisiä on aineistosta 15 prosenttia. Vastaajista 33 prosenttia kertoo asuvansa rangaistuksen päätyttyä lapsiperheessä. Vastaajista 11 henkilöä, ei tiedä asumismuotoa vapautumisen jälkeen, ja 11 henkilöä tietää vapautuvansa asunnottomana. Vapautumisensa jälkeen arvioi asuvansa yksin 44 vastaajaa, ja neljä henkilöä on muuttamassa vanhempiansa luo rangaistuksen päätyttyä.

5.3.2 Vankien lapsuuden kokemuksia

Tutkimuksessa kysyttiin vastaajien vankilassa olleiden sukulaisten määrää sekä vastaajien muistoja sukulaisen vankilassaoloon liittyen. Näiden muistojen kautta saadaan esimerkiksi tietoa vanhemman vankeuden kokemuksista lapsuusaikana. Kokemukset voivat antaa keinoja vankilassaolon käsittelyyn läheisten sekä myöhemmin omien lasten kanssa. Kyselyaineiston perusteella näyttää kuitenkin siltä, että muistot ovat suurelta osin hyvin hataria. Läheisen vankilassaolosta on enimmäkseen vaiettu tai elämäntilanne on ollut sekava, mikä vaikeuttaa muistelemista. Seuraavassa kyselyaineistolainauksessa kuvataan kokemusta vierailusta vankilassa.

Muistan tapaamismatkat ja vankiloiden ulkonäön. Tiesin että se on vankila, mutta muuten asia oli tuntematon. Miten miksi ja minkä vuoksi siellä ollaan. Eli ei oikein hyviä muistoja. (K58²)

Ihminen ei ole irrallinen taustastaan ja sosiaalisesta yhteisöstään. Aiemmat elämäntilanteet ja kokemukset vaikuttavat oman elämän jäsentämiseen sekä opittuihin selviytymiskeinoihin. Sosiaaliset sidokset ovat ihmisille yleensä tärkeitä ja vaikuttavat joiltakin osin valintoihin ja sosiaalisen pääoman rakentumiseen. Vankeudesta aiheutuvia seurauksia seuraaville sukupolville ei ole juurikaan Suomessa tutkittu. Vastaajilla on

² Kyselyaineiston aineistolainaukset merkitään tutkimuksessa kirjainkoodilla K sekä kyselylomakkeen numerolla.

useitakin kokemuksia sukulaisen vankilassa olosta heidän lapsuusajaltaan ja myöhemmin aikuisuudessa.

Lastensuojelun alueella on tutkittu ylisukupolvisuuden dynamiikkaa. Ylisukupolvisuustutkimusta tulee kuitenkin tarkastella kriittisesti, ja on toimittava eettisesti, jotta ei tuoteta ihmistä leimaavaa tietoa. Ylisukupolvisuustutkimuksessa tulee ymmärtää, ettei kenenkään ihmisen tilanne ole identtinen. Tavoitteena ylisukupolvisuustutkimuksessa on ymmärtää, millaisen ilmiön kanssa ollaan tekemisissä, ja millaisia työkaluja tarvitaan hyvän lapsuuden edellytykseksi. Syrjäytymisriskien ymmärtämisessä emotionaalisuudella on suuri merkitys lapsen ehyeen kasvuun. (Bardy & Känkänen, 2005, 70, 74.) Tässä aineistossa muistot sukulaisten vankilassa olosta näyttäytyvät enimmäkseen hatarina. Aiheesta vaikeneminen näkyy usean henkilön vastauksissa.

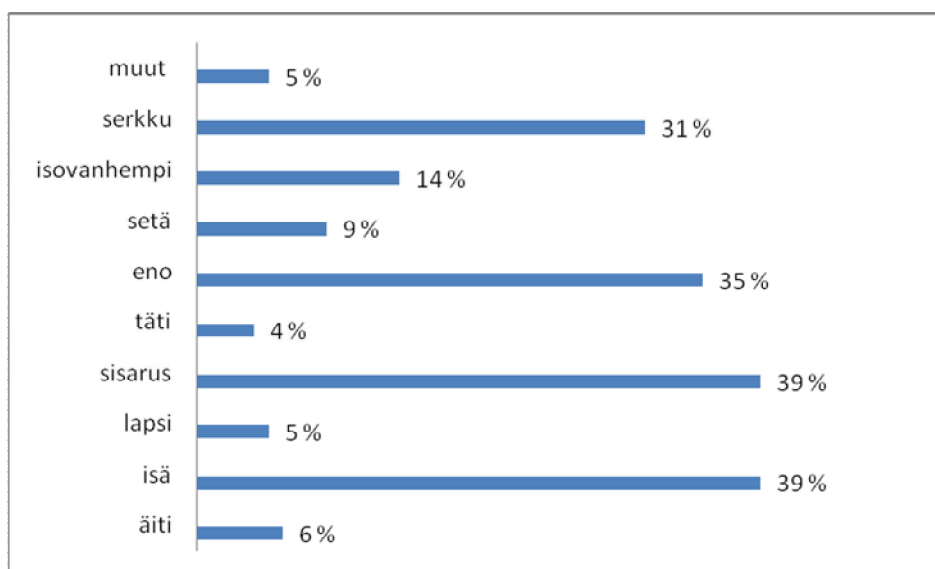
Kysymykseen sukulaisen vankilassaolosta vastasi 134 henkilöä, miltei puolella heistä oli kokemus sukulaisen vankilassaolosta. Sukulaisten ja vanhempien määrä on tässä otoksessa niinkin runsas, ettei sitä voitane ohittaa ilman lähempää tarkastelua, ja osalla vastaajista on kokemus hyvin laajasta sukulaisverkostosta vankilassa. Kyselyaineistossa 43 prosenttia vastaajista kertoo sukulaisensa olleen vanki. Lukumääräisesti heitä on 57 henkilöä. Lisäksi neljä henkilöä, (kolme prosenttia) ei tiedä, onko joku hänen sukulaisistaan ollut vankilassa. Vastausten mukaan 54 prosentilla (73 henkilöä) ei ole kokemusta sukulaisen vankilassaolosta.

Sedät ovat olleet vankilassa ennen syntymääni ja sen jälkeen. Isä oli vankilassa kun olin neljä -vuotias. Äiti vankilaan kun olin 16 -vuotias. (K86)

Vastaajista 22 henkilöllä on kokemus isän vankilassaolosta ja kuudella on kokemus äidin vankilassaolosta. Sukulaisen vankilassaoloon kyllä vastanneista on oman vanhemman vankilassaolon kokenut miltei puolet vastaajista, 49 prosenttia. Lisäksi monella heistä on kokemus usean sukulaisen vankilassaolosta. Esimerkiksi 17 henkilöllä on ollut veli ja viidellä vastaajista on ollut sisko vankilassa, yhteensä 22 henkilöllä on ollut sisarus vankilassa. Tulos antaa viitteitä siihen, että myös sisarusten vankeuden merkityksiä lapsuusaikana voisi olla kannattavaa tutkia. Kaksi vastaajaa

kertoo tätinsä ja 20 vastaajaa kertoo enonsa olleen vankilassa. Viiden vastaajan kohdalla on kokemus sedän vankilassaolosta. Yhden vastaajan isoäiti sekä seitsemän vastaajan isoisä on ollut vankilassa ja serkkuja on vankilassa ollut 18 vastaajalla.

Tulosten mukaan näyttäisi siltä, että sosiaalisella verkostolla olisi merkitystä vankilakierteen kehän syntymiseen ylisukupolvisesti. Tuloksista ilmenee myös, että useampi sukulainen saattaa olla vankilassa tuomitun kanssa samaan aikaan. Tätä suuremmalla syyllä perhe- ja läheistyötä tulisi kehittää näiden henkilöiden tueksi. On kuitenkin huomioitava, että aineistossa on puolet henkilöitä, 54 prosenttia, joilla ei ole kokemusta sukulaisen vankilassaolosta lapsuusaikana. Olisi tärkeää tutkia, mitä tarinoita sukulaisen vankeuden lapsuudessa kokeneet tällä hetkellä vankilassa olevat henkilöt kertovat.

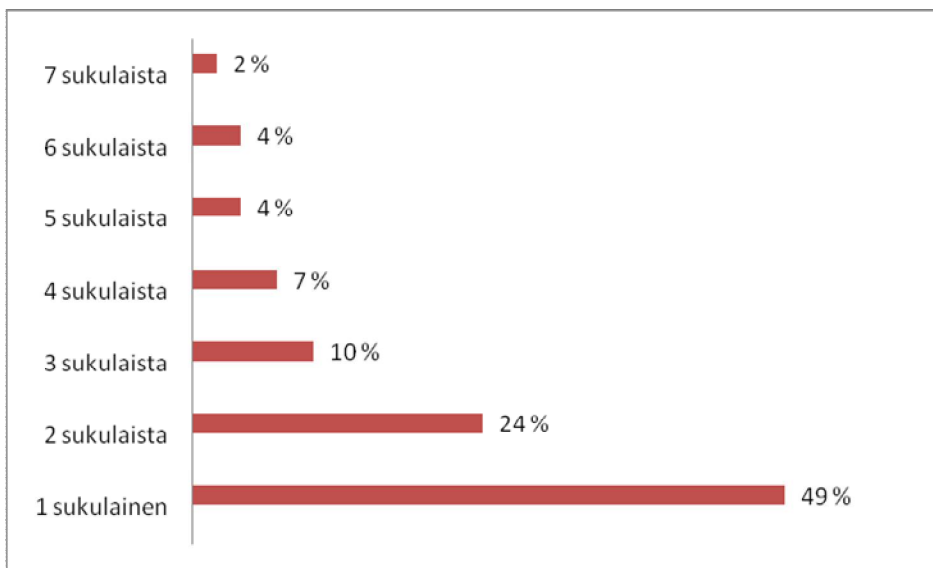

KUVIO 6. Vankilassa olleet sukulaiset

Kuviossa 6. on 57 vastaajan tiedot, yleisintä vastaajilla on ollut isän tai sisaruksen vankilassaolo, yhteensä 39 prosenttia. Veljien määrä on huomattavasti suurempi kuin siskojen, 17/5 kappaletta ja enojen, 35 prosenttia sekä serkkujen määrä, 31 prosenttia, osoittautuvat suhteellisen korkeaksi. Kohta Muut, viisi prosenttia, tarkoittavat vastauksissa isäpuolta, avopuolisoa ja pikkuserkkuja. Vaikuttaa siltä, että vankilassa

olevien sosiaalista verkostoa olisi hyvä tutkia syvemmin, ja tämän tutkimuksen tulosten perusteella näyttäisi olevan hyvä kiinnittää huomiota isä- ja sisarusuhteisiin.

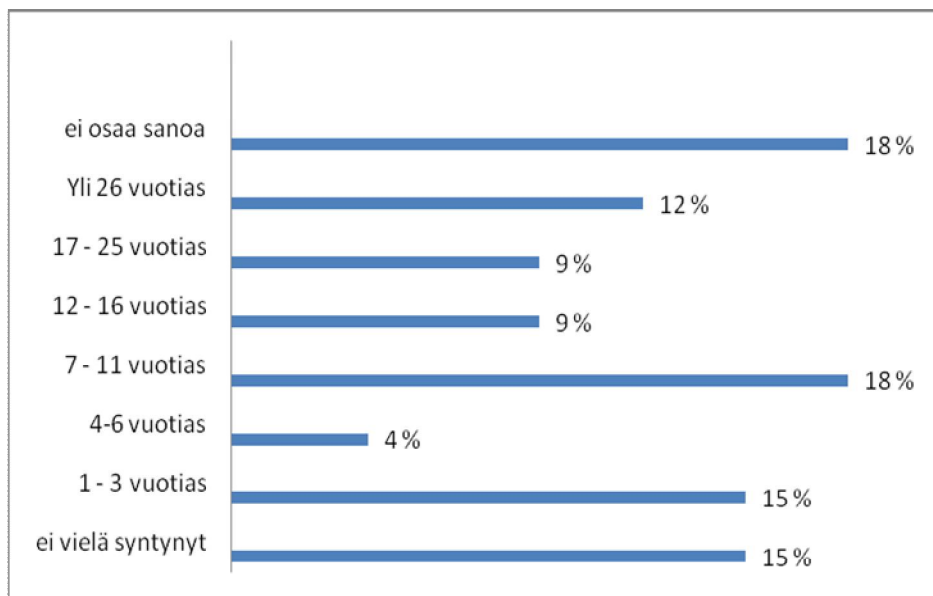
Sukulaisten vankilassaolo vaihtelee vastaajaa kohden yhdestä seitsemään sukulaiseen. Sukulaisten kokonaismäärä sukulaisten vankilassaolosta ei näy tuloksissa, koska tutkittavilta ei kysytty erikseen vankilassa olleiden setien, enojen, serkkujen ja muiden sukulaisten kokonaismäärää.

KUVIO 7. Vankilassaolot sukulaissuhteina

Kuviossa 7. kuvataan vankilassa olleiden sukulaissuhteiden määrää prosentteina. Yleisin tilanne on yhden sukulaisten vankilassaolo, 49 prosenttia. Vastaajista 24 prosentilla on ollut kaksi sukulaista vankilassa. Kymmenen prosenttia kertoo kolmen sukulaisten olleen vankilassa hänen lisäkseen. Neljällä vastaajalla on tieto neljän sukulaisten vankilassaolosta, seitsemän prosenttia. Kahdella henkilöllä on ollut viisi ja kahdella on ollut kuusi sukulaista vankilassa. Tuloksista löytyy kokemus seitsemän erilaisen sukulaisten vankilassaolosta. Selittävänä tekijänä sukulaisten vankilassaolon runsaaseen määrään löytyy ase- ja siviilipalveluksesta kieltäytyneistä, sillä totaalikieltäytyminen selittää syyn kyselylomakkeessa. Muita selittäviä tekijöitä ei ole tämän aineiston pohjalta mahdollista tehdä, koska syytä ei lomakkeessa kysytty.

Lomakkeen kysymykseen: ikäni, kun sukulaisen oli ensimmäisen kerran vankilassa, vastasi 55 henkilöä. Vastaajissa on henkilöitä, joilla on ollut sukulainen vankilassa jo ennen heidän syntymäänsä, ja osalla on sukulainen vastaushetkelläkin vankilassa, yksi vastaaja kertoi lapsensa suorittavan vankeusrangaistusta. Vastaajista 46 prosenttia oli alle 16 -vuotiaita sukulaisen ollessa ensi kertaa vankilassa, ja vastaajista 18 prosenttia ei osannut sanoa tarkkaa ikäänsä, mutta he kuvasivat olleensa tuolloin aivan pieniä lapsia. Ei osaa sanoa -ryhmän kokoa selittää osittain se, ettei sukulaisen vankilassaolosta ole puhuttu.

KUVIO 8. Ikä ja sukulaisen vankilassaolo

Kuviossa 8. on jaettu vastaajat ikäryhmittäin sen mukaan, minkä ikäisenä he muistavat lähisukulaisensa olleen vankilassa. Tutkimuksessa 1 – 3 -vuotiaat käsitetään pikkulapsi-ikäisiksi ja 4 – 6 -vuotiaat leikki-ikäisiksi, 7 – 11 -vuotiaat ovat ala-asteikäisiä, ja yläasteikäisiä ovat 12 – 16 -vuotiaat, heidät katsotaan murrosikäisiksi. Seuraava ikäryhmä on jo aikuisuuden kynnyksellä, 17 -vuotias rakentaa yleensä tulevaisuuden suunnitelmia, ja aloittaa opiskelut, 26 -vuotiaat ovat aloittaneet itsenäisen elämän. Ikävaiheet keskittyvät alle 26 -vuotiaisiin, jolloin suomalaisessa yhteiskunnassa katsotaan vanhempien tuen olevan vielä tarpeellista.

Kuvio 8. on vastaajien muistoja kuvaava, lähes viidennes ei osannut sanoa, minkä ikäisenä sukulainen on ollut vankilassa. Vastauksista voidaan siis tulkita, että sukulaisen vankilassaolosta ei yleisesti perheen piirissä ollut puhuttu. Kuviossa 9. suurimman ikäryhmän muodostavat 7 – 11 vuotta täyttäneet. Vastaajista 15 prosenttia ei ollut vielä syntynyt, kun sukulainen oli vankilassa. Aikuisena sukulaisen vankeuden kokeneet muodostavat pienimmän ryhmän, toisaalta teini-ikäiset ja nuoret aikuiset kattavat vastaajista yhdeksän prosenttia. Suurin osa kysymykseen vastanneista ovat kokeneet sukulaisen vankilassaolon jo lapsuudessa.

Olin kaksi vuotta, kun isäni joutui vankilaan. Täytin viisi vuotta, kun isä pääsi kotiin. Muistot ovat aika hämäriä. Ensimmäiseltä kerralta muistan sen, kun isä oli poissa. (K15)

Vastaajalla on kokemus isän, veljen, tädin, sedän, isoisän ja serkun vankilassaolosta. Lauselmassa ilmenee, että asiasta on puhuttu jälkeinpäin. Osalla vastaajista isän vankilassaolo ymmärrettiin siitä, kun isä oli poissa. Poissaolon tarinat sävyttävät vastaajien muistoja. Lapsuuden muistot sukulaisen vankilassaolosta ovat suurimmalla osalla vähäisiä ja repaleisia, 24 43:sta kertoo, ettei läheisen vankilassaolosta juurikaan puhuttu.

Asiasta on vaiettu hyvin pitkään. Taisin olla 20 vuotta kun asiasta ensimmäisen kerran kuulin. (K17)

Vaikka läheistä olisikin käyty tapaamassa, puhe vankilasta ja vankeuden syistä yleensä sivuutettiin. Osalla ei ole muistoa lainkaan, osa ei halunnut ajatella koko asiaa. Omassakin elämäntilanteessa oli riittävästi ajateltavaa, kuten seuraavassa otteessa todetaan.

Olin itsekin koulukodissa, niin ei asia niin hetkauttanut. (K112)

Kokemuksia vierailuista vankilassa kuvattiin yksittäisesti. Vastaajilla oli sekä hyviä että huonoja kokemuksia, muistot liittyvät enimmäkseen läheisten kohtaamisiin ja vankilaa kuvattiin lähinnä rakennuksena.

Kävimme noin kahden viikon välein tapaamassa isää. Tapaamiset olivat näin jälkeenpäin ajatellen mukavia, mutta ei olosuhteet tietenkään. (K86)

Vankilavierailuissa ei kuvattu vartijoita tai vankilan henkilökuntaa. Vastaajat eivät kuvanneet läheisen vapautumiseen liittyviä aikoja tai lomalla käyntejä, vaan omakohtaisia tuntemuksiaan suhteestaan tavattavaan. He kertoivat kavereidensa ja sukulaistensa suhtautumisesta läheisen vankilassaoloon. Vastaajilla on muistoja muiden suhtautumisesta heidän vankilassa käynteihinsä.

Käynti vankilassa tapaamassa alle kouluikäisenä, osa piti asiaa jännänä, osa kauheana. (K109)

Tässä kuvataan läheisen vankilassaoloa aikana, jolloin joulukortit tulivat ja menivät. Vastauksesta saa kuvan, että läheinen on ollut vankilassa useammankin vuoden ja yhteyttä pidettiin. Yhteydenpito ei kuitenkaan tarkoita, että vankilassaolosta välttämättä puhuttiin. Ne, jotka toivat muistojaan esille, jäsensivät sukulaisen vankilassaolon kotiolojensa ja elämäntilanteidensa kautta. Suuri osa vastasi kysymykseen muodolla, mitä minulle silloin tapahtui.

Käytiin välillä porukassa katsomassa äitiä vankilassa. Kasvatti-isä hoiti meitä aika hyvin vaikka sain välillä hänet suututettua ja joskus hän käytti hyvin vähän alkoholia. Joskus aika pelottavaa aikaa, vaikka en tajunnut linnasta mitään. (K16)

Vastauksista löytyy leimaamis- ja häpeätarinoita. Häpeä ilmeni puhumattomuutena ja lapsena koettuna epätietoisuutena ja hämmentyneisyytenä. He ovat lapsuudessaan kokeneet pelkoa, ulkopuolisuutta, surua, ja he kuvasivat myös vanhempiensa tunteneen kauhua lapsensa vankilaan joutumisesta.

Kävin tapaamassa veljeäni vankilassa. En muista mitä kaverit oli mieltä. Vanhemmat oli kauhuissaan ja häpeissään. (K126)

Veli oli uskonnollisesta syystä vankilassa, ja moni muukin suvusta oli ollut vankilassa samasta syystä: häpeän kokemus korostuu. Suvussa oli tästä syystä vankilassaolon kokemuksia monessa polvessa. Seuraavassa aineistolainauksessa näkyy ulkopuolisten leimaava suhtautuminen.

Yhteydenpito oli helppoa, joka viikonloppu sai tavata ja puhelimitse pystyi olemaan vaikka joka päivä yhteydessä, jotkin kaverit ihmettelivät, kun veljeni oli vankilassa ja suhtautuivat hieman oudoksuen, sellainen ihminen leimattiin heti rikolliseksi, joka on aina muka rikollinen. (K34)

Vankilan ulkopuolella oleva sukulainen kohtaa toisten oudoksuntaa ja mielipiteitä. Kerran vankilassa ollut leimataan helposti ikuisesti rikolliseksi. Yhteydenpidon mahdollisuus kuvataan tärkeänä. Seuraavassa otteessa on näkyvissä vastaajan ymmärtävä suhtautumistapa.

Asiasta ei paljon puhuttu, ymmärsin rikoksen motiivin. Ei haitannut elämääni. Kävin kerran avovankilassa grillaamassa isän kanssa. Vankeus ei tuntunut haittaavan isääkään. (K69)

Rikoksesta ja vankilasta ei yleensä puhuttu. Tekstissä korostuu läheisen teon motiivin ymmärtäminen. Kertoja muistelee, ettei vankeus haitannut hänen isäänsä, ja toteaa, ettei isän vankeus haitannut hänenkään elämäänsä. Näyttäisi siltä, että lapsen kokemukseen vaikuttaa, miten vankeusrangaistuksen suorittaja itse vankeuteen suhtautuu. Toiminnalliset hetket ovat jääneet muistiin yhteisenä tekemisenä, kuten tässä grillaus. Lasten näkökulmasta tilanteet, joissa on konkreettista toimintaa, näyttävät olevan merkityksellisiä.

Yleensä vankeuteen ja rikokseen liittyy vaikenemisen ja puhumattomuuden kulttuuri. Avoin puhe perheenjäsenen vankeudesta ja siihen liittyvistä asioista on vähäistä. Sukulaisen vankeuteen sisältyy kysymyksiä, joihin he eivät ole saaneet eivätkä ehkä halunneetkaan vastauksia. Sosiaalista tarinavarantoa olisi mahdollista tuottaa, mutta puhumattomuuden vuoksi sitä ei synny. (Ks. Hänninen 2000, 21). Vankilassaolossa on kysymys usein kertomattomista tarinoista perheiden sisällä.

Sukulaisista ei oikein puhuttu sinä aikana kun hän oli vankilassa. Ainakaan meidän lasten kuullen. Kävin hieman vanhempana (n.17v) tapaamassa veljeä Kakolassa eikä siitä jäänyt ainakaan iloisia muistoja. (K124)

Vankien muistoissa näyttäytyi pyrkimys ymmärtää vankilassa olevaa läheistä. Sukulaisvankeja käytiin katsomassa, heille lähetettiin kortteja, mutta omia huolia ja

vaikeuksia ei juuri tuotu esille, kuten ei vankilaan joutumisen syytäkään. On asioita, joista ei puhuta. Tapaamistilanteisiin näyttäisi muodostuneen oma kulttuurinsa. Vankilavierailuihin voisi liittyä samankaltaisia ilmiöitä kuin sairaalavierailuihin. Sairaalassa olevaa yritetään tukea ja piristää, omat huolet jätetään taka-alalle ja vältetään sairaudesta puhumista, ikään kuin se ei olisi läsnä.

Kyselyaineiston tuloksena ilmenee, että puhumattomuus liittyy useasti myös tilanteisiin, joissa useampi sukulainen on ollut vankilassa. Oman vanhemman vankilassa olo on yleensä hämmentävä kokemus. Puheeksi ottamisen tukemisella vaikuttaisi olevan arvoa. Näyttää siltä, ettei kokemus sukulaisen vankilassaolosta anna välttämättä välineitä asian käsittelyyn läheisten kanssa, tilanteessa, jossa asianomainen suorittaa vankeutta. Toisaalta on mahdollista, että myös puhumattomuudella on oma merkityksensä. Tässä tutkimuksessa ei tutkimuksen kohteena ollut puhumattomuuden merkitysten tutkiminen.

6 LAPSI VANKILASSA OLEVAN VANHEMMAN SILMIN

Tämän luvun lähtökohtana ovat vankilassa olevien vanhempien käsitykset heidän lapsiensa tilanteista. Luvussa kuvataan kyselytutkimukseen osallistuneiden vastaajien taustatietoja, lasten määrää ja perhetilanteita sekä lasten saamia palveluja vankilassa olevan vanhemman tietojen perusteella. Lopuksi analysoidaan vanhempien näkemyksiä lastensa tarpeista sekä heidän suhdettaan lapsiin. Kyselyaineiston kokonaistuloksena lasten hyvinvoinnin kannalta keskeisenä teemana välittyvät poissaoloon liittyvät kysymykset. Pääsääntöisesti vanhemmat haluavat selvittää lapselle syitä poissaoloonsa. Kyselyaineistossa esiintyy kolme poissaolon tarinatyyppeä: totuustarinat, valkoisten valheiden tarinat sekä kuvitteelliset tarinat.

Vankilassa olevat vanhemmat korostivat vanhemman läsnäolon merkitystä lapselle. Joissakin tilanteissa poissaolon tarina on saattanut alkaa jo ennen vankilaan tuloa. Taustalla on saattanut olla vanhempien välisiä ristiriitoja. Joissakin tilanteissa taustalla on ollut päihdeongelma. Lapsilähtöistä työtä tekevän tulee varautua monentasoisiin yhteydenpidon haasteisiin. Vankeus ei yksinomaan katkaise vanhemman ja lapsen välistä suhdetta, vaan suhteeseen vaikuttaa muun muassa vanhempien kyky tehdä yhteistyötä keskenään. Sijoitettujen lasten kohdalla aineistossa ei esiinny yhteydenpito-ongelmia. Vastajat eivät kokeneet suurimmaksi ongelmaksi vankilassaoloaan, vaan määrittivät kipeimmäksi asiaksi lapsensa yksin jäämisen. Vanhemmat korostivat lähiverkoston tärkeyttä vanhemman vankeuden aikana. Heidän mielestään on tärkeää, miten vankilassaolosta kerrotaan, missä olosuhteissa ja kuinka usein lasta on mahdollista tavata. Tärkeimmiksi lasten tukijoiksi vankilassa olevat vanhemmat kuvasivat lapsen kanssa asuvan huoltajan ja lähisukulaiset.

Se tuki mikä äidiltä tulee ja isovanhemmat. Ei mitään lässyn lässy juttuja tarvita.
Luonnollisuus! 😊 (K79)

Ammattiapu ja peruspalvelut jäivät vanhempien arviossa lasten tuen kannalta vähäisiksi, ja taloudellisen tuen merkitystä korostettiin. Sosiaalinen tuki esiintyi

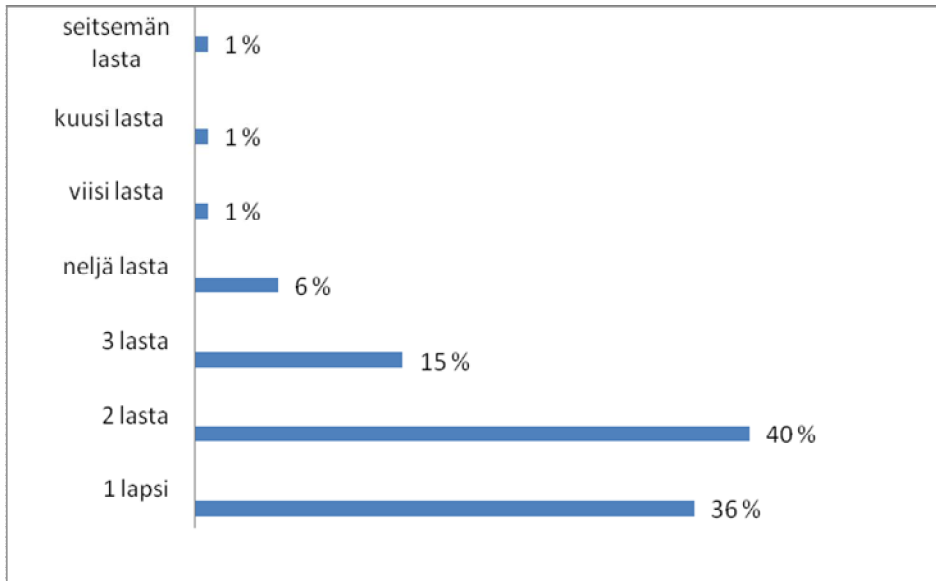
yksittäisissä tilanteissa varsinkin silloin, kun perheellä on tehostettuja päihde- ja lastensuojelupalveluja. Osalla vastaajista oli selkeä käsitys lastensa tuen tarpeista. Osa vanhemmista ei osannut vastata kaikkiin lapsiin liittyviin kysymyksiin, kuten tietääkö lapsi hänen vankilassaolostaan ja millaisia tukimuotoja lapsi saa. Lapsen tarpeiden ajattelu ei ollut kaikille vanhemmille itsestään selvyyttä. Seuraavassa aineistolainauksessa vastaaja pohti, ettei ollut huomannut kysyä, mitä hänen lapsensa tarvitsee.

En edes tiedä, en ole tiedostanut, kysyä tarvitsiko hän jotain. (K123)

Vastaaja kertoo ottavansa asian esille lapsensa kanssa myöhemmin. Kysely toimi näin puheeksi ottamisen välineenä. Vankilassa oleva vanhempi saattaa tarvita rohkaisua ja tukea asettuessaan pohtimaan lapsensa tilannetta.

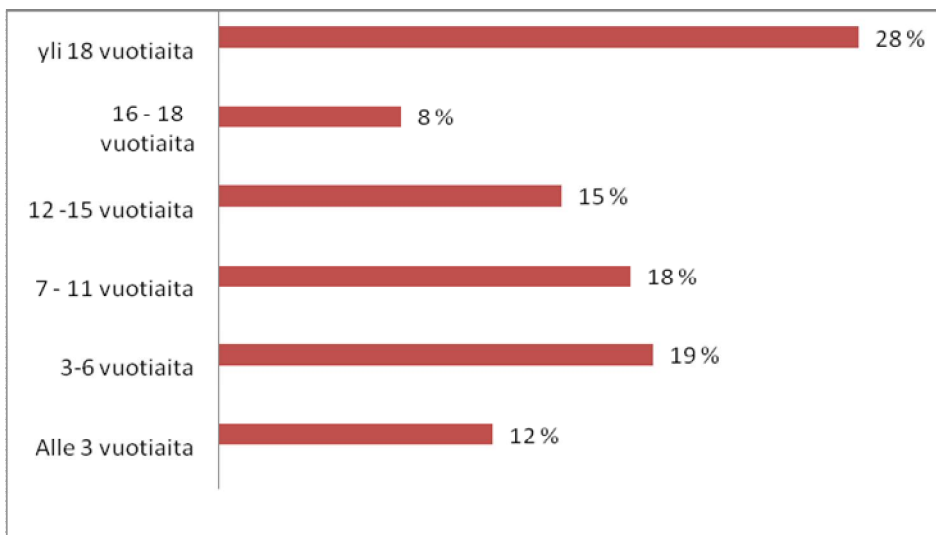
6.1 Taustatietoja lapsista

Yli puolella kyselyyn vastanneista oli biologisia lapsia, vastaajien lasten määrä oli 157. Kyselylomakkeen vanhemmuusosioon vastanneista 134 vastaajasta lapsia oli 76 henkilöllä, lukuun sisältyvät myös aikuisiässä olevat lapset. Lisäksi kolme vastaajaa kertoi oman lapsensa olleen vankilassa suorittamassa vankeusrangaistusta. Vastaushetkellä 45 vangin perheessä asui alaikäisiä lapsia. Vastaajien perheissä asuvien lasten määrä vaihteli yhdestä seitsemään.

KUVIO 9. Lasten määrä

Aineistossa 30 vastaajalla on kaksi lasta, ja 27 henkilöllä on yksi lapsi. Lisäksi 11 vangilla on kolme lasta ja viidellä vastaajista on neljä lasta. Yksittäisillä henkilöillä on viidestä seitsemään lasta.

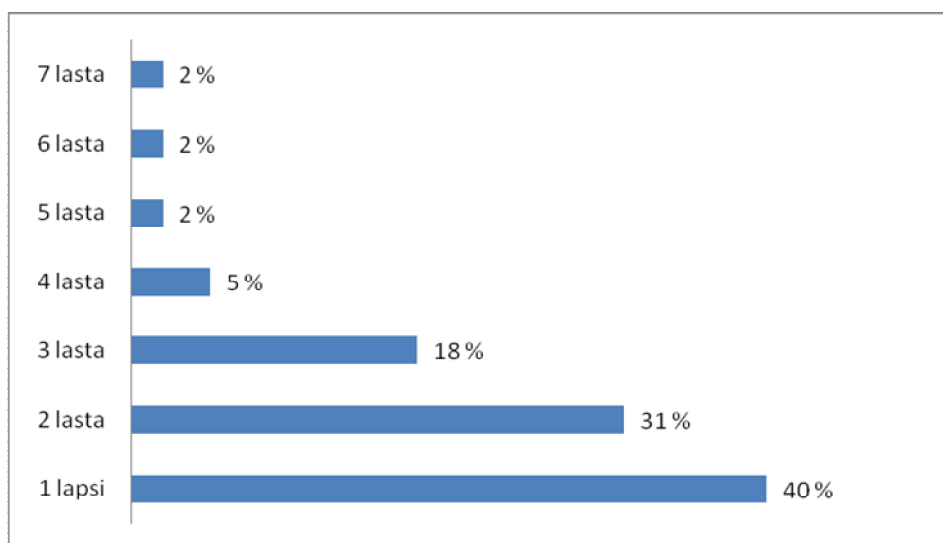

KUVIO 10. Lasten ikäjakama

Kuviossa 10. kuvataan vangin perheessä asuvat lapset prosentteina. Perheessä oleviin lapsiin sisältyvät biologisten lasten lisäksi myös uusperheen lapset. Vastaajilla on alle 18 -vuotiaita lapsia 72 prosenttia kokonaismäärästä. Kolmesta kuuteen -vuotiaita lapsia

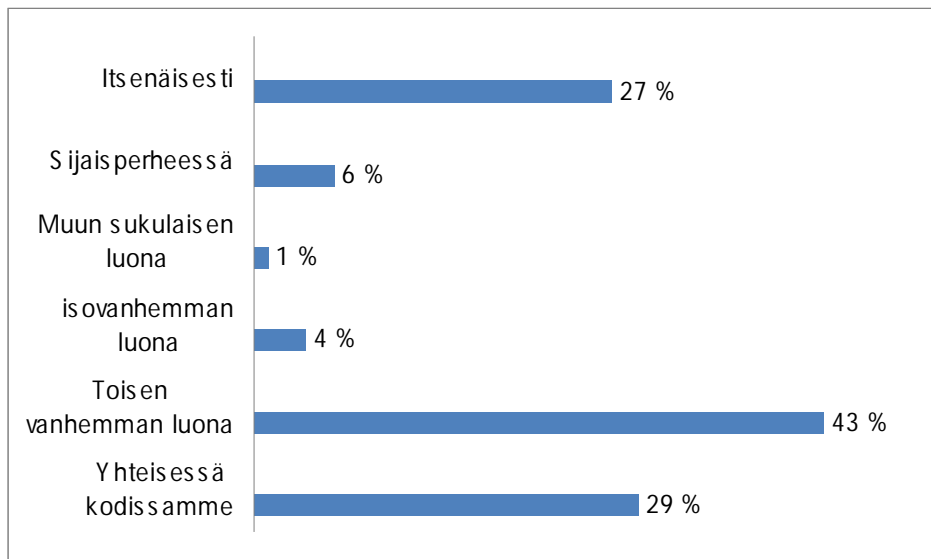
on 19 prosenttia. Seitsemästä yhteentoista -vuotiaita lapsia on 18 prosenttia ja 12 – 15 -vuotiaita on 15 prosenttia. Alle kolmevuotiaita lapsia on 12 prosenttia, ja nuoria, 16 – 18 -vuotiaita on kahdeksan prosenttia. Yli 18 -vuotiaita lapsia on 28 prosenttia. Vastaajat elävät monenlaisia perhetilanteita, eikä heitä voi lasten iän perusteella muodosta yhdeksi ryhmäksi. Vanhemmuuden ja lapsen tukemisen tavat liittyvät lasten ja vanhempien ikävaiheisiin sekä heidän elämäntilanteisiinsa, ja esimerkiksi pienten lasten tarpeet ovat erilaiset kuin murrosiässä olevien. Ikäluokittelu perustuu lasten kehitystason huomioimiseen: vauvaikäiset, leikki-ikäiset, ala-aste ja – yläasteikäiset sekä 16 – 18 -vuotiaat, jotka ovat yleensä itsenäistymisvaiheessa.

Seuraavassa kuviossa käsitellään perheiden kokoa. Perheessä voi asua eri-ikäisiä sisarusia. Tämä asettaa myös vanhemmuudelle omat haasteensa. Perhetyössä perheen määrittely yhdessä asiakkaan kanssa on keskeinen tapa hahmottaa perheen tarpeet. Vankilassa olevan vanhemman perhe tulisi kohdata kokonaisvaltaisesti.

KUVIO 11. Perheiden koko

Yksilapsiset perheet muodostavat suurimman ryhmän, heitä on 40 prosenttia ja toisena ovat kahden lapsen perheet. Kolmantena ovat perheet, joissa asuu kolme lasta. Kaikki alaikäiset lapset eivät asu biologisten vanhempiensa kanssa. Kuviossa 12. ilmenee vanhemman biologisen lapsen asuminen. Suurin osa lapsista asuu toisen vanhemman luona, ja osa lapsista asuu tai on sijoitettuna muualla.

KUVIO 12. Lapsen asuminen

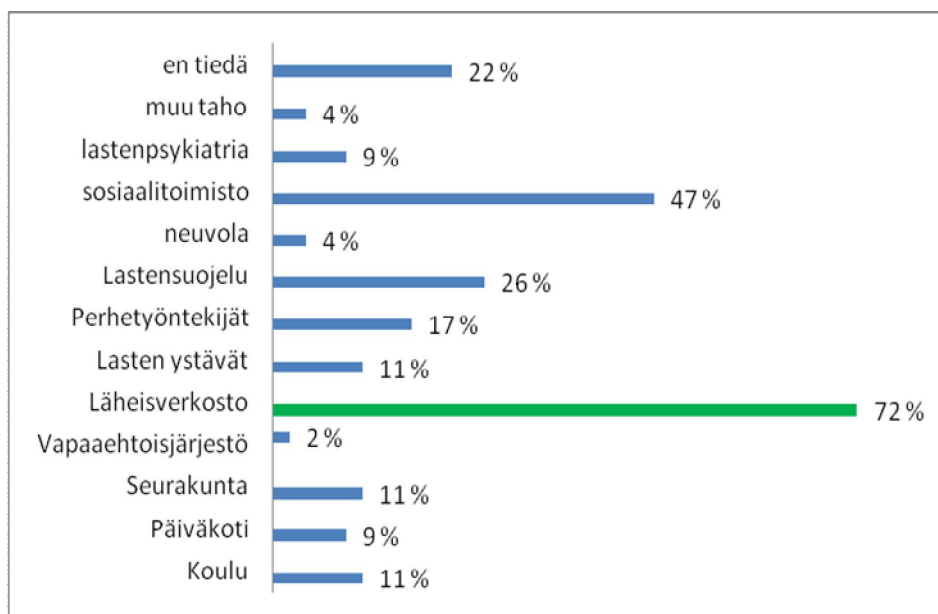
Edellisestä kuvioista ilmenee, että vanhemmalla voi olla useita lapsia, joilla on erilaiset asumisolosuhteet. Yhden vanhemman lapsia asuu useassa eri paikassa, osa lapsista voi olla jo aikuistuneita ja osa asuu toisen vanhemman luona. Vastaajista 22 vanhemman lapset asuvat heidän yhteisessä kodissaan. Toisen vanhemman luona asuu 33 vastaajan lapset. Itsenäisesti asuu 27 prosenttia lapsista, yksi heistä on alaikäinen. Viiden vastaajan lapset asuvat sijaisperheessä, ja kolmen vangin lapset asuvat isovanhempiensa luona. Yhden vanhemman murrosikäinen nuori asuu muun sukulaisen luona. Kenenkään vastaajan lapsi ei kyselyhetkellä asunut vakituisesti lastensuojelulaitoksessa. Yksi nuori oli kiireellisesti sijoitettuna nuorisokotiin. Yleisin tilanne aineistossa on toisen vanhemman luona asuvat alaikäiset lapset.

Perhe- ja läheistyön näkökulmasta tulee huomioida vankilassa olevien vanhempien tuomioiden pituudet, esimerkiksi, mikäli vanki suorittaa viiden vuoden tuomiota. Vankilaan tullessa hänen tyttärensä saattaa olla kahdeksan – vuotias, mutta vapautumisvaiheessa tytär on murrosiässä. Mikäli vanhempi ei ole juurikaan voinut pitää yhteyttä lapseen, saattaa suhteen rakentaminen tyttären ja vanhemman välillä olla hyvinkin vaikeaa. Sama tilanne voi tapahtua, mikäli lapsi syntyy vanhemman vankeuden aikana. Perhetyötä sävyttää alkuvaiheessa raskauden aikainen tukeminen sekä lapsen ja vanhemman välisen suhteen tukeminen. Perhetyössä tulee toki huomioida

lapsen ja vanhemman tilanne kattavasti, jotta sopivat tukimuodot ovat löydettävissä. Rangaistusajan pituus ja -kertalaisuus antavat kuvaa yhteydenpidosta poissaolon näkökulmasta.

6.2 Lapsi palvelujärjestelmissä ja verkostoissa

Vankilassa olevilta vanhemmilta kysyttiin, tietävätkö lapsen elämänpiiriin kuuluvat tahot heidän vankilassaolostaan. Samalla selvitettiin lasten auttamistahoja. Tarkoituksena oli selvittää, missä määrin lapsen elämänpiirin kuuluvissa tahoissa tiedetään vanhemman vankilassaolosta. Mikäli näillä tahoilla ei tiedetä vanhemman vankilassaolosta, on todennäköistä, ettei siellä voida asiaa myöskään käsitellä lapsen kanssa. Kyselylomakkeen valmiita vastausvaihtoehtoja olivat koulu, päiväkoti, seurakunta, vapaaehtoisjärjestö, läheisverkosto, lapsen ystävät, perhetyöntekijät, lastensuojelu, neuvola, sosiaalitoimisto, lasten- ja nuorisopsykiatria, vammaispalvelut, muu ja en tiedä. Vastaja saattoi valita useamman vaihtoehdon. Kysymykseen vastasi 53 vanhempaa.

KUVIO 13. Vankilassaolosta tietävät tahot

Vastaajista 22 prosenttia ei tiedä, mitkä tahot tietävät hänen vankeudestaan. Lapsen läheisverkosto on vastaajien mukaan tärkein taho lapsen tukemisen kannalta. Eniten (72 prosenttia) vanhemman vankeudesta tietää perheen läheisverkosto. Läheisverkosto korostuu, mikä on nähtävissä kuviossa 13. Toisaalta 28 prosentin osalta läheisverkosto ei vastaajan käsityksen mukaan tiedä vanhemman vankilassaolosta. Koulussa, päiväkodissa ja neuvoloissa tiedetään vain yksittäisissä tapauksissa vanhemman vankilassaolosta.

Peruskoulun opetussuunnitelma korostaa huoltajien ja opettajan välistä vuorovaikutusta. Lapsi kasvaa kodin ja koulun vaikutuspiirissä, mikä edellyttää näiden kasvatusyhteisöjen yhteistyötä oppilaan kasvun ja oppimisen tukemisessa. Vaikka vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta, koulu tukee kotien kasvatustehtävää. (Opetushallitus 2004, 22.) Tulosten mukaan 42 vangilla on 7 – 18 -vuotiaita lapsia, ja vain kuuden vastaajan mukaan koulussa tiedetään vanhemman vankilassaolosta. Päiväkoti-ikäisiä lapsia aineistossa on 32 henkilöllä, josta viiden vastaajan osalta tiedettiin vanhemman vankilassaolosta. Päivähoidon tavoitteena on tukea päivähoidossa olevien lasten koteja näiden kasvatustehtävässä ja yhdessä kotien kanssa edistää lapsen tasapainoista kehitystä. (Laki lasten päivähoidosta 304/1983, luku 2 a§). Neuvoloissa tiedettiin vastaajien mukaan hyvin vähän heidän vankilassaolostaan, tietoa oli vain kahden vastaajan osalta.

Lastenneuvolan tehtävänä on edistää alle kouluikäisten lasten ja heidän perheidensä terveyttä ja hyvinvointia. Tehtävänä on tukea vanhempia turvallisessa, ja lapsilähtöisessä huolenpidossa. Tavoitteena on tukea vanhemman mahdollisuutta luoda lapseensa turvallinen, vastavuoroinen kiintymyssuhde, ja että lasten fyysinen ja psyykinen terveys sekä perheiden hyvinvointi paranevat varsinkin erityistä tukea tarvitsevilla perheillä. Lapsen paras ei yleensä voi toteutua ilman vanhempia. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004, 21 – 22.)

Lastensuojelussa tiedettiin vanhemman vankilassaolosta 14 vastaajan kohdalla, mutta luku ei kerro, kuinka monella lapsella on lastensuojelun asiakkuus. Vankilassa olevien vanhempien lapsille ei synny automaattisesti lastensuojelun asiakkuutta, mutta

poikkeuksena ovat lapset, jotka ovat menossa vankilaan vanhemman mukana. Lapsen sijoittaminen vapausrangaistustaan suorittavan tai tutkintavankeudessa olevan vanhemman luo vankilan perheosastolle tapahtui maaliskuusta 2010 alkaen lastensuojelulain mukaisella sijoituspäätöksellä (Lastensuojelun käsikirja 2010).

Sosiaalitoimistoissa tiedettiin 25 vastaajan vankilassaolosta. Usealla vangilla voi olla toimeentulotukiasiakkuus. Sosiaalitoimisto edellyttää toimeentulotukihakemusten liitteeksi tiedon hakijan tuloista ja elämäntilanteesta. Vankeus ilmenee yleensä, kun sosiaalitoimistoon lähetetään vangin tulotiedot toimeentulotukihakemuksensa liitteeksi. Hakemuksessa tulee myös selvittää rangaistuksen alkamis- ja päättymisaika. Suomessa on kuntayhtymiä ja kuntia, joissa taloudellinen tuki ja lastensuojelu toimivat eriytetysti. Toimeentulotuessa on siirrytty paljolti etuuskäsittelyyn, joten vangilla ei välttämättä ole sosiaalityöntekijää, joka ottaisi koko perheen erityistilanteet laajemmin huomioon.

Kunnallinen perhetyö on perheisiin kohdistuva tukimuoto. Perhetyö voi olla lastensuojelun järjestämä avohuollon tukitoimi tai se voi olla ennaltaehkäisevää perhetyönä. Vastaajista 17 prosenttia kertoo perhetyöntekijöiden tietävän vankilassaolosta. Tämä luku on huomattavasti isompi kuin päiväkodin tai koulun kohdalla. Selittävänä tekijänä voi olla se, että perhetyötä tehdään pääsääntöisesti asiakkaan kotona, jolloin vanhemman poissaoloa on vaikea peitellä työntekijältä. Myös perhetyön tavoitteena on tukea vanhemmuutta. Perheen kotona tehtävä työ osoittautuu kohtuullisen tärkeäksi tueksi lapsen näkökulmasta.

Viisi vastaajaa kertoi lasten- ja nuorisopsykiatriassa tiedettävän vanhemman vankilassaolosta. Vammaispalveluja ei mainittu. Kuuden lapsen tilanteessa seurakunnassa tiedettiin vanhemman vankeudesta. Kris toimi tukijana yhden vastaajan lapsen ja perheen kohdalla. Kaksi vastaajaa kertoi lapsen muun elämänpiiriin kuuluvan tahon tietävän vanhemman vankeudesta, kysymyksessä olivat heidän lastensa sijaisperheet. Kuusi vanhempaa kertoi lasten ystävien tietävän hänen vankilassaolostaan. Aineiston perusteella vankilassa oleva vanhempi arvioi lapsen mieluummin jättävän kertomatta vanhempansa vankeudesta kuin kertovan asiasta. Avoimeksi kysymykseksi jää, pitävätkö lapset todella tiedon esimerkiksi ystäviltaan salassa.

Kyselylomakkeessa vankilassa olevilta vanhemmilta kysyttiin, millaista tukea heidän alle 18 -vuotiaat lapsensa saavat. Vankilassa olevien vanhempien lasten saama tuki vaikuttaa vaihtelevalta. Osa lapsista ei saa lainkaan tukea liittyen vanhemman vankilassaoloon. Aineisto ja tulokset perustuvat 45 vanhemman vastauksiin. Tärkeimmät tukijat löytyvät lapsen läheisverkostosta, ja äidin huolenpitoa lapselle pidetään ensisijaisen tärkeänä. Vastajaat korostivat läheissuhteita, ja kertoivat henkilöistä, jotka esiintyvät heidän lastensa elämässä. Lasten omia ystäviä ei juurikaan mainittu. Henkilögalleria on koottu kyselyaineiston avoimista vastauksista, joissa vanhemmat nostivat oma-aloitteisesti lapselle tärkeitä henkilöitä esille. Seuraavassa kuviossa tuodaan esille lapsen elämänpiirin kuuluvat tärkeät ihmiset yksittäisinä henkilöinä, jotka vanhempien mukaan tukevat lasta, eikä lukumäärä ole tässä olennaista.

❖ Lapsen äiti
❖ Lapsen isä
❖ Vanhemman sisarus
❖ Lapsen isovanhemmat
❖ Vankilassa olevan vanhemman ystävä
❖ Sijaisvanhemmat
❖ Perhetyöntekijät
❖ Vankilassa olevan vanhemman puoliso, uusperhe

KUVIO 14. Läheishenkilögalleria vanhempien kuvaamana.

Vastajaat eivät juuri antaneet roolia viranomaisille: työntekijät jäävät kasvottomiksi. Vastauksissa puhutaan sosiaalitoimiston toimeentulotuesta, kelan lapsilisästä tai seurakunnan taloudellisesta tuesta. Ainoastaan lapsen kodissa toimivat perhetyöntekijät ja sijaisvanhemmat mainitaan tukijoina.

Lapselle tärkeitä tukimuotoja ovat turvallinen arki, hyvä kasvatus, läsnäolo ja perheen taloudellinen selviytyminen. Vanhemmat kokevat varsinkin nuorten jäävän yksin tilanteessaan. Lapset tarvitsevat tukea koulunkäyntiin ja tehtävien tekoon, ja vanhemmat toivoivat lapsille joissakin tilanteissa lapsilleen kouluavustajaa. Murrosikäisten pahoinvointi näkyi kouluvaikeuksina, levottomuutena ja rajattomuutena. Huolta kannettiin siitä, että osa nuorista joutui ottamaan enemmän vastuuta itsestään, kuin ikätasoon nähden olisi tarpeellista. Tämä näkyi esimerkiksi tilanteessa, jossa alaikäinen

asui yksin perheen kodissa. Ammattiavun tarvetta toivottiin erityisesti koulu- ja murrosikäisten kohdalla. Pienemmät lapset olivat vanhempien kertoman mukaan kokeneet ikävää ja hämmennystä sekä kiukkua.

Auttamisjärjestelmien tukimuotoina nähtiin Kelan palvelut ja sosiaalitoimiston toimeentulotuki. Isovanhemmat ja sukulaiset mainittiin useasti sekä lapsen oma elinympäristö - kuten koulu ja päiväkoti. Isovanhemmat ja toinen vanhempi tai vangin sisar ovat usein avainhenkilöitä, jotka selittävät lapselle toisen vanhemman vankeuteen liittyviä asioita, joskus myös muut sukulaiset voivat toimia tilanteen selvittelijöinä. Tukimuotojen antajina mainitaan myös seurakunta ja kolmannen sektorin toimijat.

Tukena saatiin lapsilisää kelasta ja sosiaalitoimistosta toimeentulotukea ja jouluna perheeni sai jouluavustusta seurakunnasta, 100€ (K122)

Lapsen huostaanotto ja lastensuojelun avohuollon tukitoimet kuvattiin pääsääntöisesti tukimuotoina, myös perhetyö koettiin tarpeelliseksi. Pieni osa vankien lapsista sai psykiatrin tai psykologin palveluja. Vastaajien mukaan läheisverkosto toimii kuitenkin tärkeimpänä tukena lapselle ja läheisverkoston kanssa on esimerkiksi sovittu lapsen asumiseen liittyviä asioita, kun vanhempi on vankilassa. Keskeisimmät lasten tukijat ovat lasten äidit, isovanhemmat, vangin sisarukset ja vangin läheisimmät ystävät.

Mielestäni lapsi saa parhaan tuen äidiltä joten siviilissä olevaa huoltajaa pitäisi tukea jotta lapsi voisi hyvin. (K58)

Vastaajat toivoivat, että lapsen kanssa asuvaa huoltajaa tuettaisiin. Perhe- ja läheisverkosto saattavat olla kriisissä läheisen vankilassaolon vuoksi ja tarvita itsekkin tukea. Vastauksista erottuvat moninaiset perhesuhteet ero- ja uusperheineen. Lapsen tukemisen kannalta sopivin vanhemman vankeudesta keskusteleva henkilö voi olla vangin sisarus tai ystävä, varsinkin tilanteissa, joissa on kyse eroperheestä.

Lapsi saa tukea siskoltani. Edellisestä liitosta oleva lapseni käy nykyisen vaimoni luona tapaamassa siskoa ja sisarpuolia. (K86)

Vastaaja kertoo, ettei lapsi saa tukea muualta, kuin vastaajan sisarelta, joka auttaa tässä tilanteessa myös kotona olevaa lapsen äitiä, että tämä voi käydä työssä. Lauselmassa korostuu muun avun puuttuminen.

Ei mistään... ei mistään!!! Paitsi omalta siskoltani joka jätti työnsä hoitaakseen minun lapsiani, kun vaimo käy työssä. (K32)

Toimiva läheisverkosto on merkityksellinen. Tosin lähisukulaiset eivät aina ole lapsen tukijoina, esimerkiksi keskinäiset välit ovat saattaneet tulehtua tai vanhemman vankilassaoloa salataan. Erityisesti tällaisissa tilanteessa vangin omat ystävät koetaan tärkeinä. Vankilassa olevan vanhemman huoli helpottuu, kun hän tietää, että hänen lapsistaan huolehditaan.

Saamme perheenä tukea tiiviiltä ja laajalta ystäväpiiriltä, minun aikuisilta ystäviltäni. Tiedän että lapseni ovat turvassa ja heidän peräänsä katsotaan ja he saavat apua tarvittaessa. (K130)

Kyselytutkimuksen aineiston perusteella sosiaalitoimisto ja lapsen läheisverkosto ovat avainasemassa lapsen tilanteen näkijöinä. Suurelta osin lapsi jää kuitenkin monilla tahoilla näkymättömäksi. Mikäli lapsen elämänpiiriin kuuluvat tahot eivät tiedä vankeudesta, ei lapsi voi myöskään saada heiltä ymmärrystä ja tukea asian käsittelyyn. Ammattiauttajien tuki tuli esiin vain pienessä osassa vastauksia. Asiakkaan ja viranomaisten välinen vuorovaikutus edistää lapsen erityistilanteiden havaitsemista. Taiton (2001) mukaan perheen ongelmista puhuminen on yleensä tabu, koska perhe pelkää leimautumista. Myös ammattilaiset saattavat välttää puhumasta perheen asioista. (Emt., 191.) Toisaalta pieni osa ammattilaisista työskentelee intensiivisesti lapsen asioissa. Vanhemmat kertoivat pääsääntöisesti myönteisesti auttajista, vaikka jotkut vastaajat kyseenalaistavat lapsensa tuen tarpeen ja suhtautuvat viranomaisapuun epäluuloisesti.

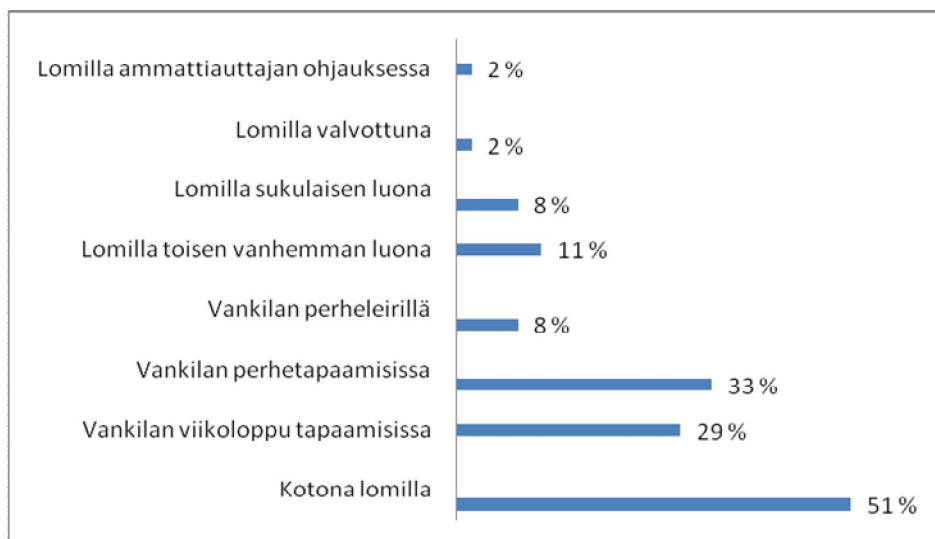
Mitä ihmeen tukea? Jotain selkään taputteluako? Ei mistään? (K3)

Osa vastaajista ei osannut sanoa, saivatko heidän lapsensa tukea. Vankilassa oleva vanhempi ei ole automaattisesti mukana lapsen elämään liittyvissä tilanteissa, kun pohditaan lapsen suhdetta vankilassa olevaan vanhempaan. Aineiston perusteella tämä

näyttäisi olevan suhteellisen yleistä, eronneiden isien kohdalla. Pohdittavaksi jää millä tavoin vanhemman poissalosta pitäisi lapsen kanssa keskustella, mikäli asianomainen ei itse ole selvittämässä asioita. Kun vanhemmilta kysyttiin lapsen tuen tarpeesta, herätti tämä kysymys osan vastaajista pohtimaan, mitä heidän lapsensa tarvitsivat. Yhteenvetona voidaan todeta, että lasten tukeminen edellyttää avoimempaa keskustelua lasten lähellä olevien ihmisten välillä sekä lapsen kanssa.

6.3 Lapsen ja vankilassa olevan vanhemman yhteydenpito

Lapsen ja vankilassa olevan vanhemman väliseen yhteydenpitoon vaikuttavat useat tekijät. Kyselyaineiston perusteella yhteydenpito lapsiin koetaan pääsääntöisesti tärkeänä, ja suuri osa vastaajista tapaa lapsiaan säännöllisesti. Vastaajista 30 tapaa kaikkia lapsiaan ja 14 vastaajaa tapaa osaa lapsistaan. Pieni osa kertoi odottavansa vastaushetkellä avolaitoksen päätöstä ensimmäiseen loma- tai perhetapaamishakemukseen, eikä tiennyt vielä mahdollisuuksiaan tavata lastaan. Perhetapaamiset ovat vankilassa järjestettyjä valvomattomia tapaamisia, joissa vanki voi tavata läheisiään. Tutkimuksessa käytetään käsitettä perhetapaaminen valvomattoman tapaamisen sijaan. Vankilassa järjestetään viikonloppuisin tapaamisia, jotka ovat valvottuja.

KUVIO 15. Tapaamismuodot vankila-aikana

Kuviossa 15. ilmenee, että osa vangeista tapasi lapsiaan monin eri tapaamismuodoin. Vastaajista 34 tapasi lapsiaan kotona, 22 vastaajaa vankilan perhetapaamisissa, ja 19 vankia kertoi tapaavansa lapsiaan vankilan viikonlopputapaamisissa. Vankilan järjestämällä perheleirillä oli ollut viisi perhettä, mutta kukaan ei ollut osallistunut vankilan ulkopuolisen tahon järjestämälle perheleirille. Seitsemän vastaajaa tapasi lastaan toisen vanhemman luona, ja viisi vanhempaa lomien aikana sukulaisen luona. Yhdellä vastaajalla lasten tapaaminen toteutui valvottuna lastensuojelullisista perusteista johtuen, syyksi hän kertoi päihdeongelmansa. Yksi vastaaja tapasi lastaan tuetusti vankilan ulkopuolella ammattiauttajan ohjauksessa.

Vankeuslaki antaa vankiloille laajat puitteet tapaamismahdollisuuksien järjestämiseen ja sitä kautta vanhemman ja lapsen välisen suhteen ylläpitämiseen. Vastaajien mukaan vankiloiden tapaamistilojen laatu vaikuttaa vangin haluun tavata lastaan vankilassa. Osa vanhemmista kertoi, etteivät halua tavata lapsiaan suljetun vankilan olosuhteissa, jolloin tapaamisia vankilassa ei ollut ollut. Valvotuissa tapaamisissa mahdollisuutta koskettaa lastaan pidettiin tärkeänä. Seuraavassa lainauksessa ilmenee, että vankiloiden tapaamiskäytännöt vaihtelevat. Vastaajat kertovat suljettujen vankiloiden käytännöistä.

Vankila tapaamiset pitäisi olla vapaammat (vankilan nimi poistettu), jos lapsi on yli 7 -vuotias, ei saa A-huone tapaamista (A-huoneessa saa ottaa lapsen syliin) mitä sanot lapsellesi kun hän täyttää 7 vuotta ja sen jälkeen et saa ottaa enää syliin.? Ylipäättänsä lähtökohta pitäisi olla sellainen että lapset eivät kärsisi vanhempien teoista. (K126)

Lainauksessa viitataan Länsi- Suomen alueen ulkopuolella olevaan suljettuun vankilaan, jossa käytäntönä on, ettei yli seitsemänvuotias lapsi saa koskettaa vanhempansa. Perhetapaamiset koetaan suljetuissa vankiloissa liian lyhyiksi. Avolaitoksissa tapahtuvien perhetapaamisten pituuksiin vastaajat olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä.

Tulisi antaa paremmat mahdollisuudet perhetapaamisiin. Monissa suljetuissa laitoksissa käytäntö on, että saa 2 – 3 tunnin tapaamisen kerran kuussa. (K77)

Avolaitokseen kohdennettu palaute koski lähinnä tapaamismahdollisuuden saamista tai päätöksen saamiseen liittyvää odotusaikaa. Vastauksista ilmenee, että toiseen vankilaan

siirtymisen jälkeen lapsen tapaamisesta oli pahimmillaan saattanut kuluu viisi kuukautta. Jokaisessa vankilassa arvioidaan vangin edellytykset tapaamisiin ja lomiin myös lapsen olosuhteet vaikuttavat tapaamismahdollisuuksiin myös pitkät matkat ja heikko taloudellinen tilanne voivat estää yhteydenpitoa. Perheleirit ja tuetut tapaamiset saivat kiitosta ja valvottu koevapaus nähtiin vanhemman ja lapsen välisen suhteen edistäjänä. Vanhemmat toivoivat enemmän tuettuja tapaamisia, joissa heidät ja heidän lapsensa huomioitaisiin ja he voisivat saada tukea.

Esim. tuetut tapaamiset voisivat käsittää tapaamisia vankilan ulkopuolella vaikka ei olisikaan oikeutta lomiin. Antaa omaisille tietoa vankiloista ja mitä yleensä vankeusaikaan kuuluu ja kehittää suhteita omaisiin tuetusti tai ilman. (K41)

Säännöllisin yhteydenpitomuoto oli lapselle soittaminen, myös kortit ja kirjeet mainittiin. Pohdittavaksi jää, miten puhelujen kautta voi hoitaa suhdetta lapseen. Moninaiset perhesuhteet olivat vastaajille tyypillisiä. Vanhemman ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen vaikuttaa kulloinenkin perhesuhde. Vastaajat asemoivat itsensä eri tavalla nykyiseen ja menneeseen perheeseen, esimerkiksi yhteydenpidon tiheys lapseen saattaa liittyä siihen, missä perheessä lapsi asuu.

Soittelen usein edellisestä liitosta olevalle lapselleni. Soitan päivittäin kotiin nykyiselle perheelleni. (K86)

Vastaajat pitivät tärkeimpänä tapana tavata lomilla. Toiseksi tärkeämpänä tapaamismuotona olivat vankilan valvomattomat tapaamiset, perhetapaamiset. Kolmanneksi yleisimmäksi tapaamismuodoksi osoittautuivat vankilan valvotut tapaamiset, joita vankilan vartijat valvovat. Samassa tilassa on yleensä läsnä myös muita vankeja ja heidän läheisiään. Perhetapaamiset toteutuvat niille määrättyissä tiloissa. Tapaamisen aika on riippuvainen yksittäisten vankiloiden perhetapaamissäännöistä sekä perheen tilanteesta.

6.4 Poissaolon tarinat

Kyselyaineiston keskeisenä tuloksena ovat poissaolon tarinat. Mainittava ongelma vanhempien käsitysten mukaan on hänen poissaolonsa lapsen elämästä. Vankilassa olevat vanhemmat kokevat, että heidän lapsensa jäävät liian usein yksin, vanhemman läsnäolon merkitystä pidetään tärkeänä.

Kaikki muu on korvattavissa, paitsi äidin poissaolo. (K131)

Vanhemman ja lapsen välisen suhteen perustana on, millaista yhteydenpito ja vuorovaikutus on ollut ennen vankeustuomiota. Vankeus ja poissaolo voi aiheuttaa syyllisyyden tunnetta ja moni tarvitsee tukea ja sanoja poissaolonsa käsittelyyn lapsen kanssa. Vankeus voi vaikuttaa vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen merkittävästi. Vankeusaikana vanhemman tavoitteena voi olla vanhemman ja lapsen välisen suhteen rakentaminen ja ylläpitäminen. On myös vanhempia, joilla ei ole yhteyttä lapsiinsa.

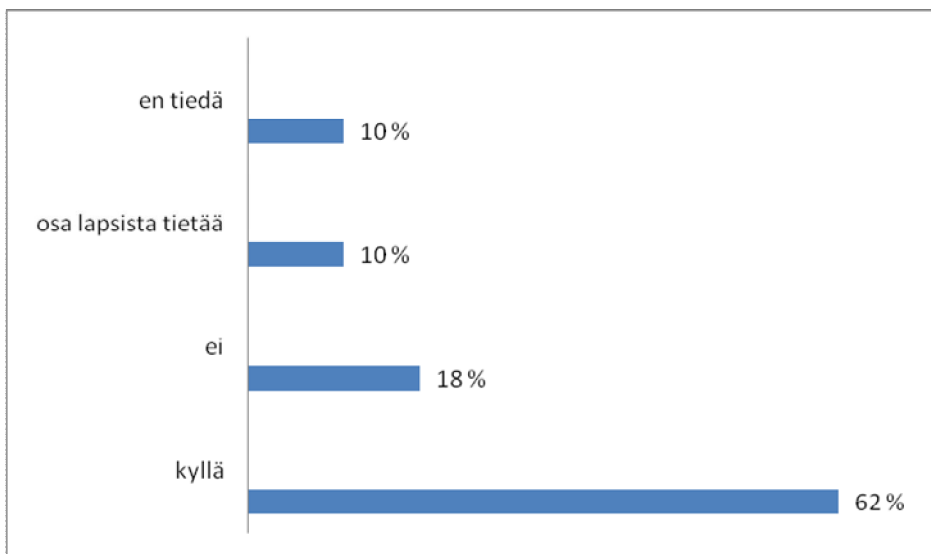
Mikäli vanhempi ei kykene säännölliseen yhteydenpitoon lapsen kanssa, hänen on vaikea vastata, miten hänen vankeutensa lapseen vaikuttaa tai mitä tukea lapsi tarvitsisi. Asian ymmärtäminen vaatii myös sitä, että tulee kuulluksi. Mikäli aiemmin on oltu ja tehty paljon yhdessä, koetaan vanhemman vankilassaolo lapselle isoksi muutokseksi. (Ks. Korhonen 1999.) Vastauksissa kerrotaan vankeuden vaikuttavan moniin tekijöihin lapsen elämässä, mutta vastaajien on ilmeisen vaikeaa ilmaista niitä konkreettisesti. Tämä voi joiltakin osin kertoa keskustelun ja puheeksi ottamisen puuttumisesta.

Hän joutuu elämään ilman isää. Tapaamisia koko tuomion aikana ollut kolme ja muutaman kerran olemme puhuneet puhelimesta että en oikein osaa sanoa mihin asioihin se vaikuttaa. (K70)

Yksittäiset vastaajat olivat sitä mieltä, ettei vanhemman vankeus vaikuta lapseen millään tavoin, koska vanhempi. Näihin näkemyksiin oli yhteydessä se, ettei lasta oltu juuri tavattu. Kaikissa tilanteissa ei ollut huomattu myöskään muutoksia lapsen käyttäytymisessä, vaikka vanhempi oli vankilassa. Toisaalta vanhemmat kokivat syyllisyyttä siitä, etteivät voineet osallistua lapsen kasvatukseen.

6.4.1 Kurssilla, töissä tai vankilassa

Vanhemmilta kysyttiin, tietävätkö heidän alaikäiset lapsensa heidän vankilassaolostaan, ja miten vanhemman vankilassaolo oli kerrottu lapsille. Vastaus *kyllä* tarkoittaa, että kaikki lapset tietävät. Vaihtoehto *ei* tarkoittaa, etteivät ketkään lapsista tiedä. Kolmantena vaihtoehtona on, että *osa* lapsista *tietää* ja *osa ei*. Viimeisenä vaihtoehtona on tilanne, jossa vastaaja *ei tiedä* tietääkö lapsi hänen vankilassaolostaan.

KUVIO 16. Lasten tieto vankilassa olosta

Kysymykseen vastasi 69 vankia, heistä enemmistö 62 prosenttia kertoi alle 18 -vuotiaiden lastensa tietävän vankeudesta. Kymmenen prosenttia vastaajista kertoi, että osa lapsista tietää ja osa ei. Tulosta selittää lapsen ikä sekä perhemuoto, lisäksi osa biologisista lapsista ei asu vastaajan kanssa. Vastaajista 18 prosenttia kertoi, etteivät heidän lapsensa tiedä vankeudesta. Kymmenen prosenttia ei tiedä, onko lapselle kerrottu vankeudesta. Vankeudesta lapselle kertova henkilö ei välttämättä ole vanki itse, vaan usea vastaaja kertoi läheisen kertoneen heidän vankilassaolostaan.

Lasten äiti kertoi. Kyllä ne tietää, ei ole hyvä valehdella. (K129)

Yleisimmin tämä läheinen on ollut lapsen toinen vanhempi tai isovanhemmat. Kertominen tai kertomatta jättäminen sisältää paljon arvoja ja asenteita. Toisaalta

vankeus ei ole hyvä asia, mutta myöskään valehtelu ei ole oikein. Vankilassaolon selontekoihin sisältyy vanhemman syyllisyyttä.

Hän ymmärsi itse ja vanhempani kertoivat että joudun hetken olemaan vankilassa tyhmyyteni vuoksi. (K48)

Joissakin tilanteissa vankilassaolosta oli puhuttu koko perheenä, mikä kuvaa perheen välistä yhteyttä. Osa vastaajista ei ollut päättänyt kertoako lapselle vankilassaolostaan. Vankila herättää monenlaisia tunteita ja pelkoja, asiasta on vaikea kertoa lapselle. Toisaalta, joissakin vastauksissa käytettiin käsitettä normaali kertominen, jota vastaajat eivät olleet sen enempää avanneet. Mikäli vankilassaolosta vaietaan, poissaoloa selitetään yleisimmin muualla työskentelynä tai kurssilla olona.

Enemmistöllä alaikäiset lapset tietävät vanhemman vankilassaolosta. Vanhemmat voivat yleensä itse valita, kertovatko he vankilassaolosta lapselleen. Vankien mukaan tarinankertojina toimivat vangit itse tai muut lapsen läheiset, kuten toinen vanhempi tai isovanhemmat. Perheen kanssa työskentelevien tulisi olla tietoisia siitä, millaisia tarinoita vanhemman vankilassaolosta tuotetaan, ja miten he vaikuttavat näiden tarinoiden kehittymiseen ja tuottamiseen. Poissaolon kertomukset kehittyvät ja muuttuvat lapsen kasvamisen myötä tai tilanteiden muuttuessa. Havaintona vastaajien kertomasta on, etteivät kaikki vankilassa olevat vanhemmat kykene itse vaikuttamaan, millaisia tarinoita heistä kerrotaan. Seuraavassa kappaleessa paneudutaan poissaolon selityksiin ja tarinatyyppeihin.

6.4.2 Totuus, valkoinen valhe tai kuvitteellinen tarina

Vankilassaolon kertomisen tarinoista löytyy kolmenlaista tarinatyyppiä: Totuustarinat, valkoiset valheet sekä kuvitteelliset tarinat. Yhteistä kahdelle ensimmäiselle tarinatyyppille on, että vanhemman poissaololle annetaan yhdenmukainen tarina lähikasvattajien kanssa. Tavoitteena on suojella lasta. Totuustarinoiden kertojat pitävät tärkeänä, ettei perheen välillä ole salaisuuksia. He kokevat totuuden kertomisen parhaana vaihtoehtona. Totuustarinat kerrotaan usein yhdessä esimerkiksi toisen

vanhemman kanssa. Totuutta ei kuitenkaan ole yksinkertaista kertoa, vaan kertojat yrittävät huomioida lapsen käsityskyvyn, puhutaan aikuisten puistossa tai jäähyllä olosta. Tavoitteena on auttaa lasta ymmärtämään käsitettä vankila, ettei se aiheuttaisi lapsessa pelkoa. Vankilassaolon totuustarinoita ei kerrota perheen kaikille lapsille samalla tavalla, vaan tarkoituksena on huomioida lapsen kehitystaso.

Olen aikuisten jäähyllä. Vanhemmille lapsille kerrottiin totuuden mukaisesti. (K84)

Totuustarinoissa kuvastuu lapsilähtöinen näkökulma, jossa lapsen annetaan kysyä, ja hänelle pyritään vastamaan rehellisesti. Osa on kertonut asian suoraan ja kaunistelematta. Näissä tarinoissa viitataan kansalaisvelvollisuuteen: rikos pitää sovittaa. Tarinoista löytyy rikospuhetta, vaikka rikostapahtumista ja syistä usein vaietaan. Näissä tilanteissa vanhempi on kiperän kysymyksen edessä, mitä lapselle voidaan kertoa tai jättää kertomatta. Lapsi käsittää, että pahanteosta seuraa rangaistus, mutta hän ei tiedä vankilaan joutumisen yksityiskohtaista syytä. Se, että vanhempi on tehnyt pahaa, aiheuttaa lapsessa lisäkysymyksiä. Näiden kysymysten käsittelyyn lapsi tarvitsee aikuisen apua.

Kerrottiin suoraan ja avoimesti. Syytä ei ole kerrottu muuta kuin että on tehnyt erittäin pahaa, josta seuraa rangaistus. (K86)

Asian kertomisen vaikeutta kuvanee myös se, että vastaaja ilmaisee pahan tekemisen passiivi-ilmauksella, ja tämä toistuu muissakin lainauksissa. Toisaalta tarinoissa voitiin ohittaa vanhemman syyllisyys ja kuvata vankilaa huonona paikkana, jolloin lapsi käsittää, että vanhempi on huonossa paikassa, mutta ei tiedä, millainen se paikka on.

Valkoisten valheiden tarinat, kuten ulkomailla asuminen, työmatkalla tai kurssilla olo perustuvat vanhemman käsitykseen siitä, ettei lapsi ymmärrä hänen olevan vankilassa. Valkoisten valheiden tarinoissa moraalisenä perusteluna on se, ettei vankila kuulu lapsen maailmaan. Taustalla on ajatus lapsen suojelemisesta tai arvio siitä, ettei lapsi kykene vielä ymmärtämään asiaa. Valkoisen valheen tarinaa voidaan kertoa ja ylläpitää, vaikka lapset kävisivät vankilan tapaamisissa.

On katsottu parhaaksi puhua kursseilla olostai töissä olostai. (K62)

Vanhemmat yrittävät suojella lasta vastoinkäymisiltä, ja lapsia pyritään säästämään salaamalla vaikeat asiat. Ilmiö vaikuttaa samankaltaiselta kuin päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien vanhempien perheissä. Solantauksen (2001) mukaan salaaminen voi johtaa siihen, että perheessä eletään niin kuin ongelmaa ei olisi. Vanhemmat tekevät kaikkensa, ettei ongelma näkyisi ja lapset voisivat jatkaa elämäänsä kuten ennenkin. Lapset liittyvät tähän salaliittoon huomattaessaan perheessä tapahtuvan jotain, mistä vanhemmat eivät halua puhua. Syntyy puhumattomuuden kierre, johon myös ammattiauttajat saattavat liittyä. (Emt., 48 - 49.) Valkoisilla valheilla pyritään selittämään poissaolo lapselle myönteisellä tavalla. Totuuden kertomatta jättämiseen vaikuttaa vankeuden salaaminen sukulaisilta ja muulta ympäristöltä.

Avoimeksi kysymyksi jää, millainen käsitys lapselle syntyy työssäkäynnistä tai opiskelusta, jos se johtaa vanhemman poissaoloon. Lapsi voi ihmetellä, kun vanhempi ei ole häneen yhteydessä esimerkiksi sosiaalisen median välityksellä. Valkoiset valheet voivat aiheuttaa ristiriitoja perheen sisällä. Tästä seurauksena on salailu ja pelko siitä, että lapsi voi kuulla vanhemman vankilassaolon jostain muualta. Kristerin (2002) mukaan lapset tarvitsevat aikuisen tukea asioiden käsittelyyn. Pahimmillaan asiat jäävät käsittelemättä ja lapsi kehittää itselleen selviytymisroolin. (Emt., 25.) Vankilassaolosta kertominen on aina prosessi. Valkoisen valheen tarinat voivat ajan mittaan muuttua totuustarinoiksi. Tähän vaikuttavat lapsen ikä, ja jos lapsi on kuullut vanhemman vankilassaolosta muualta. Kun vankilatuomio on pitkä, asiaa on vaikea salata. Näin voi käydä esimerkiksi tilanteessa, jolloin valkoisena valheena on käytetty peitetarinaa työssäkäynnistä.

Kahdeksan -vuotiaalle kerrottiin että isän on vaan työssä vankilassa aluksi ja sitten myöhemmin on kerrottu että on rikottu säännöt/ lakia ja siitä sai rangaistuksen. (K32)

Kolmantena tarinatyypinä ovat kuvitteellisten tarinoiden kertojat. He olivat lapsen elämästä jo pidempään poissaolleita vanhempia, eivätkä olleet tavanneet lastaan

säännöllisesti tai juuri lainkaan ennen vankilaan menoaan. Tämän tarinatyyppin erona valkoisten valheiden tarinoille on, etteivät kuvitteellisten tarinoiden kertojat tienneet lastensa tilanteesta tai ajatuksista juuri mitään. Näin ollen he eivät osanneet sanoa, tiesivätkö lapset heidän vankilassaolostaankaan tai siitä, mitä heidän poissaolostaan oli kerrottu. Kuvitteellisten tarinoiden kertojat kehittävät tarinoita omien oletustensa mukaan. Taustalla oli usein tulehtunut tai katkennut suhde lapsen toiseen vanhempaan. Kuvitteellinen tarinatyyppi sisälsi myös lapsen käsityskyvyn kyseenlaistamista ja tietämättömyyttä lasten ikäkehityksestä. Ongelmana näyttäisivät olevan myös puutteet vuorovaikutustaidoissa.

En tiedä varmaksi olen ollut vankilassa oikeastaan lapsen koko iän. ei kai kuusi -vuotias tiedä mikä vankila on... En tiedä varmaksi, mitä lapselle on kerrottu, mutta olen kai opiskelemassa tai töissä (K3)

Kuvitteellisten tarinoiden kertojat muodostavat oletuksia, siitä millaisia tarinoita heistä lapselle kerrotaan. Oletuksissa he muodostavat samoja selityksiä kuin valkoisten valheiden kertojat: opiskelu ja työssäolo. Kuvitteellisten tarinoiden tuottajat ovat omaksuneet passiivisen vanhemmuuden roolin. Aiemmin mainitut Korhosen (1999) teoria isyyden rooleista ja Hairstonin (1998) tutkimus isien luovuttamisesta tukevat tätä oletusta. On kyse otteensa menettäneistä vanhemmista, jotka luovuttavat konfliktitilanteissa ja siirtävät vastuun toiselle huoltajalle. Lapsen tukemisen näkökulmasta on syytä pohtia, miten tämän tyyppinen tilanne vaikuttaa lapseen. Vanhemman eristäytymisen taustalla voi olla useita syitä. Nämä vanhemmat osallistuvat kuvitteellisten tarinoiden tuottamiseen, vaikka eivät itse kerro niitä. Tässä tilanteessa lapsi muodostaa vanhemmastaan oman todellisuutensa.

6.4.3 Vanhemmuuden roolit suhdepuheena

Poissaolon vaikutukset ovat keskeisiä, ja vankilassaolon vuoksi koetaan vanhempi – lapsi suhteen jäävän vajavaiseksi. Toinen vanhempi on joutunut täyttämään toisen vanhemman roolia. Vastajaat toivat esille myös omaa tarvettaan suhteessa lapseen. He käsittävät vuorovaikutuksen tärkeänä osana emotionaalista suhdetta vanhemman ja

lapsen välillä. Vankilassaolo vaikuttaa vanhemman ja lapsen identiteettiin ja ihmissuhteisiin. On myös tilanteita, joissa vanhemman yhteys lapseen on saattanut kariutua rikkonaisen elämänsä vuoksi jo aiemmin. Taustalla voi olla vanhempien vaikea ero tai muut läheissuhteisiin vaikuttaneet ongelmat, kuten päihdeongelma. Kuitenkin aineistossa valtaosalla oli ennen vankilaan tuloaan yhteys lapseensa. Aineistoa keskeisesti läpäisevä teema on vanhemman ja lapsen välinen suhde, läheisyyden ja erillisyyden kokemuksina.

Analyysissa vanhempi – lapsi suhdepuhe on jaettu kolmeen vanhemmuusrooliin: Suhteen rakentaja, ylläpitäjä ja luovuttaja. Sama henkilö voi joissakin tilanteissa ilmentää itseään kaikissa rooleissa, esimerkiksi eron ja uusperheen rakentumisen yhteydessä. Suhteiden kokemus ei siis liity pelkästään vankilassaoloon, vaan myös perheissä tapahtuneisiin muutoksiin. Vankilassaolo silti vaikuttaa keskeisesti lapsen ja vanhemman väliseen suhteen rakentumiseen ja ylläpitämiseen sekä luovuttamiseen. Suhteen rakentajavanhemmat pyrkivät säännöllisiin tapaamisiin tai muuhun yhteydenpitoon lastensa kanssa ja eheyttämään suhdettaan heihin. Seuraavassa lainauksessa kertoja käsittelee syyllisyyttään lapsen hylkäämisestä ja vakuuttaa, ettei jätä lasta.

Soitan joka päivä ja kerron että isä tulee pian kotiin eikä enää jätä poikaa. (K15)

Suhteen rakentamistarinoihin sisältyy toiveisuus lapsen ja vanhemman välisen suhteen parantamisesta. Suhteen ylläpitäjät vanhemmat kertovat kiinteästä yhteydestä lapseen jo ennen vankeustuomiota. Vanhempi on osallistunut lapsen arkeen ennen vankilaan tuloaan. Ero lapsesta tuntuu vaikealta. Näissä tarinoissa tavoitteena on myös ylläpitää suhdetta lapseen.

Puhun heille paljon ja olen läsnä ne ajat kun tapaamme. Myös lasten äidit puhuvat paljon minusta. (K58)

Myös muut lapsen läheiset osallistuvat tähän lapsen ja vanhemman välisen suhteen tukemiseen, esimerkiksi puhumalla vankilassa olevasta vanhemmasta. Suhteen ylläpitäjät vanhemmat korostaa läsnäolon merkitystä, ja suhdetta lapseen parannetaan

puhumalla ja olemalla läsnä. Näissä tarinoissa vanhempi on aktiivitoimija, joka soittaa ja on yhteydessä lapseen. Aineistossa ei ole kertomusta, jossa vanki painostaisi tai vaatisi lapsensa näkemistä tai puhuisi perheen velvollisuudesta tulla tapaamaan häntä vankilaan. Mikäli tapaamiset eivät onnistu, vangit pyrkivät keksimään muita keinoja lapsen huomioimiseen, kuten lahjojen antamisen.

Luovuttamistarinoissa vastaajat ovat omaksuneet passiivisen vanhemman roolin. Näissä tarinoissa suhde lapseen on katkennut, eikä heillä näytä olevan keinoja ratkaista tilannetta. Kysymyksessä on useimmiten ennen vankeustuomiota syntynyt tila. Vanhemman ja lapsen välisen suhteen rakentamiseen vaikuttavat voimakkaasti vanhempien keskinäinen kyky yhteistyöhön ja vastaajan aiempi rooli lapsen elämässä.

Ei ole yhteyttä lapseen, koska tyttären äiti estää sen. (K52)

Vankilassa olevien vanhempien ja lasten välinen suhde voi elää monessa tilassa vankeuden aikana. Esimerkkinä tästä on vanhempi, joka ei ole nähnyt vuoteen lastaan tai vanhempi, joka on huolehtinut lapsestaan, ja jakanut arjen hänen kanssaan ennen vankilaan tuloaan. Lapsen tukemisen tavoitteet ja keinot ovat näissä tilanteissa yksilöllisiä. Lapset ovat kokeneet erilaisia asioita. Yhteistä kuitenkin on poissaolon kokemus. Suhteen rakentaja- ja ylläpitäjävanhemmat pyrkivät luomaan oma-aloitteisesti suhdettaan lapseen ja tiedostavat vanhempi-lapsi suhteen tärkeyden. Luovuttajavanhempien kohdalla tulisi kiinnittää erityistä huomioita siihen, miten lapsen tilanne olisi tuettavissa ja mihin luovuttaminen vanhemmalla liittyy.

Vankeus vaikuttaa lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen. Suurin osa vanhemmista on sitä mieltä, että heidän poissaolonsa ja vankeutensa aiheuttaa pahoinvointia ja stressiä lapselle. Vastaajat korostavat lasten oikeuksia tavata vanhempiaan. Lapsen tulisi saada huomiota ja huolenpitoa vanhemmiltaan, kun toinen vanhemmista suorittaa vankeustuomiota, on lapselle läsnä vain toinen vanhempi. On lisäksi tilanteita, jolloin myöskään vankilan ulkopuolella oleva vanhempi ei ole ottamassa vastuuta lapsen kasvatuksesta. Lapsen toinen vanhempi voi olla esimerkiksi kuollut. Vanhemman vankeus tuo paineita lapselle tunteiden tasolla sekä sosiaalisissa suhteissa.

Lapseni ovat erittäin kiintyneitä minuun ja vankeus on vaikuttanut heidän käyttäytymisessä. Kun isä on poissa, ovat olleet levottomia ja kiukkuisia. (K32)

Keskeiseksi ongelmaksi kuvattiin miehen ja isän mallin puuttuminen. Isämallin puuttuminen saattoi näkyä nuorena auktoriteettien vastustamisena. Vastaajat ottivat esille myös tunteiden merkityksen. Vankilasta käsin on vaikeaa osoittaa lapselle välittämistä. Vuorovaikutuksellisen ja sosiaalisen vanhemmuuden merkitys korostuu vastauksissa, kuten myös se, että lapsi voi myös hävetä vankilassa olevaa vanhempaa ja keksiä tarinan hänen tekojensa ja poissaolonsa syyksi. Erilaiset peitetarinat näyttävät kuuluvan lapsen maailmaan. Joissakin tilanteissa hän voi valehdella vanhemmastaan, ja valehtelu voi johtaa paineeseen pitää tarinaa yllä. Lapselle voi olla helpompaa vastata kavereilleen isän kuolleen, näin he eivät ehkä kysy hänen isästään uudelleen.

Hän valehteli nuorempana isän kuolleen, kun kaverit kysyivät hänen isästään. (K115)

Kuolema voi olla helpompi selitys lapsen kavereille vanhemman poissaolosta. Lapsi tarvitsee apua selvitäkseen sosiaalisissa tilanteissa. Vankeus tuo sosiaalisia paineita myös lapsen kanssa asuvalle vanhemmalle. Vastaajat peräänkuuluttavat jaetun vanhemmuuden merkitystä sekä sosiaalisen isyyden toteuttamista.

Isän tapaaminen on hankalaa. Äiti joutuu yksin olemaan mukana esim. koulun juhlatilaisuuksissa. (K86)

Lapsen kannalta merkittävää on, millainen rooli vanhemmalla on ollut lapsen kasvattajana, onko hän ollut vastuullinen, toiminnallinen, taustalta tukija tai otteensa menettänyt vanhempi. Vankilaan tulo on aina muutos, jolla on vaikutuksia lapsen ja vanhemman suhteeseen.

6.5 Kyselytutkimukseen osallistuneiden kehittämisideat

Lopuksi kaikki kyselytutkimukseen osallistuneet saivat esittää kehittämisideoita. Lasten asia koettiin tärkeäksi ja yllättävää on, että useat vangit, joilla ei ollut omia lapsia, halusivat myös nostaa esille kehittämisideoita. Mielenpiteensä kertoi 94 vankia. Vastauksissa korostuivat vankilassa olevien lasten oikeuksien ja turvan näkökulma. Lasten tulisi saada tavata vanhempiaan enemmän, ja yhteydenpidon mahdollisuuksia monipuolistaa. Vangit toivoivat myös käyttöönsä matkapuhelinta yhteydenpidon helpottamiseksi. Heidän mukaansa lomien ja perhetapaamisten tulisi olla yleisesti ottaen pidempiä. Vastaajat ehdottivat, että vanhempi-lapsisuhteen tukeminen sisällytettäisiin rangaistusajan suunnitelman tavoitteeksi.

Ottaa jo rangaistusajan suunnitelmaa tehtäessä että koitetaan tukea vanhempi-lapsi suhdetta, jos lapsi ei suostu tulemaan vankila ympäristöön mahdollisuus vaikka saatettuun tapaamiseen. (K123)

Myös valvotun koevapauden toteutuminen nähtiin tärkeänä mahdollisuutena yhteydenpidon parantamiseksi. Lapsella tulisi vastaajien mukaan olla miehen ja isän malli arjessaan. Vastaajien mielestä yhteistyö ja tiedottaminen vankilan ulkopuolelle ja läheisverkostolle tukisi myös suhteita omaisiin. Vastaajat painottivat, että vankilan ulkopuolella oleva perhe on usein sosiaalisen ja taloudellisen tuen tarpeessa, joten sosiaalitoimistojen tulisi osallistua vankilassa olevien vanhempien lasten perheiden tukemiseen.

Pitäisi olla mahdollisuus lapsen isällä tai äidillä olla enemmän lapsen kanssa sekä saada apua erilaisiin tilanteisiin esim. esim. lasten äiti sairastaa. (K16)

Tapaamismahdollisuuksiin toivottiin joustavuutta ottamalla huomioon lapsen ikä ja kehitystaso. Vastaajat toivoivat, että lasten syntymäpäivät ja sosiaalisten suhteiden ylläpito huomioitaisiin tärkeänä syynä lomien myönnettäessä. Lasta halutaan tavata normaaleissa olosuhteissa ja mielellään lapselle tutussa ympäristössä riittävän usein. Erityisesti perheleireihin oltiin tyytyväisiä, mutta niitä toivottiin lisää. Vastaajat ehdottivat, että vankiloista järjestettäisiin retkiä tai leirejä vankilan ulkopuolelle lapsille

sopiviin paikkoihin, kuten leikkipuistoihin. Osa oli tyytyväisiä tapaan, jolla lapset huomioitiin. Vastaajat kertoivat kuitenkin, että eri vankiloissa on erilaisia käytäntöjä ja suhtautumista perhetyöhön.

Ainakin tässä talossa lapset otetaan hyvin huomioon vangin kannalta, ehkä enemmän leirityyppisiä retkiä ulkopuolelle lasten kanssa. (K57)

Vastaajat toivoivat oikeudenmukaisuutta tapaamisjärjestelyihin. He haluaisivat olla lastensa kanssa myös vankilan muurien ulkopuolella. Tähän voisi olla ratkaisuna tuetut retket. Vangeilla tulisi olla mahdollisuus tavata lapsiaan riittävän inhimillisissä olosuhteissa riippumatta siitä, missä vankilassa henkilö rangaistustaan suorittaa. Joissakin laitoksissa tapaamismahdollisuudet ovat hyvät ja joissakin puutteelliset. Tapaamistilanteissa tulisi huomioida lapsen näkökulma.

Ymmärtämällä että lapsi on lapsi eikä ymmärrä että niiltä kielletään vanhempansa koskeminen esim. valvotuissa tapaamisissa ja että siihen loppuu tapaaminen. (K48)

Vastaajat korostivat lapsen oikeutta tavata vanhempansa. Vankiloiden tapaamistilajärjestelyissä ja -käytännöissä tulisi vastaajien mukaan huomioida lapset. Vastaajat toivoivat inhimillisempiä tapaamisia lasten kanssa erityisesti kivitaloihin. Kivitalolla he tarkoittavat suljettua vankilaa.

Tapaamiset kivitaloissa hieman vapaammaksi ja enemmän perhetapaamisia lasten kanssa. Pleksi tapaamiset pois. Soitto lapsille helpommaksi ja soittoajat joustavimmiksi. (K3)

Osa kuvaili myös käytäntöjä suljetuissa vankiloissa. Seuraavassa aineistolainauksessa kuvataan lapsen näkemisen tapaamisväliä ja soittomahdollisuutta lapselle.

Enemmän tapaamisia, yleensä. tapaamiset 1 krt./ 2 kk. (kivitalossa) Soitot kivitaloissa joka toinen päivä 10 min. Siinäpä ei paljon ehdi luoda suhdetta lapseen. (K115)

Joissakin tilanteissa vangit ovat kokeneet, että vankilassa on estetty tapaamisia lasten kanssa.

Eikä mitään turhia syitä tapaamisten estämiseksi esimerkiksi: vartijat/ johtajat.
(K40)

Vankilan virkamiehet etenkin valvontahenkilöstö saivat kriittistä palautetta. Vankien mielestä henkilökunnalla on myös kielteisiä asenteita ja vastaajien mukaan vankien suhteiden ylläpitäminen ei toteudu riittävässä määrin ja tavoite jää puheiden tasolle.

Vartijoiden käytös ja asenne suhteiden ylläpitoon. Tällä hetkellä moni näistä näennäinen, ei toteudu todellisuudessa. Asenteet henkilökunnalla ovat usein kielteiset kaikkiin vankien toimintaan. (K36)

Osa vastaajista kertoi kokeneensa vain sanahelinää ja he peräänkuuluttivat ihmisoikeuksien toteutumista järjestelmässä. Vankeinhoitojärjestelmää kohtaan koetaan luottamuspulaa.

Systeemin pyrkimyksenä on nujertaa ja nöyryyttää vankia. Olen huomannut oman mielipiteeni muuttuneen yhteiskunta vastaiseksi jatkuvan maton alta vetämisen myötä. Henkilökunnan sanaan ei voi luottaa. (K115)

Instituutiona vankilaa kuvataan jähmeäksi järjestelmäksi, ja lasten tapaamisten yhteyteen kaivataan joustavuutta. Erään vastaajan mukaan vangin perheellä ei ole ihmisoikeuksia

Vankila on vankila ja instituutioina mahdoton ohjata. Ihmisoikeudet ja lapsen oikeudet eivät kosketa vankia tai vangin perhettä. (K31)

Osassa vastauksissa heijastui epäluulo järjestelmää kohtaan. Osan mielestä olisi parempi, ettei vankilassa puututtaisi perheiden asioihin. Vastaajat toivoivat, ettei lasta otettaisi heti huostaan, vaan etsittäisiin myös muita tapoja tukea lasta. Etupäässä lapsen laitokseen sijoittamiseen suhtauduttiin kriittisesti. Erityisesti huoli nuorten pärjäämisestä vanhemman vankilassaolon aikana otettiin esille. Näihin tilanteisiin toivottiin myös vankilaviranomaisten apua.

Vankeinhoitolaitoksella pitäisi olla oma nuorisotyöntekijä, koska sosiaaliviranomaiset alkavat heti tutkimaan lapsen erottamista vankilassa olevasta vanhemmasta. (K131)

Lasten tulisi saada myönteisiä muistoja vanhempiensa tapaamisista. Perhekeskeisyyttä tulisi korostaa, lasta tulisi kuunnella ja heidän tarpeensa nähdä, heitä tulisi tukea ja ymmärtää. Myös kriisimuotoinen apu lapselle tulisi mahdollistaa. Lapsille tulisi selittää asioita, kuten miksi vanhempi on vankilassa. Osan mielestä taas vankilassaolosta ei tulisi kertoa ollenkaan. Eniten vastaajat kuitenkin korostivat rehellisyyttä ja asiallisuutta tiedottamisessa. On kuitenkin myös lapsia, jolloin vanhemman kotiintulo pelottaa.

Asiallinen rehellinen informaatio. Miksi, missä, milloin kotiin?
Info miten lapsesta huolehditaan isän vankeusaikana.
Päihdeongelmaiset/väkivaltaiset ihmiset oma lukunsa, isän vankeus voi luoda jopa turvallisuutta. Vapautuminen luo pelkoa!!! (K117)

Myös vankilassa olevat isovanhemmat halusivat nostaa oman roolinsa esille, he pitivät lastenlapsia vanhempien ja lasten välisen suhteen rakentajina. Isovanhemmat kokivat lastenlasten parantaneen heidän suhdettaan omiin lapsiinsa. He kertoivat lastenlasten kautta saaneensa takaisin aikaa, jonka olivat menettäneet omilta lapsiltaan. Isovanhemmille suunnattu työskentely voisi olla yksi perhetyön osa-alue, koska tulehtuneet perhesuhteet voivat vaikuttaa tuleviin sukupolviin. Myös vangin kuntoutumisen kannalta isovanhemmuus on merkityksellisen tekijä.

Yhteenvetona vangit nostivat kehittämisideoina nuorten tilanteen kohentamisen, isovanhemmuuden näkemisen voimavarana sekä erityisesti suljettujen vankiloiden tapaamisolosuhteiden sekä tapaamismahdollisuuksien arvioimisen. Ajatuksia lasten tapaamismahdollisuuksien toteutumisesta ja – tilanteiden sisällöistä tuli paljon, tämä kertoo siitä, että aihe koetaan erityisen tärkeänä. Tapaamismahdollisuuksien kritisointi liittyy toimimiseen vanhempana. Omalla tavallaan tämä kritiikki kertoo myös vankilassa olevan vanhemman lapsen olosuhteista.

7 ELÄMÄNI VANGIN LAPSENA

Tässä luvussa on analysoitu elämäntarina-aineisto. Analyysissa on käytetty narratiivista lähestymistapaa. Analyysin kiinnostuksen kohteena ovat vanhemman vankeuden kokeneiden lasten elämäntarinat. Tarkoituksena on tarkastella vankilassa olleen vanhemman lapsena olemiseen liittyviä kokemuksia. Nyt jo aikuisiksi varttuneet henkilöt muistelevat lapsuudenkokemuksiaan ja peilaavat vangin lapsena olon vaikutuksia nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Arja Jokisen (2000) mukaan menneisyydestä kertominen rakentaa merkitystä kertojan nykyisyydelle. Kun menneitä asioita ja kokemuksia jäsennetään, rakennetaan käsitystä siitä, mihin ollaan matkalla. (Emt., 132.) Tutkimuksessa analysoidaan, millaisia merkityksiä elämäntarinakertajat kokemuksilleen antavat. Elämäntarina-analyysissa kertojista käytetään nimitystä vangin lapsi, koska he itse nimittivät itsensä vangin lapsiksi muistellessaan vaiheitaan vankilassa olevan vanhemman lapsina. Narratiivinen tutkimusote ja tutkimukseen osallistuneet elämäntarinakertajat sekä aineistonkeräämisen vaiheet on esitelty aiemmin luvussa 4. Tutkimuksen tehtävä ja metodologia.

7.1 Elämäntarinoiden rakenne

Tarinat ovat kertojien sisäisiä kokemuksista heidän elämänsä tapahtumaketjuista. Tarinan keskeinen elementti on tarinan juoni, joka muodostaa kokonaisuuden ja näin tarinan eri osat saavat merkityksen. Tarina on ajallinen kokonaisuus, jossa on alku, keskikohta ja loppu. (Hänninen 2000, 20.) Tarinat alkavat esittelytarinoilla, jossa kertojat kuvaavat tämänhetkistä elämäntilannettaan ennen kuin aloittavat varsinaisen muistelutarinan. Tarinat päättyvät tulevaisuuden pohdintaan. Tarinoiden loppuosassa korostuu reflektointi. Kertojat pohtivat olisiko heidän elämänsä toisenlaista, mikäli kokemusta vangin lapsena ei olisi. Vanhemman vankeuden syitä ei ole analysoitu, vaikka aihetta voisi tuki lähestyä, myös eri rikostaustoista käsin. Näissä tarinoissa vanhempien vankilaan joutumisen syitä varjostaa huume- ja väkivaltarikollisuus,

talousrikollisuus ja poliittisesta syystä vankilaan joutuminen. Vastaajat ovat eri-ikäisiä. He reflektoivat tarinoissaan samantyyppisiä kokemuksia riippumatta vanhemman rikostuomion laadusta tai siitä miten pitkä aika vankilassa olosta on. Häpeätunne on läsnä kaikissa tarinoissa, oli sitten kyseessä talous-, huume- tai väkivaltarikos. Häpeätarinoiden sävyihin vaikuttaa, millainen elämäntilanne ja arvomaailma kertojalla on ollut ennen tapahtumasarjaa. Elämäntarinoissa on nähtävissä yksilöllisten kokemusten lisäksi kertomusta myös vallitsevasta yhteiskunnallisesta tilasta (Ks. Kuusela 2001.)

Kertoja asettaa tarinansa tapahtumahetkellä vallitsevaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Elämäntarinassa kuvataan maailmankuvan uudelleen arvioimista. Kertoja pohtii, onko vanhemman vankilaan joutuminen ollut erehdys, kysymys oikeasta ja väärästä sekä hyvästä ja pahasta on kyseenalaistunut varhain. Kertojan, jonka isä oli tuomittu aikoinaan poliittisesta rikoksesta, ajatukset risteilivät oikean ja väärän rajapinnassa ja sitä kautta kaaoksena ymmärtää, mikä elämässä on oikein. Tapahtuneesta on aikaa, silloisen yhteiskunnan arvot olivat murroksessa. Siinä tilanteessa hän arvioi oliko isä kuitenkin oikeassa ja valtaapitävät väärässä, onko yleensä olemassa yhtä oikeaa, ja ovatko oikea ja väärä lopulta edes vastakohtia. Häpeän kokemus ilmenee toisten käyttäytymisen ja asenteiden kautta.

Kertojalla, jonka vanhemmalla on huumerikostausta painottuvat identiteettiin liittyvät asiat. Hän kulki jopa jossain vaiheessa isänsä jälkiä ja samaistui häneen ennen kuin löysi itsensä, mutta sisarukset eivät toimineet samoin. Tämä kuvastaa, ettei vangin lapsen tarina kulje yhtä reittiä, vaan hänellä on monia reittejä vaihtoehtoinaan. Kyse on siitä, millaisia merkityksiä hän antaa kokemuksilleen.

Elämäntarinoiden alussa kertojat esittelevät itsensä nykyhetken valossa. Esittelytarinoissa he kuvaavat koulutustaan, asumistaan ja nykyistä perhetilannettaan, jonka jälkeen siirtyvät kokemuksiinsa vangin lapsena. Kertojat puhuvat itsestään vangin lapsen positioista käsin, jolloin tarinan yhtenä osana on olo vangin lapsena. He eivät kuitenkaan halua kuvata itseään pelkästään vangin lapsen roolissa. Esittelytarinasta muistelutarinaan siirtyminen ja kertominen tuottavat epämiellyttäviä tunteita ja

tilanteita. Tarinaan vangin lapsesta liittyy monia asioita, jotka on tässä jaettu eri teemoihin, tapahtumiin ja paikkoihin. Elämäntarinat päätyvät selviytymistarinoiksi, ja kertojat kokevat onnistuneensa vaikeista kokemuksista huolimatta. Kun kyse on menneiden tapahtumien tulkinnasta, pyrkii kertoja usein muodostamaan tarinan, jossa hän voisi näyttäytyä arvostettuna tai vähintään olosuhteet huomioon ottaen hyväksyttävänä. (Ks. Baumeister & Newman 1994).

Lapsesta asti olen ollut herkkä, haavoittuvainen, mietiskelijä ja pohtija. Toisten mielestä olen täysi-ikäisyteeni asti ollut ujo ja hiljainen, mutta läheisillä jotain aivan muuta. Olin kuitenkin helppo lapsi, mutta myös temperamenttinen ja vastaan pistävä tilanteittain. Itse ainakin muistan olleeni arka ja epäilevä. mutta myös voimakastahtoinen. Ja sitä toivon olevani vieläkin. (Kanerva)

Kertojien motiivina osallistua tutkimukseen on ollut auttaa muita vastaavassa tilanteessa olleita ja olevia. Tunnustautuminen vangin lapseksi oli vaikeaa, mutta eheyttävää. Hännisen (2000, 20, 55) mukaan ihminen voi tarinallaan saada aikaan sosiaalisia vaikutuksia, koska hän voi jakaa ja reflektoida kokemuksiaan, näin kertomus siirtyy sosiaaliseen tarinavarantoon resurssiksi, joita voidaan käyttää oman elämän tulkinnassa.

Kirjoittaminen on ollut aikamoinen urakka. Mielenkiintoinen ja terapeutin, vaikka raskaskin sellainen. Olen kuitenkin iloinen että ryhdyin siihen! Toivon että tutkimuksen tulokset tulevat joskus näkymään vielä muutoksena ja kehityksenä tukimuotojen määrässä ja laadussa. (Kanerva)

Vangin lapsi -tarinoiden lajityypeiksi kuvastuvat erilaiset tragediatarinat. Tragediat syntyvät kertojien suhteesta itseensä ja toisiin. Tarinoissa on häpeäkertomusta, jossa on läsnä kokemus ulkopuolisuudesta ja eristäytymisestä ja luottamuksen murenemisestä. Kertojat eivät luota itseensä, toisiin ihmisiin eivätkä tulevaisuuteen. He ovat kokeneet yksinäisyyttä ja sivuuttamista. Tarinoissa poissaolon teema ilmenee läsnäolon puutteena. Toisaalta kertomuksissa vilahtelee myös sankarihahmo, joka on auttanut kertojaa vaikeiden tilanteiden yli. Auttajat ja tukijat koetaan erityisen merkityksellisenä, heitä on selkeästi tarvittu.

Äiti kasvatti meidät kolme yksikseen ja hän on tapellut kaikkien niiden vaikeuksien kanssa. Mulla on oikea teräsäiti, hyväsydäminen. Sen vaikutuksen

näkee siinäkin, että myös äiti inhoaa poliiseja, hän on oppinut kokemuksista. Isän olisi pitänyt puolustaa ja auttaa, perheessä lapset purkivat vihan äitiin. Äiti on paljon auttanut ja tukenut, ja ollut läsnä, ja puolustanut. (Onni)

Elämäntarinoiden sankarihahmoiksi kuvataan äiti ja koulukuraattori. Sankarihahmoa ei kuitenkaan esiinny kaikissa tarinoissa. Näissä tilanteissa kertojat ovat hakeneet lohtua esimerkiksi kirjoittamisesta. Elämäntarinoissa kerrotaan vaietuista tarinoista, vankilassa olevista vanhemmista ei ole puhuttu. He ovat vaienneet, koska ovat lojaalisia vanhempansa kohtaan. Keskustelu aiheesta voisi avata vanhat haavat, lapset ovat aistineet vanhemman tunnetiloja, ja ehkä oppineet unohtamaan omat tarpeensa. Lähipiirin kokemukset vanhemman vankeudesta ovat pääsääntöisesti puhumattomia tarinoita.

Asiasta ei kotona ole ikinä keskusteltu enkä tiedä kuinka äitini ottaisi vastaan yrityksen keskustella asiasta. Enkä oikeastaan edes tahdo enää uudelleen repiä auki hänen vanhoja haavojaan. (Onni)

Kertoja ei halua avata äitinsä kipeitä muistojen arpia auki. Hänellä on myöhemminkin halu suojella äitiään. Tästä tarinasta niin kuin koko aineistosta yleensä voi ymmärtää, miksi tarinoiden saaminen oli hankalaa, nämä ihmiset ovat oppineet vaikenemaan. Toisaalta elämäntarinan kertojat korostavat, miten tärkeää on tuoda julki kokemuksiaan, ja jäsentää omaa elämäänsä. Kertomisprosessin aikana he kykenivät refleктоimaan kokemuksiaan. Kertojat peilasivat lapsuuden kokemuksiaan nykyhetkestä tulevaisuuteen, ja elämäntarinoiden kertominen oli osaltaan pyrkimys ulospääsyyn muistoista, joita vanhemman vankeus on aiheuttanut. Jotkut kertojat ovat kokeneet kipua ja häpeää vanhemman elämäntyylisestä. Tilanteet, vanhempi on ollut välinpitämätön ja kohtaamiset sattumanvaraisia, ovat haavoittaneet lasta. Vanhempi on huolehtinut enemmän itsestään kuin perheestään, rahan ja lahjojen antaminen ei ole korvannut läsnäoloa ja turvallisuuden tunnetta. Arja Jokinen (2000) näkee puhumisen merkittävänä auttamisvälineenä sosiaalityössä. Keskustelu on tärkeä avain muutoksen virittämisessä, ja toimintamahdollisuuksien luomisessa. Asiakas voi nähdä tilanteet erilaisessa valossa, ja hän voi rakentaa vaihtoehtoisia narratiiveja elettyväkseen. Sosiaalityöntekijän ja auttajaorganisaation tehtävänä on tarjota mahdollisuus tähän pysähtymiseen. Tavoitteena on yhdessä asiakkaan kanssa rakentaa menneestä ja

tulevasta sellaista tulkintaa, joka avaisi tietä muutokselle. (Emt., 164 – 165.) Tässä tutkimuksessa muutostyöskentelyllä luodaan ja tuodaan esille eheytymistarinoita. Vanhemman vankeuden kokeneet lapset tarvitsevat rohkaisua yksilötasolla, sosiaalisissa suhteissa sekä tulevaisuuden uskon luomisessa.

7.2 Tarinoiden henkilö- ja tapahtumapaikkagalleria

Tarinoiden hahmot ja paikat tuodaan esiin alla olevassa henkilö- ja paikkagalleriassa, jonka kautta saadaan tiedon mahdollisista avainhenkilöistä ja vaikuttajista. Galleriassa esiintyvät lapsuusmuistojen henkilöt. Henkiöiden yhteismäärä ei ole tässä olennaista, vaan tarkoituksena on tuoda esille, mitä henkilöitä ja paikkoja kertojat ovat muistoistaan nostaneet esille. Henkilögallerian henkilöt eivät ole tärkeysjärjestyksessä.

➤ Äiti
➤ Isä
➤ Täti
➤ Sisarukset
➤ Poliisi
➤ Sosiaalityöntekijä
➤ Mummu
➤ Opinto-ohjaaja (koulukuraattori)
➤ Koulukaverit
➤ Luokkakaverit
➤ ”Kiltimpi ja parempi nuoriso”
➤ Koulun henkilökunta
➤ Mielenterveyshoitaja
➤ Lääkäri
➤ Ystävät
➤ Läheiset
➤ Vertaisperhe
➤ Isovanhemmat

KUVIO 17. Henkilögalleria muistelutarinoissa

Elämäntarinoiden henkilögalleriasta erottuu hahmo, joka ei kovin usein liity niin sanottuun tavanomaiseen lapsuuteen, ainakaan samoin kuin näissä tarinoissa. Kertojat

ovat lapsuudessaan nähneet vanhempansa pidätettävän, poliisi on vierailut kodissa. Eräs kertoja muistaa elävästi käsirautojen naksahduksesta lähteneen äänen. Kertojat kokevat, että vanhempaan kohdistunut epäluulo on saattanut heijastua myös heihin. Seuraavassa lainauksessa kuvataan kokemusta siitä, miten putkaan joutumisen on vaikuttanut kertojan isään. Kertoja koki, että poliisi käyttää häntä eräänlaisena koston välineenä isää vastaan.

Poliisin ammatti ei saisi olla henkilökohtaista, mutta mitä mä olen oppinut tai elänyt tai nähnyt, miten poliisi käyttäytyy, niin se on hyvinkin henkilökohtasta... Ne tietävät, että mä olen isän poika. Ne tietävät, jos ne saavat pidettyä minut esimerkiksi kopin sisällä, ne tietävät että ne vääntävät siellä toisessa päässä peistä isän mahassa. (Onni)

Kertojat kuvaavat lapsuusaikana tapahtuneet kotietsinnät traumaattisina kokemuksina riippumatta siitä, oliko heillä myöhemmin omakohtaista kokemusta vankilassaolosta vai ei. He kuvaavat tilanteen vaikuttaneen turvallisuuden tunteeseen, he ovat joutuneet hyvin pienenä käsittelemään hyvän ja pahan välistä suhdetta oikeassa elämässä. Kun vanhempi on tehnyt rikoksen, alkaa siitä tapahtumaketju, joka ei ole voinut olla vaikuttamatta lapsen elämään. Vankeus on vain osa tätä tapahtumaketjua. Joissakin tilanteissa lapsen perhe on eristäytynyt muista sukulaisista ja läheisverkosto näin harventunut. Lapsuuteen saattaa liittyä myös kipeitä muistoja, esimerkiksi vankilassa olevan vanhemman väkivaltaisuutta tai juopottelua. Tällöin vanhemman vankilaan menolla on vaikutuksia, jotka ovat saattaneet tulehduttaa vanhemman ja lapsen välistä suhdetta. Tarinoissa on myös kerrontaa tilanteista, joiden avulla vanhempi on yrittänyt korjata suhdettaan lapseen ja kertoa välittämistään.

Äiti ei puhunut meille nuorempana, että isä on linnassa. Ala-aste ikäisenä sain tietää isän olevan vankilassa, kun isältä tuli kirje. Kirjeessä isä ilmaisi rakastavansa, tämä oli ainoa kerta. Kirje vaikutti ja sattui. Olin ainoa sisaruksista, joka itki. (Onni)

Perheen lapset saattavat suhtautua täysin eri tavoin vanhemman viesteihin ja vankilassaoloon. Lapsi saattaa olla myös katkera vanhemmalle tämän teoista ja käyttäytymisestä. Vanhemmalle kaverit ovat olleet tärkeämpiä kuin oma lapsi.

Vanhempi on saattanut tekojaan lahjoilla. Toisaalta vanhempi on saattanut kirjeenvaihdolla tukea nuorta vankilasta käsin. Läheisverkosto, varsinkin äiti, kuvataan elämäntarinoissa lapselle läheiseksi. Näyttää siltä, että lapsesta huolehtiva vanhempi on ollut monien paineiden alla ja joutunut tekemään paljon työtä taloudellisen toimeentulon turvaamiseksi. Lapsi on yrittänyt pärjätä kysymystensä kanssa itsekseen, ja pyrkinyt olemaan rasittamatta huoltajaansa. Läheisverkosto on ollut tärkeä, muttei ole riittävästi kyennyt vastaamaan lapsen pahoinvointiin.

Isän vankilassaolosta on jäänyt mieleeni pelkkiä kysymyksiä ja hämmennystä. Mistä syystä, kuinka kauan, missä vankilassa. Äitini ei vastannut kysymyksiini, vaikka jo lapsena kaipasin vastauksia. Silloin toivoin, että olisipa joku tullut kertomaan minulle jotain. Se olisi voinut olla esimerkiksi sosiaalityöntekijä. (Maisu)

Viranomaiset tässä sosiaalityöntekijä ja opettaja nähdään henkilöinä, joilta kaivataan inhimillistä huomiota. Elämäntarinoissa korostuu kohtaamisen merkitys. Niissä muistellaan, miten asianomaisia on kohdeltu tai onko heitä ylipäätään huomattu.

Ennen äitini vankilaan menoa kävin yhden kerran äitini kanssa sosiaalitoimistolla juttelemassa. Luulen, että siellä käsiteltiin lähinnä minuun kohdistuvia asumisjärjestelyjä sekä taloudellista tilannetta äidin vankilassa olon ajaksi. Muistelen sosiaaliviranomaisen kysyneen minulta, tarvitsisinko itse jotain apua, mutta olin silloin vielä liian tietämätön, mitä äidin vankilaan meno tulisi konkreettisesti ja henkisesti tarkoittamaan minulle. Mielestäni, kyseisessä tilanteessa sosiaalitoimen tulisi olla velvollinen järjestämään nuorelle keskusteluapua ja muita tukimuotoja, koki hän ne ensi kysymältä sitten tarpeelliseksi tai ei. Tuon yhden kerran jälkeen ei sosiaalihuolto tai muut tukitahot olleet asian tiimoilta missään yhteydessä perheeseeni päin, ainakaan minun tietäen. Vaikka hyvin pian huomasin että olisin niitä tarvinnut. Silloin en kuitenkaan tarvitsemaani apua enää saanut, sillä itse olin sitä liian nuori pyytämään ja läheiseni liian kaukana huomatakseen avun huutoni. (Kanerva)

Kokemus vanhemman vankilaan joutumisesta on ollut ainutkertainen tilanne lapsen elämässä. Kertojalle oli tarjottu apua, mutta hän ei ole voinut siinä vaiheessa tietää, tuleeko hän sitä tarvitsemaan. Avuntarjous on ollut ainutkertainen eikä siihen ole enää palattu. Kohtaaminen sosiaalityöntekijän kanssa on jäänyt yksittäiseksi ja irralliseksi tilanteeksi.

Olen myös paljon pohtinut sitä, kuinka omat persoonallisuuden piirteeni ovat vaikeuttaneet tai edesauttaneet selviytymistäni tai ”rikkoutumistani” prosessin aikana.. Tiedän, ettei mennyttä voi muuttaa, mutta silti en voi olla pohtimatta myös sitä, kuinka olisin tapahtuneesta selvinnyt, jos olisin saanut alusta alkaen, heti asian ilmitultua, oikeanlaista tukea ja keskusteluapua, jossa joku olisi oikeasti puuttanut tilanteeseemme, minun elämääni.. Jollain tavoin olen ehkä ollut tästä asiasta jälkeensä katkera ja se on voinut vaikuttaa myöhempien hoitosuhteideni onnistumiseen ja luottamukseeni ammatilliseen apuun. (Kanerva)

Näyttäisi siltä, ettei tämä ryhmä helposti pyydä apua. Kertojat kuvaavat vain yksittäisiä henkilöitä, jotka ovat nähneet heidän hätänsä. Yleisin kokemus kuitenkin on, että sankarihahmot puuttuvat. Ehkä autettavien tilanteet ovat olleet haastavia. Seuraavassa kertoja oli vielä mukana harrastuksissa.

Opinto-ohjaajani yritti pitää mua poissa huonoilta teiltä. Aloin yläasteikäisenä polttaa tupakkia. Se tuli melkein repimään mua sieltä pois, mut ei se mua saanut sieltä. Mä olin urheilullisesti hyvä, harrastin jääkiekkoa, futista ja painia ja sitten kaikki jäi vaan pois. (Onni)

Tapahtumapaikkagalleriassa kuvataan muistelutarinoiden paikat sattumanvaraisessa järjestyksessä. Tässä tutkimuksessa paikka ymmärretään fyysistä tilaa laajempänä kokonaisuutena, esimerkiksi sanalla mummola on laajempi merkitys kuin paikka, jossa asutaan. Mummolaan sisältyvät fyysisen tilan lisäksi tietyt ihmiset, tapahtumat ja muistot. Paikat eivät ole tarinoissa sattumalta, vaan kertojat ovat kokeneet ne tärkeinä tapahtumajuonien kannalta. Anni Vanhalan (2005, 30) mukaan fyysinen tila antaa tietyn kehyksen toiminnalle, mutta sosiaalisten suhteiden kautta tuo tila vasta muuttuu paikaksi, jossa ihmiset elävät arkeaan. Paikka on siis fyysinen tila, sosiaalisia suhteita ja vuorovaikutusta.

▪ Vankila
▪ Mummola
▪ Koti
▪ Koulu
▪ Sosiaalitoimisto
▪ Äidin ja minun asunto
▪ Kaupungilla hengailu
▪ Isän luona
▪ Nuorisopsykiatrian poliklinikka
▪ Mielenterveystoimisto
▪ Poliisilaitos
▪ Uimahalli
▪ Bileet

KUVIO 18. Tapahtumapaikkagalleria

Vanhemman vankeus vaikuttaa kertojan tapaan merkityksellistä elämänpiiriinsä kuuluvia paikkoja. Muistelutarinaan siirryttäessä on nähtävissä muutos kotiin liittyvästä puheesta. Kodin merkitys ei ole enää kertojalle samanlainen, ja vanhemman vankilaan menon jälkeen koti -sanana käyttö tarinoissa vähenee. Lapsi on saattanut joutua muuttamaan entisestä kodistaan ja ryhtynyt käyttämään termiä *äidin ja minun asunto*. Myöhemmin, kun vanhempi on vapautunut, alkaa kertoja nimittää asuntoa jälleen kodiksi. Elämäntarinoiden kertojat ihmettelevät, kuinka koulussa ei nähty heidän pahaa oloaan, vaikka he ilmensivät oloaan jopa ulkoisin merkein.

Vaikka en omasta mielestäni yrittänyt kätkeä tuskaani tai viiltelyjen jälkiä koulussa, ei kukaan koulun henkilökunnasta ikinä puuttanut asioihini. En kai erottunut joukosta, olin osa yhteiskuntaa, yksi normaali, oireileva teinikapinallinen nuori. (Kanerva)

Käynnit vankilassa koettiin pääasiassa hyvinä tilanteina. Kertojilla oli ollut huoli vanhempiensa hyvinvoinnista.

Äidin näkeminen vankilassa oli kuitenkin hyvä asia. Oli tärkeää nähdä konkreettisesti paikka, jossa äiti tuon kahdeksan kuukautta elämästään vietti. Varsinkin avovankilan portittomuus ja aidattomuus sekä jokseenkin jopa ”kodikas” ympäristö helpotti myös mieltä. Ilman vierailua olisin kuvitellut äitini olleen koko tuomionsa ajan sisällä betoni-linnassa. (Kanerva)

Kaikki vankilavierailut eivät olleet kivuttomia. Erityisesti nuoruusiässä, kun valvotuissa olosuhteissa tavattiin vanhempaa, koettiin muiden vankien läsnäolo kiusalliseksi ja

tungettelevaksi. Vanhemman lomat vankilasta eivät olleet aina lapsen näkökulmasta harmonisia. Toisaalta, kotona lapsi saattoi helpommin kyetä purkamaan katkeruuttaan tilanteesta vanhemmalle.

Äitini sai pikkuhiljaa lomia vankilasta. Lomat olivat lähinnä viikonlopun kestäviä mutta pitenevät loppua kohden. Joulunakin saimme jo viettää muutaman päivän yhdessä. Lomat menivät monesti tapellessa. Purin äitiäni kohtaan sitä turvallisuuden tunnetta, vihaa ja oloani, jota tunsin. (Kanerva)

Positiivisina asioina kertojat kuvaavat myös lapsuudenaikaisia harrastuksiaan, heistä on tullut hyviä urheilijoita ja kirjoittajia. Harrastuksissa he ovat löytäneet itsestään myönteisiä puolia, ja ne ovat tukeneet kasvua. Kertojat eivät näissä tarinoissa ole kuvanneet harrastukseen liittyneitä henkilöitä, mutta koulu- ja luokkakaverit sekä ystävät näyttelevät merkittävää roolia.

Muutos edelliseen elämään oli suuri. Ottaen huomioon, että olin itse elämänvaiheessa, joka toi mukanaan paljon muutoksia. Ylä-aste alkoi ja täytin 13 vuotta samana syksynä kun muutimme omakotitalosta pieneen vuokratukseen, luovuimme autosta ja kaikesta ylimääräisestä, jota meillä oli ollut ja johon olimme tottuneet.. Vaikka muutimme toiselle puolelle kaupunkia, sain kuitenkin jatkaa yläastetta jonka olin kerennyt aloittaa juuri ennen muuttoa ja jota kaikki tutut koulukaverini ja ystäväni kävivät. Se oli ehkä yksi pelastavista asioista teinivuosieni aikana. Vaikka kaikki elämässäni muuttui, pysyivät kaverit samoina ja he onnistuivat pitämään minua paljon kaidalla tiellä, itse ollessaan sitä ”kiltimpää ja parempaa” nuorisoa. (Kanerva)

Kertojilla on kuitenkin ollut pysyviä ja turvallisuutta tuottavia asioita elämässään. Vanhemman vankilaan meno aiheuttaa monia muutoksia lapsen elämässä. Edellä lainauksessa kuvataan muun muassa asunnon vaihtoa ja taloudellisen elintason alenemista. Kertojien henkilö- ja tapahtumapaikkagallerian on siis moninainen. Siellä esiintyvät poliisi, sankarihahmot sekä kotietsinnät. Kodin merkitys muuttuu vanhemman vankilaan lähdön jälkeen. Elämäntarinoista ilmeni, että vanhemman vankilassaoloa ei voi lapsen kannalta käsitellä pelkästään erikseen, vaan vankilaan meno on lapsen silmin nähtävissä pitkänä prosessi. Lapselle on merkityksellistä puhua myös vankilaan menon taustoista sekä vankilasta vapautumisen jälkeisestä ajasta. Lapsen tulisi saada puhua kokemuksistaan.

7.3 Identiteetin rakentuminen

Vanhemman vankilassaolo herättää lapsessa identiteettiin liittyviä kysymyksiä. Edellä on kerrottu vaikenemisesta ja puhumattomuudesta. Elämäntarinoissa kertojat kuvaavat omaa kasvuaan ja eheytymistään. Puhuminen ja asioiden käsittely auttaa identiteetin kehittämisessä. Elämäntarinan kertojat ovat tiedostaneet myös omia kipupisteitään, kuten kokemuksia ulkopuolisuudesta. Saattaa olla, että ulkopuolisuuden tunne on syntynyt siitä, ettei lapsella tai nuorella ole ollut tilaa ja mahdollisuutta käsitellä omia tunteitaan. Tarinoissa kertojat ovat siirtäneet omia tarpeitaan sivuun, ja asettaneet läheistensä tarpeet edelle. Toisaalta kokemus on tehnyt heistä ymmärtäjiä, jotka eivät ensimmäisenä ole tuomitsemassa muita.

Vangin lapsena eläminen on kai saanut minut myös näkemään asiat aina monelta kannalta. En osaa olla täysin tuomitseva ketään kohtaan vaan yritän aina löytää syyt jokaisen ihmisen päätöksiin ja ratkaisuihin. (Kanerva)

Tarinoissa kertojat asettavat itsensä ymmärtäjän, pohdiskelijan sekä epäilijän positioihin, tarinoista löytyy myös elämän rakentajan positio. Tarinoilla itsessään on paljon annettavaa muille. Kertojien voimavarana on luovuus, kuten kirjoittaminen.

Lapsen tulisi tuntea oma kulttuurinen historiansa ja kertomukset, jotka yhdessä vahvistavat hänen identiteettinsä pohjaa. Mikäli lapsella ei ole kosketusta todellisuuteen ja faktoihin, hän kokoaa ymmärryksensä tarjolla olevin keinoin. Elämäntarinoissa korostuu moraalinen identiteetti, joka on ikään kuin ideaali henkilöhahmo, jonka ääriviivoja ihminen pyrkii toiminnassaan täyttämään ja olemaan rikkomatta. Kyse on moraalisisista periaatteista sekä olemisen tavoista. (Bauemeister 1991, 23.)

Seuraavassa yksilöllinen kokemus on vahvasti myös kollektiivinen kokemus. Kertoja on jäsentänyt aktiivisesti sisäistä maailmaansa sekä ympärillä tapahtuvia asioita.

Vastakohtat muuttuvat pareiksi. (Iris)

Kertoja oivaltaa, etteivät vastakohtat olekaan mustavalkoisia, vaan asioilla on sävynsä, eikä niille ole yksinkertaista selitystä. Tämän oivaltaminen hallitsee myös hänen myöhempiä vaiheitaan, tarinan kertoja on kääntänyt kokemuksensa voitoksi. Kunnioitus ja suhde isään säilyivät. Kertoja on onnistunut ratkaisemaan mysteerin ja käsittelemään arvomaailmansa ristiriidat.

Moraalinen identiteetti kehittyi sisäistämällä ulkoisia normeja ja muokkaamalla ne omaksi sisäiseksi sanktoiduksi normijärjestelmäksi. Tarinallisesta näkökulmasta katsoen moraalinen identiteetti ei rakennu pelkästään omista sosialisatiokokemuksista, vaan myös tarinoista ammennettuna. (Hänninen 2000, 61.)

En mä tiedä olisiko se vaikuttanut muhun kielteisesti, jos isän vankilassa olosta olisi kerrottu. Enemmän muhun on vaikuttanut, miten isä on puhunut siitä. Se on ollut ylpeä siitä, ja mä olen aina kuunnellut kaiken, mitä se on sanonut. Mä olen kuunnellut niin pikkutarkasti, ja ottanut niistä niin neuvot elämäni kuin olla ja voi. Mutta taas sitten kun mä olen toiminut niin kuin se on puhunut, niin se ei itte muista puhuneensa, niin se väittää. (Onni)

Vanhemman antama ristiriitainen tieto on vaikeuttanut identiteetin rakentamista. Kertoja on tullut pahoinpidellyksi, ja isän on kehottanut antamaan takaisin. Seuraavalla kerralla poika otti isän ohjeesta vaarin, jonka jälkeen sai kuulla isältään, ettei niin olisi saanut toimia. Tämä aiheutti kertojassa hämmennystä. Hänen omat käsityksensä alkoivat vähitellen muodostua. Tarinassa on kuvaus identiteetin kasvusta.

Tavallaan mulle on nyt vasta vanhempana kasvanut sellainen itsetuntemus, mä en aiemmin sanonut omia mielipiteitäni, mä ajattelin liian pitkälle. Mulla ei ollut oikeeta tai väärää. Isän läsnä ollessa mä en arvannut sanoa omaa mielipidettäni, koska mä oisin kuitenkin sanonu sen väärin. Isän kasvatuksesta puuttui logiikka, siinä ei ollut mitään sellasta suoraa linjaa millään asialla. (Onni)

Kertoja on nuorena ihailnut isäänsä roolimallina, mutta jälkeenpäin kyseenalaistanut tämän käyttäytymistä. Samalla hän on joutunut arvioimaan omaa identiteettiään, koska on nuoruudessaan omaksunut roolimallin isältään. Meadin minäteorian mukaan yksilön minuus rakentuu sosiaalisissa suhteissa ja toiminnassa. Yksilö omaksuu muiden odotuksia ja rakentaa sitä kautta minäänsä. Minuuden rakentuminen on haastavaa tilanteissa, jossa toisen odotukset ovat ristiriidassa. Lainauksessa kertoja kertoo

minäkehityksensä prosessista. Hän arvioi isänsä odotuksia ja oppii muodostamaan omia mielipiteitään. Prosessi oli kuitenkin vaikea, koska lapsena hän ei kyseenalaistanut isänsä asenteita ja odotuksia. (Ks. Kuusela 2001.)

Lapsi aina ihanoi vanhempansa, oli se sitten mitä tahansa, ja lapsi ottaa esimerkkinsä vanhemmilta. Sitten se ehkä vähän liian myöhään, huomaa sen todellisuuden niissä asioissa. Mun mielestä ylipäätään lapsen hankkimiseen pitäisi hankkia valtiolta lupa... uskon että mun elämä olis toisella nojalla, jos mä en ois omistanu isää ollenkaa. Mä otin roolimallin väärästä henkilöstä. Sitä ei tiedä, mikä mä olisin tällä hetkellä, jos tietäisin vaan että isä tuli ja isi meni. Sillo mulla olisi vaan se oma harhakuva... juu et mun isä on teräsmies... tai jotain. Tai sitten, että mä ihannoin sellaista ammattirikollista. Se kun näytti siitä sen kultaisen puolen siinä. (Onni)

Elämäntarinoissa kuvastuu sisäisen maailman ja identiteetin rakentuminen. Minän kehittyminen on tuottanut oireita, kuten sisäänpäin kääntymistä tai haastavaa käyttäytymistä. Pieni lapsi tai nuori sai vanhemman vankilaan menosta käsiteltäväksi ryppään uusia asioita. Tarinoissa puhutaan masennuskausista sekä nuoruuden itsetuhoisuudesta ja syömishäiriöistä. Kertojilla on ollut somaattista ja psyykkistä oireilua, joka on saattanut näkyä myös sulkeutuneisuutena tai paniikkioireina. He ovat olleet korostuneen varautuneita sosiaalisissa vuorovaikutus tilanteissa. Vanhemman vankeuteen liittyneet tapahtumasarjat ovat saattaneet vaikuttaa myös koulumenestyksen alenemiseen, ja heillä on saattanut olla myös vaikeuksia keskittymiskyvyssä.

Kotona en asiaa karkuun päässyt. Sulkeuduin täysin. Illat vietin omassa huoneessani. Kirjoitin päiväkirjaa, runoja. Purin niihin tunteitani ja ajatuksiani. Pitkään ei pelkkä kirjoittaminen enää kuitenkaan riittänyt patoutuvan pahan olon purkamiseen ja hallitsemiseen. Jo syksyn aikana aloin käyttää ruokaa ja syömistä oman oloni ”hallitsemiseen”. Jälkeenpäin olen ainakin ajatellut, että tuossa elämän tilanteessa, jossa en pystynyt hallitsemaan mitään ympärilläni tapahtuvaa, tein ruuasta ja syömisestä sen yhden asian, jota pystyin hallitsemaan. Lohdutin itseäni ruualla.. Rankaisin itseäni syömättömyydellä. Olin jo alasteella ollut lievästi ylipainoinen, joten painon tarkkailusta oli helppo tehdä itselleen tärkeä asia. Myös isäni huomautukset painostani ruokivat haluani tarkkailla syömisiäni yhä enemmän, jotta voisin olla hyväksytty, rakastettu ja pidetty edes jonkun silmissä. Sillä tunsin itseni täysin hyljättyksi. (Kanerva)

Sisäinen pahoinvointi tuottaa oireilua, joka näkyy ulospäin rajattomuutena, päihteiden käyttönä, ja joilla näpistelynä. Tämän aineiston perusteella ei voida suoraan perustella, että tämäntyyppisiä oireita olisi kaikilla vanhemman vankeuden kokeneilla. Kaikilla on oma pahan olon tunteensa, mutta kaikki eivät tuo niitä näkyväksi.

Muistelutarinat painottuvat pääasiassa nuoruuteen. Vanhemman vankilassaololla on merkitystä identiteetin rakentumiseen ja minäkuvan kehittymiseen. Vanhemman vankeus sävyttää elämäntarinoita voimakkaasti. Taloudelliset huolet ja vanhemman työttömyys määrittävät tarinoita, kertojat ovat kokeneet huono-osaisuutta ja köyhyyttä. Lapsuus ja nuoruus on osin menetetty, itsenäistyminen on tullut liian aikaisin. Nuori on saattanut joutua itsensä ja perheensä elättäjäksi.

Identiteetin rakentumiseen ovat vaikuttaneet perheiden hajoamiset ja tarinoissa on kuvausta vanhempien erosta ja välien katkeamisesta.

Isäni, johon minulla oli vanhempieni eron jälkeen koko ajan ollut yhteyttä, pyysi minua asumaan luokseen äitini vankeustuomion alkamista ennen mutten suostunut hänen pyyntöönsä. Se sai välillemme pienen sodan -juuri silloin kun olisin ehkä eniten tarvinnut tukevaa, ymmärtävää ja turvallista vanhempaa. Isäni yritti osallistua kasvatukseeni. Oltuaan kumminkin poissa perheen arjesta, ei hänellä ollut tietoaakaan mihin suuntaan hänen olisi pitänyt minua kasvattaa ja missä tarvitsin tukea. (Kanerva)

Itsetunto on saattanut monesti kolahtaa, on koettu riittämättömyyttä ja kelpaamattomuutta.

Isän vankilaan joutuminen on aiheena epätavallinen ja vaikea miltei mahdoton kertoa. Kokemukseni oli, etten kuulunut joukkoon. Äiti vei elämää eteenpäin. Myös minä osallistuin työntekoon. Saimme kokea, että osa perhetuttavista väistyi. Ihmiset ovat arkoja. Sairastelin paljon. Musiikki ja kirjoittaminen auttoivat minua selviytymään. (Iris)

Kertojat liittävät itseensä pahana olemisen ja ulkopuolisuuden tunteita. Laura Huttunen (2002) on päätenyt samankaltaiseen tulokseen tutkiessaan vankeuden ja kidutuksen kokeneiden maahanmuuttajien tarinoita. Näissä tarinoissa kirjoittajat kertoivat pahan

kokemuksen paikantumisesta omaan ruumiiseen, pahan kokemukset kulkevat mukana muistoina ja pelkotiloina. (emt., 92.)

Kysymykseen siitä, kerronko menneisyydestäni ja kokemistani asioista toiselle, on aina vaikea vastata. Tahtomattainkin mietin, kuinka toinen ihminen tulee suhtautumaan menneisyyteeni ja minuun, sen jälkeen kun hän saa tietää kokemuksistani. Aina noina hetkinä, se nuoruudessa kokemani häpeä valtaa minut hetkeksi uudelleen. (Kanerva)

Jos perheen sisäisiä tapahtumia toistuvasti hävetään, salaillaan tai kaunistellaan, lapsen luottamus lähiympäristön aikuisiin murenee. Murrosikäiset hakeutuvat helposti samankaltaisten seuraan. (Sandberg 2000, 2285, 2287.) Jos lapsi syyllistää itsensä, minäkuva rakentuu negatiiviseksi. Lapsi oppii nielemään kiukkunsa ja mielipahansa, hän jää ilman tukea tunteidensa ymmärtämisessä, hyväksymisessä ja selvittelyssä. Tilanne voi altistaa voimakkaaseen riippuvuuteen tai irtautumiseen vanhemmasta. (Solantaus 2001, 42 – 43.)

7.5 Kamppailu pessimismin ja optimismin välillä

Elämäntarinoissa näkyy kertojien tottumus ymmärtää toisia ja reflektoida tapahtumia, mutta ei juurikaan luottamusta tulevaisuuteen. Kertojat jäsentävät ja tiedostavat kokemuksiaan, ehkä he saavat tämän reflektoinnin kautta voimavaroja. Tarinoita varjostaa pelko elämän romuttumisesta, on vaikea ajatella elämää eteenpäin. Toisaalta he toivovat, että kaikki menisi hyvin, mutta toisaalta taustalla on epäonnistumisen pelko. Eteenpäin pyrkiminen vaatii tahdonvoimaa ja ponnistelua, kun luottamusta tulevaisuuteen ja toisiin ihmisiin ei ole.

Jussi Kotkavirran (2000) mukaan luottamus on optimistista asennetta toisten hyvätahtoisuuteen. Siihen liittyy odotusta, jolloin toinen kokee osoitetun luottamuksen myönteisesti. Luottamusta voidaan tuntea useilla tavoilla erilaisia asioita ja erilaisissa positioissa olevia kohtaan, ja siihen liittyy kykyyn luottaa toisiin ja toimia toisten kanssa. Luottamus on osa yksilöllisen hyvinvoinnin perustaa. (Emt., 55 – 58.)

Mä en ajattele elämääni varmaan tuntia pidemmälle. Olen ollut aina vähän tällainen. Tavallaan se on siinä että mä en esimerkiksi koskaan lupaa kenellekään mitään, koska voi olla, etten pystykään täyttämään sitä lupasta, ja se tekee musta valehtelijan. (Onni)

Edellä kertojan on vaikea hahmottaa tulevaisuuden haaveitaan. Lopulta hän uskaltautuu haaveilemaan hyväpalkkaisesta työstä sekä asumisesta poikansa kanssa. Tässä ja muissakin tarinoissa pessimismi ja optimismi vuorottelevat. Pessimismin voittaminen on tarina sankaruudesta, jossa voimavaroja ja energiaa vievä epätoivo halutaan taltuttaa. Pessimismin taltuttaminen on läsnä nykyisyydessä ja tulevaisuudessa, ja tämä näkyy erityisesti muistelutarinoissa. Optimismi taas on näkyvissä elämänrakentamis- ja tulevaisuuspuheena. Kertojat rakentavat itselleen optimismia tarinoissaan, vaikka he ovat varautuneet vastoinkäymisiin. Tarinoissa esiintyy onnistumisia ihmissuhteissa, urapuhetta, ammatinvalintaa ja sitoutumista työhön, jotka sisältävät toiveikkuutta. Itselle osataan antaa myös kiitosta.

Hänninen (2000) tulkitsee Dan P. Adamsin (1993) käsitystä narratiivisesta sävystä, jonka perusulottuvuuksia ovat optimismi ja pessimismi, ja sen juuret ovat syvällä lapsuuden kokemuksissa. Optimistisen perussävyn omaava ihminen muovaa sisäistä tarinaansa siten, että kaikki kääntyy lopulta parhain päin. Pessimistisesti orientoitunut uskoo hyvien hetkien olevan lähinnä onnettomuuden enteitä. Tämä perusorientaatio ohjaa, minkälaisia tarinallisia malleja ihminen on altis omaksumaan kussakin elämäntilanteessa. (Hänninen 2000, 52 – 53.)

Joiltakin osin tarinoissa on näkyvissä heikkoa itseluottamusta omiin kykyihin. Näyttäisi siltä, että kertojat ovat aika vaativia itseään kohtaan, vaikkakin heidän tarinoissaan on myös menestyksen vivahteita. Kertojat reflektoivat elämäänsä ja tapahtumia syvällisesti, ja analysoivat itseään ja omaa toimintaansa kriittisesti. Tarinoissa tuodaan esille myös vertaistuen osuus eheytyemisen kannalta. Kaikille perheille olisi ollut avuksi tavata samassa tilanteessa olleita henkilöitä ja jakaa heidän kanssaan kokemuksia.

Kokemukseni perusteella uskon, että vertaistuellisesta kohtaamisesta esimerkiksi vankien lapsien välillä olisin huomattavasti hyötyä eheyttävänä ja voimaannuttavana tukimuotona. Vaikka monet asian kokeneet ovat varmasti joutuneet jossain elämän vaiheessaan turvautumaan ammatilliseen keskusteluapuun, ei hoitohenkilökunta voi ikinä samaistua tai ymmärtää vangin lapsena elämisen taakkaa ja sen mukanaan tuomaa tuskaa. (Kanerva)

Tulevaisuuden pelko sävyttää vanhemman vankeuden kokeneiden tarinoita, pelkoa on itsensä ja läheisten romahtamisesta. Vanhemman vankilaan joutumista ei ajatella aktiivisesti, mutta kokemus varjostaa nykyisyyttä. Heidän on vaikea luottaa siihen, että elämä voikin mennä hyvin. Epävarmuuden taustalla saattaa olla kokemus siitä, että henkilöllä on lapsuudessaan ollut särkynyt suhde yhteisöön, ja hän on kohdannut varhain moraalisen kriisin. (Ks. Huttunen 2002.) Näissä tilanteissa lapsi kokee pahuuden olemassaolon silloin, kun valtaosa suomalaisista lapsista käsittelee aihetta vielä satujen kautta. On luonnollista, että vankilassa olevan vanhemman lapsessa herää kysymyksiä vankilasta ja sinne joutumisesta. Hän oivaltaa, että vankilaan menon taustalla on vanhemman väärä teko, ja hän joutuu käsittelemään tietoa pahuudesta.

Isä tuonut vanhetessaan enemmän esille asioita, tuntuu että se yrittäisi hyvittää tekojaan. Nyt se on alkanut puhumaan, kun mä oon linnassa, se on huomannut, ehkä sen oman vaikutuksen muhun. Kuulin äidiltäni, että isä on alkanut syyttämään omaa isäänsä epäonnistumisistaan. Vaari on alkoholisti. (Onni)

Tässä ja kaikissa tarinoissa moraalisen kysymysten työstäminen on jatkunut myöhemmin aikuisuudessa. Arja Jokisen (2000, 132) mukaan ihminen voi jäädä kiinni lamaannuttaviin ja tuhoaviin kertomuksiin. Tällaisessa tilanteessa muutokseen tähtäävässä toiminnassa apuna olisi, että kertoja alkaisi puhua itseään ulos negatiivisesta kertomuksesta.

Tässä tutkimuksessa kertojat kuvaavat, miten heillä ei ole ollut lapsena mahdollisuutta puhua kokemuksistaan, joten hämmennys ja pahoinvointi näyttää kasautuneen nuoruuteen ja aikuisuuteen. Lapsille tulisi antaa tilaisuus oman elämänsä myönteisten ja eheyttävien tarinoiden rakentamiseen joko saduttamalla tai jakamalla kokemuksiaan ohjatuissa vertaistukiryhmissä. Saduttaminen perustuu narratiiviseen lähestymistapaan, jossa lapsi saa mahdollisuuden tarinoiden kertomiseen. Tällöin lapsella on mahdollisuus

myöhemmin muuttaa elämänsä käsikirjoitusta. (Ks. Karlsson 2000.) Saduttamalla voidaan vaikenemisen muuri murtaa ja lapsi saa luvan kertoa tarinansa ja vaikuttaa niihin. Puhumalla etenkin vanhemman ja muiden läheisten kesken, rakennetaan käsitystä minästä ja yhteisöstä. Syrjään jääneiden lasten ja heidän vanhempiansa kanssa tehtävän työn sisältöihin tulee kuulua tunteiden ja kokemusten kohtaaminen, niiden esiin houkuttelu ja niiden kanssa pärjääminen, jotta uudet ja parantavat hahmotukset pääsevät tukemaan lapsen kehitystä. (Bardyn & Känkänen 2005, 127).

Jo pelkästään tutkimalla narratiiveja, jotka määrittävät ihmisten elämää ja sen rakentumista, voidaan saada muutos aikaan. Erottamalla toisistaan ihminen ja ongelma, ja vallitsevan, ehkä vääristyneen tarinan uudelleen konstruointi helpottavat uuden tarinan syntymistä. (Healy 2005, 206 – 210.) Malcolm Paynen (2005, 162) mukaan narratiivisuudella ihmisten sosiaalista identiteettiä, rooleja ja sosiaalisesti konstruoituneita käsityksiä voidaan ymmärtää ja jopa muuttaa. Tämän tutkimuksen lähtökohtana on ollut ihmisen löytäminen ongelmien takaa, ja tutkimus on ollut eheyttävä tutkittaville, koska he ovat saaneet mahdollisuuden uuteen tarinaan.

8. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen kysymyksenä oli, mitä kokemuksia vanhemman vankilassaolo tuo lapsen elämään, ja miten vanhemmuus rakentuu vankilasta käsin. Vanhemman vankeuden kokeneiden tarinoita oli vaikea saada, ja alussa oletuksena olikin, ettei ehkä kukaan halua puhua näistä ikävistä ja menneistä asioista. Tutkimusprosessin aikana tutkijalle avautui, että kyse on laajemmasta ilmiöstä, jossa vankilassa olevien vanhempien lapsista on tehty järjestelmässämme ja kulttuurissamme näkymättömiä. Nämä lapset eivät pidä itsestään melua eivätkä huuda oikeuksiensa perään. He ovat jääneet ryhmänä näkymättömäksi vuosien ajan, ja voidaan jopa väittää, että yhteiskunta on sulkenut heiltä silmänsä. Nyt heitä katsellaan silmäkulmain alta, yksittäisesti ja sattumanvaraisesti.

Tutkimuskysymystä lähestyttiin elämäntarina- ja kyselyaineistolla. Koska elämäntarinoista ei saatu riittävän laajaa vastausta tutkimuskysymykseen, täydennettiin aineistoa kyselytutkimuksella. Molemmista aineistoista löytyi samantyyppisiä ilmiöitä. Sekä elämäntarinoissa että kyselyaineistossa on käyttökelpoisia ja rakentavia ajatuksia erilaisten tuen muotojen kehittämiseksi. Aineistossa näkyy vanhempien huoli lastensa selviytymisestä ja toisaalta lasten kokemat vaikeudet. Lapset ja nuoret tarvitsevat tukea tällaisissa elämäntilanteissa, koska niihin liittyy identiteettiin, lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen, sosiaaliseen selviytymiseen ja taloudelliseen pärjäämiseen koskevia haasteita.

Aineiston analyysimenetelmänä oli narratiivinen lähestymistapa, joka soveltui hyvin aineistojen analysointiin, sillä juuri tarinallisuus tuo esille tutkittavien oman äänen ja rohkaisee heitä puhumaan. Narratiivisuus herkistää tutkijan kuuntelemaan, ja narratiivisuutta voidaan käyttää myös työorientaationa sosiaalityössä. Riitta Granfeltin (2002) mukaan kirjoittamisen kautta on mahdollista nostaa esiin kohtuuttomia elinoloja ja puolustaa sivuun joutuneita sekä leimattuja. Tutkittaessa sosiaalityöhön liittyviä

ilmiöitä on uskallettava ilmaista asiat kaunistelematta, mutta kuitenkin asiakasta arvostavasti. (Emt., 127 – 128.)

Lapsen etu on, että vankilassa oleva vanhempi saa tukea vanhemmuuteensa ja vuorovaikutukseen lapsen kanssa. Tässä työskentelyssä voimavaralähtöisen näkökulman tulisi ohittaa ongelmalähtöinen lähestymistapa. Vankien päihteiden käyttöä ja terveysongelmia on tutkittu, mutta vähemmän heidän vahvuuksiaan ja selviytymistään vanhempina. Sosiaalityön olisi hyvä kohdata nämä vanhemmat yksilöllisesti. Tässä tutkimuksessa olivat vanhempina pääsääntöisesti isät. Isyys ja vanhemmuus suomalaisessa yhteiskunnassa sisältävät monimuotoisia merkityksiä, jotka ovat läsnä myös vankilan isyydessä.

Lapsen tulisi saada käsitellä vanhemman poissaoloon liittyviä kokemuksiaan, ja heidän tarpeitaan kuulla enemmän. Lapsen tilanteen puheeksi ottaminen tulisi sisällyttää työkäytäntöihin sekä vankilassa olevien vanhempien, että heidän lastensa kanssa tehtävässä työssä. Viranomais- ja läheisverkoston välinen yhteistyö vahvistaa lapsen asemaa, hänellä olisi useita kuulijoita verkostossaan. Rakentava yhteistoiminta havaitsee myös lapsen läheisen uupumuksen merkit ja kykenee varhain tukemaan perhettä. Vanhemman vankilassaoloon liittyy laajempi tapahtumasarja. Prosessi ja perheen mahdollinen tuen tarve alkavat jo ennen vankeutta. Vanhemman vankilaan menon kokemukset ja työstäminen voivat kestää vielä pitkään vapautumisen jälkeen. Vanhemman vankilaan meno aiheuttaa perheessä erilaisia tarinoita, ja tarinat pysyvät lasten sisimmässä sellaisina kuin ne on kerrottu tai hän on ne havainnut, ja ne kenties ohjaavat hänen elämänsä suuntaa.

Lapsella näyttäisi olevan kokemusta siitä, etteivät he ole tulleet nähdyksi perheissään eivätkä auttamisjärjestelmissä. He ovat oppineet vaikenemaan ja sivuuttamaan omia tarpeitaan. Samankaltaisia ilmiöitä on todettu olevan päihde- sekä mielenterveysongelmista kärsivien vanhempien lapsilla, sillä vaikeneminen on seurausta yhteisön osoittamista odotuksista, jotka yksilö on omaksunut. Mikäli yksilö sivuuttaa omat tarpeensa, rakentuu hänen minuutensa toisten odotuksista. Minuuden rakentumiseen tarvitaan kuitenkin myös arviointia toisten odotuksia kohtaan. (Kuusela

2001, 70). Vaikenemisen kulttuuri on juurtunut syvälle, joten nämä lapset tarvitsevat apua noustakseen esille. Tämän tutkimuksen alussa viitattiin Tove Janssonin tarinaan näkymättömästä lapsesta, jossa hän tulee asteittain näkyväksi. Tuossa tarinassa näkymättömän lapsen kaulaan kiinnitettiin kilisevä kulkunen, jotta hän tulisi havaituksi. Tutkittu tieto vankilassa olevien vanhempien lasten tarpeista toimii tällaisena kulkusena myös työntekijät ja lapsen läheiset voivat toimia lapsen äänenä, tietoa ja avoimuutta tarvitaan.

Ninni tassutteli muiden kintereillä koko päivän. Kaikki tottuivat pian kulkuseen, joka seurasi heidän askeliaan, eikä Ninni ollut enää heidän mielestään ihme eikä mikään. Illalla he olivat jo melkein unohtaneet hänet. Mutta kun kaikki olivat menneet nukkumaan, äiti otti esille ruusunpunaisen huivin ja ompeli siitä pienen mekon. Kun se oli valmis, hän vei sen itäiseen ullakkohuoneeseen, missä kynttilä oli jo sammutettu, ja levitti sen varovasti tuolille. Sitten hän pallisti kankaantähteestä leveän lettinauhan. Äidistä tämä oli hyvin hauskaa, melkein kuin olisi ommellut taas nukun vaatteita. Ja kaikkein hauskinda oli, ettei edes tiennyt, oliko nukella keltainen vai musta tukka. Seuraavana päivänä Ninnillä oli mekko päällään. Hän näkyi jo ihan kaulaa myöten, ja tullessaan alas aamukahville hän niiasi ja piipitti: -Kiitos paljon.” (Jansson 1962, 110.)

Jokaisen ihmisen tarina tulisi tulla kohdata, ja hänen saada mahdollisuus muodostaa itselleen eheä elämäntarina, jossa palaset voisivat liittyä yhteen vastoinkäymisistä ja epäonnistumisista huolimatta. Vaikka vangin tarina olisi hajallaan, voitaisiin silti rakentaa hänen lapsensa tarinaa ehyemmäksi. Näin varmasti moni vankilassa oleva vanhempi toivookin - lapsensa parasta. Narratiivisen käsityksen mukaan kertomalla itselleen tarinaa, ihminen samalla jäsentää ja kokoaa minuuttaan (Hänninen 2000, 62). Tässä tutkimuksessa vanhemmat kuvasivat narratiivisen lähestymistavan kautta oman poissaolonsa lasta haavoittavaksi tekijäksi. Sama poissaoleva vanhempi ilmeni myös elämäntarinoissa, joissa peräänkuulutettiin kuuntelevaa ja läsnä olevaa aikuista. Näissä tarinoissa oli läsnä vanhemman tuntema häpeä, jonka myös lapsi liitti itseensä. Häpeä on yksi vääristynyt tarina, joka voi narratiivien kautta rakentua uudelleen itsensä hyväksymisen tarinaksi. Paynen (2005, 162) mukaan näitä vääristyneitä tarinoita on mahdollista ymmärtää ja jopa muuttaa.

Tämä tutkimus sai alkunsa kiinnostuksesta lapsiin, joiden vanhempi on ollut vankilassa. Tämä mielenkiinto pohjautuu nykyisten tutkimusaiheiden painotuksiin sekä vankeinhoidon perhetyön korostuksiin. Tutkimusnäkökulmaa tulisi laajentaa siihen ympäristöön, missä vankilassa olevan vanhemman lapsi elää. Kiintoisa tutkimusaihe olisi, miten vankilassa olevien vanhempien lapset kohdataan päiväkodissa ja koulussa, ja millaista tukea ja yhteistoimintaa heille on tarjolla. Tutkimusprosessi on rikastuttanut käsitystä läheis- ja verkostotyön merkityksestä vangeille. Tarinoissa oli kerrontaa myös sisarus- ja isovanhemmuussuhteista, jotka voisivat olla oma tutkimuskohteensa. Tämä tutkimus antaa lisäksi viitteitä siitä, että isovanhemmilla on merkittävä tukijan rooli lapsen elämässä. Kiintoisana tutkimuskohteena olisivat myös niiden henkilöiden tarinat, joilla on kokemusta edellisen ja tulevan sukupolven vankilassaolosta.

LÄHTEET

- Abma, Tineke (2002) Emerging Narrative Forms of Knowledge Representations in the Health Sciences: Two Texts in a Postmodern Context. *Qualitative Health Research* 12 (1), 5 – 27.
- Alanen, Leena (2009) Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Kirsti Karila (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino, 9 – 29.
- Alasuutari, Pertti (2001) Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.
- Alasuutari, Pertti (2007) *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Allison, James & Brout, Alan (1996). *Strategies and Structures: Towards a New Perspective on Children's Family Life*. Teoksessa Julia Brannen & Margaret O'Brien (toim.) *Children in families: Research and Policy*. London: Falmer Press, 41 – 52.
- Aula, Maria-Kaisa. (2009) *Lapsiasiavaltuutettu otti kantaa lasten asemaan vankien perheissä*. <http://www.porttivapauteen.fi/laheiset/?id=246&selArticle=72>. Viitattu 3.10.2010.
- Bardy, Marjatta & Päivi, Känkänen (2005) *Omat ja muiden tarinat. Ihmisyyttä vaalimassa*. Vammala: Stakes
- Baumeister, Roy (1991) *Meanings of life*. New York & London: Guilford Press.
- Baumeister, Roy & Newman, (1994) How stories make sense of personal experiences: Motives that shape autobiographical narratives. *Personality and Social Psychology Bulletin*.
- Bruner, Jeromy (1986) *Actual Minds, Possible Worlds*, Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Bruner, Jeromy 1996, *The Culture of education*, Cambridge, London: Harvard University. Press.
- Enroos, Rosi & Pösö, Tarja & Vierula, Tarja (2006) *Lapset vankilassa: Selvitys lapsista, jotka viettävät varhaislapsuuttaan vankilassa vangitun vanhemman kanssa*. Tampere: Tampereen yliopiston Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksen julkaisuja 2006:3.
- Enroos, Rosi (2008) *Vankila lapsuudessa, lapsi vankilassa. Tutkimus lapsista, joiden elämää äidin vankeus värittää*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2008:1.

- Forsberg, Hannele (2003) Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 7 – 15.
- Granfelt, Riitta (2007) Paha olla – vankilan sisällä, ulkona, vangin lähellä? Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 145 – 158.
- Granfelt, Riitta (2002) Pahasta kirjoittaminen. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurting (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä. PS- kustannus, 127 – 141.
- Goodson Ivor (1995) The story so far: personal knowledge and the political. Teoksessa: Amos J. Hatch & Richard Wisniewski. Life, History and Narrative. London: The Falmer 8 (1), 89 – 98.
- Greenhalgh, Trisna & Hurtwitz, Brian (1999) Narrative Based Medicine. Why Study Narrative? British Medical Journal 318 (7175), 48 – 50.
- Hairston, Creasie (1998) The Forgotten Parent. Understanding the Understanding the Forces that Influence Incarcerated Fathers' Relationships with Their Children. Child Welfare 77 (5), 617 – 639.
- Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Healy, Karen (2005) Social work theories in context. Creating frameworks for practice. New York: Palgrave.
- Heinämaa, Sara (2009) Jatkuvia ja vaihtuvia näkökulmia. Tieteessä tapahtuu 2009 (8), 39.
- Heinämaa, Sara (2000) Mitä on fenomenologia? Johdatus Phenomenologie de la percektion - teoksen esipuheeseen. Tiede & Edistys 25 (3), 165 – 169.
- Helne, Tuula & Laatu, Markku (2006) Johdanto: ”Hyvinvointipolitiikka” ja sen vääryydet. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) Vääryyskirja. 2. painos. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 9 – 40.
- Hesse, Hermann (1925) Der Steppenwolf, Arosusi. Manner, Eeva – Liisa (suom.) Juva: WSOY.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2005) Tutki ja kirjoita. 11. painos, Jyväskylä: Tammi.
- Husso, Maria & Virkki, Tuija (2008) Sukupuolittunut luottamus ja väkivalta parisuhteessa. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa Helsinki: Palmenia, 259 – 273.

Huttunen, Eero (1989) Päivähoidon toimiva arki. Varhaiskasvatuksen käytäntöjen kehittäminen. Jyväskylä: Suomen kaupunkiliitto.

Huttunen, Laura (2002) Pahan karttalehtiä. Maahanmuuttajat ja pahan kokemuksen paikat. Paha kaukana ja lähellä. Teoksessa Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurting (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä. PS- kustannus, 86 – 107.

Huttunen, Jouko (2001) Isänä olemisen uudet suunnat. Jyväskylä: PS- kustannus.

Hyvärinen, Matti (1998) Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkonen (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäntutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 311 – 336.

Hýpen, Kimmo (2004) Vankilasta vuonna 1993 – 2001 vapautuneet ja vankilaan uudelleen palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2004 :1.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (2006) Lukijalle. Teoksessa Sakari Hänninen, Sakari, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuudesta. Saarijärvi: Stakes, 3 – 9.

Hänninen, Sakari (2006) Huono-osaisuuden mieli. Teoksessa Sakari Hänninen, Sakari, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuudesta. Saarijärvi: Stakes, 94 – 117.

Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. 4. painos. Tampere: Tampereen yliopisto.

Itäpuisto, Maritta (2008) Pullon pohjimmaisat. Lapsi, perhe ja alkoholi. Helsinki: Kirjapaja.

Jansson, Tove (1962) Näkymätön lapsi. Järvinen, Laila (suom.) 19 painos. Helsinki: WSOY.

Jokinen, Arja (2000) Narratiivit muutostyön resurssina. Naisten kertomusten muotoutuminen turvakodissa käytävissä keskusteluissa. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 131 – 166.

Joukamaa, Matti & Aarnio, Jorma & Von Gruenevaldt, Virpi & Hakamäki, Sirpa & Hýpen, Kimmo & Lauerma, Hannu & Lintonen, Tomi & Mattila, Aino & Tyni, Sasu & Vartiainen, Päivi & Viitanen, Heikki & Wuolijoki, Terhi (2010) Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2010:10.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

- Julkunen, Raija (2006) Kuka vastaa. Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.
- Jähi, Riitta (2001) Vanhemman psyykkinen sairaus lapsuuden perheessä – aikuiset kertovat kokemuksistaan. Teoksessa Matti Inkinen (toim.) Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Helsinki: Tammi, 53 – 77.
- Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (2001) Johdanto. Teoksessa Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 7 – 17.
- Kallio, Lauerma, & Revonsuo (1998) Muistikuvat, valemistot ja muistin manipulointi. Suomen lääkirilehti 53 (6), 559 – 562.
- Karlsson, Liisa (2000) Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsinki: Edita.
- Kiviniemi Päivi & Koivisto Elina (2001) Pelkääkö isä mörköjä? Kokemuksia perhetyöstä, kun vanhempi sairastaa. Teoksessa Matti Inkinen (toim.) Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Helsinki: Tammi, 164 – 187.
- Korhonen, Merja (1999) Isyyden muutos. Keski-ikäisten miesten lapsuudenkokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 1999:39.
- Kotkavirta, Jussi (2000) Luottamus instituutioihin ja yksilöllinen hyvinvointi. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 55 – 92.
- Kriminaalihuollon tukisäätiö (2010) Lapset näkyväksi – seminaari. <http://www.krits.fi/UUTISKIRJE/oheismateriaali/lapsetnakyviksi.shtml>. Viitattu 20.2.2011.
- Kriminaalihuollon tukisäätiö (2011) Vangin päivä. Lasten sivut. Portti vapauteen. http://www.porttivapauteen.fi/lapset/vangin_paiva. Viitattu 17.8.2011.
- Kris (2010) Mikä Kris on? <http://www.kris.fi/?id=110>. Viitattu 31.10.2010.
- Kristeri, Irene (2002) Vahvaan vanhemmuuteen. Helsinki: Kirjapaja.
- Kuusela, Pekka (2001) George Herbert Mead, Pragmatismi ja sosiaalipsykologia. Teoksessa Vilma Hänninen, Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät. Tampere: Vastapaino, 61 – 78.
- Lastensuojelun käsikirja (2010) Lapsen sijoittaminen vanhemman mukana vankilaan. Sosiaaliportti. <http://www.sosiaaliportti.fi/Page/dd8b00bd-1378-439a-aea4-aa9a05094764.aspx>. Viitattu 22.9.2010.

Lastensuojelun käsikirja. (2011) Vanhemman vankeusrangaistus. Sosiaaliportti.
<http://www.sosiaaliportti.fi/fi/FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/vanhemmanvankeus>. Viitattu 20.2.2011.

Macintyre, Alasdair (1981) After virtue: a study in moral theory. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

Malin, Maili (2010) Lasten huomioiminen aikuisten palveluissa. Sosiaaliportti. Lastensuojelun käsikirja.
<http://www.sosiaaliportti.fi/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/ehkaisevatyo/huomioiminen aikuisten palveluissa>. Viitattu 21.11.2010.

Opetushallitus (2004) Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Vammala: Opetushallitus.

Payne, Malcom (2005) Modern social work theory. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Punamäki, Raija-Leena (2002) Kiintymyssuhteen ja traumaattisen kokemuksen yhteys. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland & (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriytyminen. Vantaa: WSOY, 174 - 197.

Perttula Juha (1996) Deskriptio ja tulkinta: psykologin avaimia kokemukseen. Psykologia 31 (1), 9 – 18.

Pösö, Tarja (2008) Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraalit. Teoksessa Marianne Notko & Eija Sevón (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Palmenia, 93 – 107.

Rantalaiho, Minna (2003) Pohjoismaisen isäpolitiikan kuva. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 202 – 227.

Rikosseuraamuslaitos (2011) Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011 – 2020. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu, 2011:10.

Rikosseuraamuslaitos (2010) Organisaatio. <http://www.rikosseuraamus.fi/49205.htm>. Viitattu 14.10.2010.

Ritala- Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 2001:1.

Ryynänen, Hannakaisa & Suomela, Maarit (2011) Selvitys yhteydenpitokäytännöistä ja niiden mahdollisista esteistä vankien ja heidän läheistensä välillä. Kriminaalihuollon tukisäätiön raportteja 2011:1.

Saastamoinen, Mikko (2006) Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa Pertti Raitio & Mikko Saastamoinen (toim.) Minuus ja identiteetti. Tampere: Tampere University, 170 – 180.

Sandberg, Seija (2000) Lasten ja nuorten stressi. *Duodecim*, 116 (20), 2282–2287.

Sassi, Tarja. (2010) Ehjä perhe- vankiperheiden ehkäisevä ja kuntouttava vertaisryhmätoiminnan ja koulutuksen kehittämisprojekti.
http://www.krit.fi/HANKKEET/PERHE/ehja_perheA4_co_2009-4.pdf. Viitattu 14.3.2011.

Siljander, Pauli (1996) Teksti ja todellisuus – laadullisten aineistojen tulkinnan edellytyksiä. Teoksessa Jari Eskola, Jukka Mäkelä & Juha Suoranta (toim.) *Ihmistieteiden 1990-luvun metodologiaa etsimässä. Keskustelua kasvatustieteiden 1990 – metodologiasta*. Rovaniemi: Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C 8. Katsauksia ja puheenvuoroja, 111 – 130.

Solantaus, Tytti (2001) Lapset ja vanhemman mielenterveyden häiriö. Teoksessa Matti Inkinen (toim.) *Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa*. Helsinki: Tammi, 19 – 35.

Solantaus, Tytti (2001) Lapsi ja masentunut vanhempi: Ymmärryksen merkitys. Teoksessa Matti Inkinen, (toim.) *Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa*. Helsinki: Tammi, 36 – 52.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2004) Lastenneuvola lapsiperheiden tukena. Opas työntekijöille. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja, 2004:14.

Sund, Reijo (2006) Huono-osaisuus tiedollisena haasteena. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Saarijärvi: Stakes, 38 – 51.

Suoranta, Juha (1996) Metodologia muukalaisuutena. Teoksessa Jari Eskola, Jukka Mäkelä & Juha Suoranta (toim.) *Ihmistieteiden 1990-luvun metodologiaa etsimässä. Keskustelua kasvatustieteiden 1990-luvun metodologiasta*. Rovaniemi: Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja, 26 – 31.

Suoranta, Juha (1993) Metodologinen fundamentalismi ja sen viholliset. *Kasvatus* 24 (1), 38 – 46.

Stockholm Bryggan 2012. Om Bryggan. En plats för barn till föräldrar i fängelse. Vanliga frågor. <http://www.bryggan.a.se/>. Viitattu 15.11.11.

Vanhala, Anni (2005) Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten asuntolassa. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Vilkama-Latvala, Marja (2010) Puheenjohtajan sanat. Samassa veneessä. <http://www.vankienomaiset.fi/?id=4>. Viitattu 13.3.2010.

Vuokila-Oikkonen, Päivi. (2002) Akuutin psykiatrisen osastohoidon yhteistyöneuvottelun keskustelussa rakentuvat kertomukset. Hoitotieteen ja terveyshallinnon laitos. Oulu: Oulun yliopisto.

Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampereen yliopisto.

Taitto, Annika (2001) Vertaistoiminta avuksi lapselle. Teoksessa Matti Inkinen (toim.) Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Helsinki: Tammi. 191 – 212.

Taitto, Annika. (2002) Huomaa lapsi. Päihdeongelma perheessä. Helsinki: STAKES, Tek & A-klinikkasäätiö.

Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos (2010) Lastensuojelu 2009.

<http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>. Viitattu 1.2.2011.

Törrönen, Maritta (1994) Tulkittu lapsi. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto 1994:94 , 54 – 71.

Törrönen, Jukka. (2005) Toisen ääni, näkökulma ja kohteena oleminen. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes. 15 – 37.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 1989. Unisef. 1: 2 - 3, 9 artikla.

http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf. Viitattu 15.3.2011.

Suomen säädöskokoelma:

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361

Laki lasten päivähoidosta 25.3.1983/304

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Tutkintavankeuslaki 23.9.2005/768.

Vankeuslaki 23.9.2005/767

Julkaisemattomat:

Brax, Tarja (2010) Vankilan varjosta valoon. Ehjä perhe hankkeen –päätöseminaari.

Seminaarin avaus. Oikeusministeri Brax. Diakonia ammattikorkeakoulu &

Kriminaalihuollon tukisäätiö. Helsinki. 4.11.2010.

LIITE 1: KIRJOITUSPYYNTÖ

Omaiseni oli vanki

Oliko isäsi tai äitisi vankilassa, kun olit lapsi? Jos omaisen vankilassaolo oli osa sinun lapsuuttasi lyhyen aikaa tai pidempään, toivon sinun kirjoittavan kokemuksistasi. Kirjoituksia käytetään ainoastaan tutkimuskäyttöön. Omaisen vankeuden kokeneiden henkilöiden tarinat ovat tärkeitä, jotta heidän tarpeensa huomattaisiin ja heitä osattaisiin tarvittaessa tukea ja auttaa.

Pyydän kirjoituksia 16 - vuotta täyttäneiltä. Yläikärajaa ei ole. Tärkeintä on, että kokemus on liittynyt lapsuuteesi.

Kuvaa millaista elämäsi on ollut vangin lapsena, esimerkiksi miten vankilassa olosta kerrottiin? Millaisia tunteita ja tilanteita omaisen vankilaan meno, siellä olo sekä kotiin takaisintulo aiheuttivat? Millaista tukea sait? Oletko vierailut vankilassa, mitä muistoja sinulle on jäänyt mieleen? Miten omaisen vankeus vaikuttaa sinuun nyt?

Kirjoitus voi olla elämäntarinamuotoa tai esimerkiksi jokin muisto tai ajatus.

Myös runomuotoiset kirjoitukset käyvät. Käsittelen kirjoitukset luottamuksellisesti. Taustatietoina toivon sinun kertovan ikäsi ja sukupuolesi. Kerro myös minkä ikäinen olit, omaisen vankeuden aikana. Voit kirjoittaa nimettömänä.

Kirjoitukset voit lähettää minulle kirjeitse tai sähköpostilla 25.3.2008 mennessä.

Tampereen yliopiston Porin yksikkö/

co. Johanna Santanen
PL 181
28101 PORI

johanna.santanen@uta.fi

KIITOS SINULLE JO ETUKÄTEEN!

8. e Miten lapselle/ lapsille kerrottiin sinun vankilassa olostasi?

8. f Mikäli alaikäiset lapsesi eivät tiedä sinun olevan vankilassa. Miten asia on selitetty lapselle?
(Esim. Oletko kertonut olevasi matkatöissä).

8. g Mihin asioihin lapsesi elämässä vankilassa olosi vaikuttaa?

9. Ympyröi vaihtoehdot, jotka kuvaavat parhaiten vankeusaikasta tilannettasi.
Tapaan lastani/ lapsiani.

1. Vankilassa järjestetyissä perhetapaamisissa
2. Vankilassa, viikonloppu tapaamisissa.
3. Vankilan järjestämällä perheleirillä
4. Siviilissä järjestetyllä perheleirillä.
5. Lomien aikana kotona
6. Lomien aikana toisen vanhemman luona
7. Lomien aikana sukulaisten luona
8. Lomilla, valvottuina tapaamisina.
9. Vankilassa valvottuina tapaamisina.
10. Siviilissä ammattiauttajan tukemana (esim. perheneuvolassa käynnit.)
11. Tapaan kaikkia lapsiani
12. En tapaa osaa lapsistani lainkaan

9. a Millä muilla keinoin ylläpidät ja rakennat suhdettasi lapseen?

9. b Ympäroï ne lapsesi elämänpiiriin liittyvät tahot/henkilöt, jotka tietävät vankilassa olostasi.

1. Koululu
2. Päiväkoti
3. Seurakunta
4. Vapaaehtoisjärjestö Mikä?

5. Läheisverkosto, sukulaiset ja ystävät
6. Lapsen ystävät
7. Perhetyöntekijät
8. Lastensuojelu
9. Neuvola
10. Sosiaalitoimisto
11. Lasten/nuorisopsykiatria
12. Vammaispaalvelut
13. Muu. Mikä? _____
14. En tiedä

9. c Miltä eri tahoilta lapsesi saavat tukea vankeusaikanasi? Vastaa alle 18-vuotiaiden lasten osalta.

9. d Millaista tukea lapsesi on saanut vankeusaikanasi?

9. e Vastaa tämän tämänhetkisen tilanteesi mukaan ympyröimällä sopivin vaihtoehto/ vaihtoehdot.
Lapseni asuvat tällä hetkellä

1. Yhteisessä kodissamme
2. Toisen vanhemman luona
3. Isovanhemman luona
4. Muun sukulaisen luona, sukulaissuhde?

5. Ystävän luona
6. Sijaisperheen luona
7. Lastensuojelulaitoksessa.
8. Omassa kodissaan itsenäisesti. Ikä? __

9. f Millaista tukea lapsesi mielestäsi tarvitsee tällä hetkellä siviilissä?

9. g Miten lapsi tulisi huomioida vankilatyön näkökulmasta?

MIELIPIDE

10. Lopuksi voit muutamalla sanalla kirjoittaa mielipiteesi siitä, miten lasten ja nuorten asema tulisi huomioida lähiomaisen vankeusaikana.

Kiitos vastauksestasi! Voit palauttaa sen nimettömänä oheiseen laatikkoon.